

Hakkari Review

(Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi)

E-ISSN: 2822-2989

Vol/Cilt: 8 Issue/Sayı: 2 Year/Yıl: 2024

SAHİBİ / OWNER

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ ADINA / ON POSTGRADUATE SCHOOL OF EDU.
PROF. DR. ÖMER PAKIŞ

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

PROF. DR. EKREM YAŞAR AKÇAY

EDİTÖR YARDIMCISI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH DEMİRCİOĞLU

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ

ÖĞR. GÖR. GÜRKAN İLTER

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

OKT. HASAN ALKAN

ALAN EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Saim GÜNDOĞAN

Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İdris TURAN

Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK

Hakkari Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aysel Köksal AKYOL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Baskın ORAN	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Berrin AKMAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	Kemerburgaz Üniversitesi
Prof. Dr. Erel TELLAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Georgianna DUARTE	Texas Brownsville University
Prof. Dr. Hacı CAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk EGELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mutlu Nisa Ünalđı ÇORAL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Nizamettin KOÇ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ömay ÇOKLUK	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beşir ÇELİK	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem DOĞAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahsun ASLAN	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt DİNÇER	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamdi KARAKAŞ	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KIZILTAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ

Doç. Dr. Abdullah EROL

Doç. Dr. Habip DEMİRHAN

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÇOBANOĞULLARI

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TAN

Dr. Öğr. Gör. Gökтуğ GÜL

Dr. Öğr. Gör. Engin KORKMAZ

Dr. Öğr. Gör. Mehmet Selim BOR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Erciyes Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Gazi Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Üniversitesi

Hakkari Review, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan ulusal hakemli online yayın yapan akademik bir dergidir. Hakkari Review, eğitim bilimleri, öğretmen yetiştirme, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme, ekonometri, maliye, sosyoloji, psikoloji, tarih, Türk dili ve edebiyatı, felsefe, hukuk ve din bilimleri alanlarında ulusal/uluslararası düzeyde bilimsel bir niteliğe sahip, özgün araştırma makalelerine ve derlemelere yer verir.

DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDE YER ALAN FİKİRLER/DÜŞÜNCELER YAZAR/YAZARLARIN KENDİ GÖRÜŞLERİNİ YANSITMAKTADIR.

“DERGİMİZDE YAYINLANAN MAKALELERDEN DOĞABİLECEK HER TÜRLÜ SORUMLULUK MAKALELERİN YAZAR/YAZARLARINA AİTTİR”.

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

ResearchBib

ASOS Index

Journal Factor

Academic Keys

Rootindexing

Scientific Indexing Services

Eurasian Scientific Journal Index

COSMOS IF

i2or

International Scientific Indexing

infobase index

Science Library Index

DRJI

İÇİNDEKİLER

Editör'den.....	vii
AİDİYET DİYALEKTİĞİ: KAVRAMSAL, FELSEFİ VE POLİTİK BİR ANALİZ.....	1
KADIN İSTİHDAMININ İŞ VE AİLE YAŞAM UYUMUNA ETKİLERİ	18
FEMİNİZMİ STOA AHLAK FELSEFESİYLE OKUMAK.....	34
TÜRKİYE'DE VE OECD ÜLKELERİNDE MALİ PLANLAMA: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ.....	42
YAYIN İLKELERİ	
ETİK KURALLAR	
YAZIM KURALLARI	

Editör'den

Yoğun bir emek ve özveri sonrasında siz sayın okurlarımızın karşısına çıktığımız bu sayı (8. Cilt/2. Sayı) ile dergimiz Hakkari Review, yayın hayatının sekizince yılına girmiş bulunmaktadır. Akademik dergicilik alanında yayına aralıksız olarak sekizince yılımızı dolduruyor olmanın gururunu yaşıyoruz. Bu başarıda katkısı olan başta yazarlarımız olmak üzere dergimize emek vermiş herkese teşekkürlerimizi sunarız.

Dergimizin benimsediği amaç ve kapsam doğrultusunda bu sayımızda farklı bilim alanlarına ait 4 araştırma makalesi yer almaktadır.

Tamamı alanında yetkin yazarlar tarafından kaleme alınmış araştırmaları dergimiz ile paylaşan yazarlarımıza, yazıları özenle inceleyip değerlendirmede bulunan hakemlerimize ve derginin yayına hazır hale getirilmesinde emeği olan editörlerimize teşekkürlerimizi sunarız. Hakkari Review'in her yeni sayıda gelişerek ve güçlenerek okurlarımız ve bilim dünyasına katkı sağlaması umuduyla sağlıklı, mutlu ve başarılı günler dileriz.

Hakkari Review Editör Kurulu Adına

Editör / Prof. Dr. Ekrem

Yaşar AKÇAY

Editör Yardımcısı / Dr.

Öğr. Üyesi Fatih

DEMİRCİOĞLU

AİDİYET DİYALEKTİĞİ: KAVRAMSAL, FELSEFİ VE POLİTİK BİR ANALİZ

Engin KORKMAZ¹

Özet

Bu araştırmanın amacı, "Aidiyet diyalektiği" kavramını açıklamaktır. Bu kavram, bu araştırmanın yazarı tarafından daha önce gömülü kuram ile analiz edilen bir çalışmadan² elde edilmiştir. Kısaca aidiyet diyalektiği kavramı, çelişkilerin uzlaşması veya eleştirilen bir olgunun olumlu yönleri ile kabul edilmesidir. Araştırmada söz konusu kavram, Kant, Hegel, Marks gibi düşünürlerin felsefik, ekonomik ve siyasi yaklaşımları bağlamında açıklanmıştır. Ayrıca konu bireysel, toplumsal aidiyet kavramı ve kimlikle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel sorusu "Aidiyet diyalektiği kavramı nedir ve hangi koşullara bağlı olarak ortaya çıkmıştır?" şeklinde belirlenmiştir. Bu anlamda, nitel yöntem ile yapılan araştırmada aidiyet diyalektiği kavramının genişletmesi ve bunun daha açık bir şekilde değerlendirmesi hedeflenmiştir. Aidiyet diyalektiği kavramı, bireylerin ya da grupların bir topluluğa, kimliğe veya kültüre olan bağlılıklarına yönelik çelişkili tutumlarının nasıl değişip dönüştüğünü açıklayan bir kavramdır. Aidiyet diyalektiği, eleştirinin aslında bir bağlılık ifadesi olduğu, aidiyetin eleştirel bir gözle yeniden yapılandırılabilirliği ve bireyin toplumsal kimliğinin dinamik bir süreçle sürekli dönüştüğü fikrini vurgular. Sonuç olarak araştırmada açıklanan aidiyet diyalektiği kavramı ile bireyin bağlı olduğu aidiyetlerine karşı takındığı olumsuz tutumlara rağmen, söz konusu aidiyetlerin bireyin sosyolojik ve siyasal yaşamında etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet diyalektiği, kimlik, felsefe, siyaset, sosyoloji.

Abstract

The purpose of this research is to explain the concept of 'dialectics of belonging'. This concept was derived by the author of this study from a previous study analysed with grounded theory. In brief, the concept of dialectics of belonging is the reconciliation of paradoxes or the acceptance of a criticised phenomenon with its positive aspects. In the research, the concept is explained in the context of philosophical, economic and political approaches of thinkers such as Kant, Hegel and Marks. In addition, the subject was evaluated in relation to the concept of individual and social belonging and identity. The main question of the research is 'What is the concept of dialectics of belonging and under what conditions has it emerged?'. In this sense, it was aimed to expand the concept of belonging dialectic and to evaluate it more clearly in the qualitative research. The concept of dialectics of belonging is a concept that explains how the contradictory attitudes of individuals or groups towards their commitment to a community, identity or culture change and transform. The dialectic of belonging emphasises the idea that criticism is actually an expression of commitment, that belonging can be reconstructed with a critical eye, and that an individual's social identity is constantly transforming through a dynamic process. As a result, with the concept of dialectic of belonging explained in the research, it was found that despite the negative attitudes of the individual towards his/her affiliations, these affiliations are effective in the sociological and political life of the individual.

Keywords: Dialectics of belonging, identity, philosophy, politics, sociology.

¹ Dr. Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi, Hakkari, Türkiye. enginkorkmaz@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6219-1186.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Korkmaz, E. (2024). Aşiret ve Siyaset İlişkisinin Gömülü Teori Bağlamında Analizi: Van Örneği. Şarkiyat 16(1), 30-54. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1308401>.

GİRİŞ

Aidiyet Diyalektiği kavramı bu araştırmanın yazarı tarafından yazılan “Aşiret ve Siyaset İlişkisinin Gömülü Kuram Bağlamında Analizi: Van Örneği” isimli makalede ortaya atılmıştır. Söz konusu makalenin konusu, Doğu Anadolu’da sosyolojik bir aidiyet olarak kabul edilen aşiret olgusunun Van ili örneğinde insanların siyasal ve toplumsal algısındaki yerini tespit etmektir. Çalışma, Gömülü Teori (Grounded Theory) bağlamında analiz edildiği için teorinin ilkeleri bağlamında bir kavram türetilmiştir. Bu kavram “aidiyet diyalektiği” olmuştur. Yapılan çalışmada aşiret olgusu bazı mülakatçılar tarafından olumlu bulunurken; bazı mülakatçılarca da bu olgu olumsuz ve toplumsal olarak ayrıştırıcı bulunmuştur. Aşiret olgusunu olumsuz olarak değerlendiren ve bununla ilgisi olmadığını dile getiren mülakatçılar da aslında aşiret aidiyetlerinin olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla aşirete karşı hem uzaklaşma hem de yakınlaşma davranışının dışında bir çelişkili durum gözlenmiştir. Bu çelişkili durumdan bir tez ve buna karşı olan anti-tezin birleşiminden oluşan sentez durumu bizi Herakleitos, Hegel ve Marks’ın üzerinde kafa yorduğu diyalektik kavramına yönlendirmiştir. Tabii kavram, türetildiği makalenin sınırlarına riayet etmek için kısa tutulmuştur fakat bu kavramın bilimsel göstergeler doğrultusunda geniş bir perspektiften ele alınıp değerlendirilmesi mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, söz konusu makalede ulaşılan “aidiyet diyalektiği” kavramını geliştirmek için yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın temel amacı, aidiyet diyalektiği kavramını Herakleitos, Kant, Hegel, Marks gibi düşünürlerin çalışmaları bağlamında açıklamaktır. Bu bakımdan öncelikle diyalektik kavramı kavramsal ve felsefik olarak açıklanmıştır. Diyalektik ile ilişkili olarak aidiyet ve kimlik kavramları da alan yazın ışığında açıklanmıştır. Diyalektik, felsefe tarihinde Sokrates, Platon, Kant, Hegel, Marks gibi düşünürlerle anılan bir düşünme yöntemidir. Diyalektik, karşıt görüşlerin bir araya getirilmesiyle daha yüksek bir anlayışa ulaşma sürecini ifade etmektedir. Diyalektik, genel olarak üç temel aşamayı içerir: tez, antitez ve sentez. Tez, ortaya atılan bir düşüncedir. Antitez, teze karşı duran bir düşüncedir. Sentez ise tez ve antitez arasındaki ilişki ile çelişkiyi açıklayan ve ileri aşamada onları birleştiren yeni düşüncedir. Diyalektik yöntem sadece felsefede değil aynı zamanda siyaset, ekonomi, sosyoloji gibi bilim dallarında da kullanılmıştır. Diyalektik kavramı tarihsel ve toplumsal analizde de kullanılan bir yöntemdir (Politzer, 2015). Karl Marks’ın materyalist diyalektik belirlemesinde ekonomi, tarih, siyaset gibi bilimlerde olgu ve olaylar arasındaki ilişkilerin, çelişkiler aracılığıyla değişip dönüştüğü açıklanmaya çalışılmıştır (Marks, 2003). Diyalektik süreç, çelişkiler üzerinden ilerler ve devamlı değişim ile gelişimi önceler. Sokrates savunmalarında, bir fikri sorgulamak için devamlı soru-cevap ile olay ve olgular arasındaki çelişkileri ortaya çıkarmak için diyalektik yöntemi kullanmıştır (Platon, 2014). Hegel’e (2004) göre diyalektik, ruhun (ya da aklın) kendini gerçekleştirme sürecidir. Marks (2003), idealist yaklaşıma karşı çıkararak diyalektiği materyalist bir temelde açıklamaya çalışmıştır. Diyalektik yöntem, birey veya toplum hakkında geniş ve eleştirel bilgi toplanmasını sağlar. Diyalektikle ilişkilendirilebilecek ve bu araştırma ile ilgili olan aidiyet kavramı, bir birey veya grubun tarihine, kültürüne, geleneği ve hülasa geçmiş ile geleceğine bağlılık hissini ifade eder. Aynı zamanda söz konusu aidiyet hissi birey ve gruplarda bir kimlik oluşturur. Bu kimlik bireysel ve toplumsal anlamda kişiyi diğerlerinde ayıran bir hususiyettir.

Araştırmanın konusu olan aidiyet diyalektiği kavramı ile ilgili alan yazında iki çalışma tespit edilmiştir. Birinci çalışmada Nikolai Veresov, aidiyet ile kimlik ilişkisini kurarak araştırma konusu olan aidiyet diyalektiği kavramından söz etmiştir. Yazara göre aitlik, kültürel-tarihsel teori çerçevesinde kimlik çalışmalarının temel boyutlarını sunmaktadır. Ayrıca aidiyet, varlık ve varoluş diyalektiği aracılığıyla kültürel ve sosyal bir olgu olarak kimliği incelemenin olası yönlerini göstermektedir. Kültürel-tarihsel teori psikolojik gelişim teorisidir; gelişimin nesnelere ve sonuçlarından ziyade süreçlerine bakar ve bu da kimliğe yalnızca psikolojik bir olgu (öznel aidiyet duygusu) olarak değil, bir oluş ve varoluş süreci içinde yaklaşılmaya olanak tanır. Ayrıca bu teori, kimlik çalışmalarına yeni perspektifler kazandırır (Veresov, 2020). Diğer çalışmada ise Ann L. Cunliffe ve Geetha Karunanayake, aidiyet ve aidiyetsizlik diyalektiği üzerinde durmuşlardır. Söz konusu yazarlar, bu kavramın insanların kendilerini hem sosyal bir düzene bağlayan hem de diğerlerinden ayıran bir ortak varoluş biçiminde hareket ettikçe eşzamanlı olarak aidiyetin işlediğini öne sürmüşlerdir. Bu yazarlar ayrıca siyasal iktidarın, yapısal ya da dinamik bir yapı olarak değil, insanlar arasındaki yaşanmış ilişkilerde, ait olma/olmama diyalektiğine gömülü olduğunu öne sürmüşlerdir (Cunliffe ve Karunanayake, 2023). Bu aidiyet diyalektiği çalışması nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Van Maanen'e (1979, s. 520) göre nitel araştırma, bir şemsiye terim olup tanımlama, çözme, yorumlama ve anlama ile ilgili terimlere ulaşmaya çalışan teknikleri kapsayan bütüncül bir süreçtir (Maanen, 1979, s. 520). Nitel araştırmanın amacı, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili bir anlayış geliştirmek, anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların tecrübe ettikleri hususları nasıl yorumladıklarını tarif etmektir (Merriam, 2013, s. 14). Bu bağlamda araştırmanın üzerinde inşa edildiği aidiyet diyalektiği kavramı hem felsefik hem de kimlik bağlamında politik esaslarla ele alınıp anlamlandırılmıştır. Araştırmaya konu olan söz konusu kavram ile diyalektik kavrayışın teorik temelleri, kimliğin statik ve dinamikliğine bağlı olarak nasıl değiştiğine yoğunlaşan bir analiz yapılmıştır. Bu araştırma, daha önce bu araştırmanın yazarı tarafından yaptığı bir çalışma ile ulaşılan "Aidiyet diyalektiği" kavramını genişletmek ve bilimsel anlamda yeni bir çalışma ortaya koymak bağlamında önem arz etmektedir. Araştırma için öncelikle diyalektik, aidiyet ve kimlik kavramları, alan yazın bağlamında açıklanıp bu kavramlar aidiyet diyalektiği kavramı ile ilişkilendirilerek bir analiz yapılmıştır.

DİYALEKTİK KAVRAMI

Diyalektik, felsefede karşıt fikirlerin veya çelişkilerin bir araya gelerek yeni bir anlayış veya gerçeğin ortaya çıkması yöntemidir. Bu yöntem, düşünce ve gerçeğin, sürekli değişim ve gelişim halinde olduğunu varsayar. Diyalektiğin temel unsuru, tez ve antitez arasındaki çelişkiyi çözerek senteze ulaşmaktır. Diyalektik kavramı, tarih boyunca farklı düşünürler tarafından çeşitli şekillerde ele alınmış ve geliştirilmiştir. Felsefenin en eski yöntemlerinden biri olarak diyalektik, mantıklı düşünme ve akıl yürütmenin bir yolu olarak görülmüştür. Diyalektik kavramı Herakleitos'tan Kant'ta ondan Hegel'e ve Hegel'den de Marks'a sirayet etmiştir. Diyalektik kavramı, "dia ve légein" sözcüklerinden oluşmaktadır. "Dia" sözcüğünün iki manası vardır. Bu sözcük bir yandan "yardımıyla, sayesinde, aracılığıyla" manalarına gelen bir edattır. Öte yandan bu sözcük, "birbirinden ayrılmak, ikiye ayrılma" manasında kullanılan bir zarftır. "Legein" sözcüğü ise fiil olup "toplama, derleme, birleştirme" manalarına gelmektedir. Almancada bu iki kelimenin birleşiminden oluşan "Dialegein" kelimesi, Türkçeye "Diyalektik" olarak geçmiştir. Bu kelimenin tam anlamı "okuma

vasıtasıyla/yardımla daha önceden tartışılmış olan, “iyi” ve “kötüye” göre sınıflandırıcı ve test edilebilir seçici bir toplamayı ya da birleştirmeyi, doğruyu yanlıştan ayırmayı” ifade eden fiil olarak kullanılmıştır (Coşkun, 2021, s. 156; Politzer, 2015, s. 53). Demek ki diyalektik sözcüğü, parçalara ayrılmak ve sonra bu parçaların birleşimi ya da uzlaşması anlamlarına gelmektedir. Kant’a göre diyalektik, bir yanlısına olmanın yanında bir konuyu tartışanların kendi çelişkilerini çözümlenmeden diğer tarafın çelişkilerini öne sürdüğü bir kısır döngüdür (Ollman ve Smith, 2008). Diyalektik kavramını daha derinlemesine anlamak için bunun tarihsel gelişimi üzerinde durmak gerekmektedir. Sokrates, Platon ve Aristo gibi düşünürler diyalektik kavramına kafa yormuşlardır. Bu üç filozofun peşi sıra geçen diyaloglar vasıtası ile felsefi bir kanıt geliştirme çabaları diyalektiğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Heywood, 2012, s. 128-129). Sokrates’e göre diyalektik, ele alınan konular hakkında ayrıntılı bilgi elde etmek için soru-cevap şeklinde işleyen soruşturma mantığıdır. Platon, diyalektiğe bilimsel ve pozitivist bir bakış kazandırmıştır. Platon’a (1992) göre değişmez ve kalıcı gerçekliklerin (ideaların) bilgisi konuşma ve tartışma ile kavranır. Bu kavrayışı bize sağlayan bilimsel yöntem diyalektiktir. Platon’un öğrencisi Aristo (1996) ise analitik ve diyalektik arasında ayrım yapmıştır. Hegel’ (2004) göre analitik, genel-geçer ve zorunlu sonuç çıkarma öğretisini ifade ederken; diyalektik olası öncüllerden sonuç çıkarma yöntemi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Platon’a göre diyalektik, genel geçer ve zorunlu olan bilgiyi elde etmenin bilimsel yöntemi olarak görülürken; Aristo’ya göre diyalektik, rastlantısal ve olası bilginin yöntemi olarak kabul edilir.

Platon için diyalektik, sürekli olarak duyusalın dışarı atılmasıyla akılsala ve doğruya doğru bir ilerlemeyi ifade ederken; Aristoteles için diyalektik, ortaya konulmuş bir probleme evet ya da hayır şeklinde cevap verme, akla uygun görülen kanaatler ve öncüller üzerinden akıl yürütme sanatıdır (Coşkun, 2021, s. 158). Andrew Heywood’a (2007, s. 595) göre diyalektik, rekabet eden iki güç arasındaki karşılıklı etkileşim sürecidir. Diyalektikte de her şey göreceli olarak kabul edilir. Çünkü her şey bir şekilde birbirine bağlıdır ve her şey karşılıklı etkileşim halindedir (Politzer, 2015, s. 51).

Diyalektik üst düzeyde bir kuram olmanın yanında insan pratiğinin genel ilkelerini oluşturur (Markoviç, 1998, s. 44). Bu bakımdan, diyalektik düşünce, doğanın ve tüm varlıkların gelişim biçimini açıklayan temel bir yöntemdir. Bu varlıklar kendi karşıtları ile birlikte bir uzlaşmaya ulaşarak gelişme gösterirler. Ancak varılan uzlaşma kendi içinde çözümlenmesi gereken karşıtlıklara sahiptir ve bu yeni bir uzlaşma zorunluluğunu doğurur. Ezcümle ile diyalektik süreç gelişmeye, ilerlemeye dönüktür. Amaç, tezin antitez tarafından tamamıyla ortadan kaldırılması değil; amaç tezi tamamlayarak ve onu daha mükemmel bir forma ulaştırmaktır (Alkan, 2018, s. 109-110). Diyalektik sürecin gelişme ve ilerleme yönelimini vurgulayan bu yaklaşım, Herakleitos’un evrendeki değişimin temelinde zıtlıkların mücadelesi olduğunu ifade eden düşünceleriyle de paralellik göstermektedir. Herakleitos’a (İ.Ö. 540-480) göre evrenin aslı ateştir ve her şey yanış içindedir. Yani her şeyin varoluş, değişme ve yok oluş süreci içinde olduğu anlatılmak istenmiştir. Düşünürün belirlemesine göre “Bir ırmakta iki defa yıkanamazsınız”. Yani her şey zamanla kendi zıddını yaratacaktır. Herakleitos, evrendeki değişimin (sıcak, soğuk gibi) zıtlıklar savaşımının ürünü olduğunu söyler. Herakleitos, bu belirlemeler üzerinden diyalektik kavramını açıklamaya çalışmıştır. Ancak, Herakleitos’a göre zıtlıkların arkasında bir “birlik”; değişimlerin arkasında bir “değişmezlik” vardır.

Herakleitos buna “logos” demiştir. Logos, eski Yunancada söz ve akıl anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla Herakleitos’un felsefesi diyalektik materyalizmden çok diyalektik idealizme yakındır (Politzer, 2015, s. 53; Şenel, 2010, s.134-135). Bununla birlikte Frankfurt Okulu da idealizm ve materyalizm arasındaki diyalektik ilişkiye odaklanmıştır. Max Horkheimer ve Theodor Adorno özne ve nesneyi mutlak olarak ayıran kaba materyalizme ve bu ikisinin özdeşliğine dayanan metafiziğe karşıdırlar. Ancak iki düşünür de ne materyalizmi ne de metafiziği tamamıyla reddettiler. Bunun nüvelerini Marks’ın 1844’teki elyazmalarında bulmak mümkündür: “Düşünce ve varlık birbirlerinden ayrıdır ama aynı zamanda birlik içindedirler. Marks ilk etapta Hegel’in idealizmini eleştirmiş, sonra insan bilincini ve onun bir parçası olan toplumsal gerçekliğini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Marks, aynı zamanda Feurbach’ın felsefi maddeciliğini eleştirmiş, felsefenin nesnesi olan varlığın insan ve toplumsal olduğunu dile getirmiştir. Aslında Horkheimer ve Adorno’nun tüm çabası, tümelin tikel üzerindeki hegemonyasını kırmak ve bunların diyalektiksel aynılığını vurgulamaktır (Dellaloğlu, 2001, s. 15-16). Bu iki düşünürü paralel olarak Hegel’e göre bir kavramın ilerlemesini sağlayan şey onun kendi içinde taşıdığı olumsuzluktur. Bu olumsuzluk diyalektiği oluşturur (Hegel, 2004, s. 39). Hegel, akıl yürütme sürecini hem doğal hem de beşeri olarak diyalektik vasıtası ile izah etmiştir (Heywood, 2012, s. 128). Hegel’in siyasal toplum anlayışı üç diyalektik süreçten geçer. Bunlar aile, sivil toplum ve devlettir. Aile bireysel çıkarların değil, aile üyelerinin çıkarları yönünde eylemlerin belirleyici olduğu insan ilişkilerini kapsar. Ailenin korunması, aile bireylerinin tek tek bireysel çıkarlarının önündedir. İkinci süreç sivil toplumdur. Sivil toplum bencillik alanıdır. Kişi diğerleri ile bireysel çıkarları temelinde ilişki kurmaktadır. Hegel bu aşamanın en somut göstergesi olarak piyasayı gösterir. Örneğin ticaret kişinin, diğerlerinin yaşamsal ihtiyaçlarını, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir araç olarak kullanmasıdır. Toplumsal konular özel mülkiyete göre belirlenmektedir. Piyasanın çalışabilmesi için bazı hukuki düzenlemeler ve yaptırımlara ihtiyaç vardır ki Hegel buna dışsal devlet adını vermektedir. Ailedeki sınırlı fedakârlık ve sivil toplumda piyasa ilişkileri temelinde şekillenen çikara dayalı ilişkiler birbirlerine karşıtlık oluşturmaktadırlar. Diyalektik sürecin üçüncü aşaması ise devlet aşamasıdır. Devlette ortak çıkarlara yönelme evrensel bir boyut kazanmıştır. Başka bir ifade ile ailede var olan ancak sınırlı olan fedakârlık, devlette evrensel bir değere dönüşmüştür. Bu çerçevede devlet aile ve sivil toplum aşamalarının bir sentezidir. Devlet sivil toplumun çıkarlara dayalı ilişkilerini evrensel bir ortaklık duygusu içinde yeniden oluşturmaktadır. Bu sayede bireysel çıkarlara göre şekillenen ilişkiler denetlenebilmekte ve meşruiyete kavuşmaktadır. Bireyin kendi toplumu ile uyumlu bir birlik oluşturabilmesi evrensel ilke ve yasalara göre davranması ve yönlendirilmesi gerekmektedir (Avineri, 1971 ve Yenişehirlioğlu, 1985: 208’den aktaran: Alkan, 2018, s. 110).

Hegel’e göre dünya, sürekli çelişkiler ve karşıtlıklar üzerinden gelişir. Her şey, içinde çelişkiler taşır ve bu çelişkiler sayesinde değişim ve ilerleme meydana gelir (Hegel, 2004). Hegel’in diyalektik çözümlemesine bir örnek vermek gerekirse aşağıdaki gibi bir formülleştirme yapılabilir. Mesela yağmur doğal bir olaydır (tez); yağmurun sonucunda hava soğur canlılar zarar görebilir (antitez). Fakat yağmurun yağması ve beraberinde getirdiği olumsuzluklar doğanın canlanmasına ve daha fazla bitkinin yetişmesine sebebiyet vermektedir (sentez). Dolayısıyla herhangi bir sistemde çelişkilerin olması o sistemin gelişeceğine ve değişeceğine işaret eder. Nitekim Hegel’e göre diyalektik karşıtlıkların

birlikteliğidir. Mesela ölüm ve yaşam normalde birbirlerini dışlayan olgulardır. Fakat her yaşam başka ölümler pahasına gerçekleşmesine rağmen; her ölüm de aslında yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Dolayısıyla tinsel ve doğal tüm bireysel, kültürel ve toplumsal ilişkiler diyalektik devrim içinde vücut bulur (Coşkun, 2021, s. 166). Mantık bilimi bağlamında konuya yaklaşıldığında Georges Politzer'e (2015, s. 60) göre "ne mutlak ölüm ne de mutlak yaşam vardır. Her canlı ölüme karşı savaşımında kendi kendisini yeniler". Yani her ölüm kendi içinde yeni yaşamın öğelerini taşır. Bu belirlemeler ışığında denilebilir ki diyalektiğin en önemli özelliği, çelişkinin olumlu bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Hegel' göre diyalektik, kurgulama ile eşanlamlıdır. Çünkü diyalektik belirli bir konunun kurgulanmasına veya tahayyülden geçirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Hegel bu konuda şöyle bir metafor kurmuştur: "Her insan bir gün kendisine kardeşi kadar benzeyen bir yabancıya rastlayabilir ve bu benzerlik onları tamamlayabilir". Diyalektik olarak her olgu zamanla kendisini yok eder karşıtı olan bir olguya dönüşebilmektedir (D'hondt, 1994, s. 77). Diyalektik kavrayışa göre istikrarlı ve değişmeyen bir olgu yoktur yani her şey zamanla karşıtına dönüşebilir. Böylece karşıt olgular arasında uzlaşma sağlanmış olur. Hegel, düşüncenin iki aşaması olan materyalizmle spiritualizmi (ruhçuluk), diyalektik olarak birleştirmiştir. Fakat ortaya çıkan sentez şu oldu: "başının üstünde yürüyen bir adam". Hegel'in izinden yürüyenler bu birliği kırdılar, böylece yeniden, bir yandan materyalist sistemlere, bir yandan da spiritualist sistemlere dönüldü. Praksis (uygulama) felsefesi kurucusu, Hegel'i, Feuerbach'ı, Fransız materyalizmini yaşayarak diyalektik birliğin sentezini şu şekilde kurdu: "ayaklarının üstünde yürüyen adam". Hegel'cilikte meydana gelen parçalanma, praksis felsefesinde de oldu. Yani diyalektik birlikten felsefi materyalizme gelirken, yüksek idealist kültür yeni bir can suyu bulabilmek için kendisine gerekli olan praksis felsefesi öğelerini benimsemeye kalkıştı (Gramsci, 1975, s. 107). Marks'a göre filozofların amacı sadece dünyayı anlama ve yorumlama değildir. Filozoflar bunu yaparken toplumsal değişimi ve dönüşümü de incelemelidir (Marks, 2003). Ayrıca Marks diyalektiği, evrensel gelişmenin temeli ve doğa, toplum ile insan düşüncesini yöneten en genel yasa olarak ele almıştır. Bunun yanında Marks diyalektiği bilimsel bir yöntem olarak da işlemiştir. İşte buna, diyalektiği ayakları üzerine oturtmak (ona göre Hegel diyalektiği baş aşağı etmiştir) diyorlar ve onu, doğa bilimleri ile ekonomi, politik ve tarihten aldıkları gerçek bir öze doldurmuştur (Bilgi, 1992, s. 22). Friedrich Engels'e göre diyalektik doğa ve toplumun tarihinden çıkmıştır. Bu anlamda diyalektiğin üç yasası vardır. Bunlar: niteliğin niceliğe dönüşümü yasası, karşıtların iç içe geçmesi yasası, yadsınmanın yadsınması yasasıdır (Engels, 2000, s. 89-92). Bu üç yasa Hegel tarafından idealist biçiminde, salt düşünme yasaları olarak geliştirilmiştir. Birincisi, mantığın birinci kısmında yani varlık öğretisinde; ikincisi, Hegel mantığının öz öğretisinde görülür; üçüncüsü de tüm sistemin yapısı için temel yasadır (Engels, 1991, s. 85-86). Engels burada bir olgunun olumlu ve olumsuz etkilerini diyalektik üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Mesela teknoloji bir taraftan insanlar için erişilebilirlik ve konfor sağlarken; öte taraftan bağımlılık ve zaman israfı olarak görülmektedir. Ayrıca teknoloji bireysel mahremiyeti ortadan kaldırmaktadır (Coşkun, 2021, s. 171). Marks, diyalektikteki çelişkiyi materyalizme uyarlamıştır (Heywood, 2012, s. 128). Engels'e göre diyalektik, aynı zamanda doğa bilimleri için bir düşünme biçimi ve onu açıklayan bir yöntemdir. Diyalektik, kavramların iç içeliği ve farklılığını temsil etmektedir. Mesela bir olgu başka bir olguya hem denk hem de ondan farklı olabilmektedir. Bitki ve hayvan hücreleri yapı olarak birbirlerine benzemektedir. Ama bu

hücreler maddenin özümsemesi ve atılması, soluk alma, hücre oluşturma gibi fiiller bakımından birbirinden ayrılmaktadır (Erdem, 2005, s. 31). Engels'e (1977, s.139) göre diyalektik Hegelci anlayış ile mantık ve mantıksızlığın uzlaşmasıdır. Engels'e göre bir şey ne denli çelişik ise o denli gerçek ve anlaşılmaya değerdir. Bu algoritma çoğu insana saçma gelebilir fakat diyalektiğin felsefesi bu karşıtlık üzerinde temellenmiştir. Eleştirel düşünürler Habermas, Adorno ve Horkheimer de diyalektik kavramını ele almışlardır. Bunun yanında Gramsci'nin de diyalektiğe yönelik tespitleri siyasal sosyoloji bağlamında önem taşımaktadır. Jürgen Habermas'ın toplum analizine göre diyalektik sınıf mücadelesi gündelik praksis, dil, iletişimsel-eylem, özgürleşim isteminden oluşur. Ayrıca bu analizde diyalektik bütünlük yani geneli ve yereli karşılıklı açıklama, anlama ve bütünleştirme çabası vardır. Toplumsal alt yapı ve üst yapı birbirlerini karşılıklı etkiler. Habermas'a göre toplum genelde bir sistem olarak işlemektedir. Söz konusu sistem bir ilişkiler yumağıdır ve dokusunu semboller aracılığıyla oluşturur. Habermas, bu anlamda hem açıklamacı (pozitivist) hem de anlamacı (hermeneutik) unsurlara yer vermektedir. Yani toplumsal davranışların hem görünen yönleri hem de görünmeyen yönleri anlaşılmalıdır (Şen, 2011, s. 49). Aydınlanma ve dijital dönüşüme şüphe ile yaklaşan eleştirel düşünürlerden Horkheimer ve Adorno, diyalektik konusunu dil üzerinden aydınlanmanın getirdiği handikaplar bağlamında açıklamışlardır. Dil, Tanrı aracılığıyla totolojiden (retorik) söyleme dönüşür. Bu retorik kapsadığı kavram, diyalektik düşünmenin ürünüdür. Bu düşünme "her şeyin olmadığı şeye dönüşerek her zaman ne ise odur" belirlemesidir. Diyalektik, her imgeyi daha çok yazı olarak açığa vurur. İmgenin kendi sahteliğini itiraf edişinin nasıl okunması gerektiğini, onun özelliklerine bakarak öğretir; bu itiraf imgenin gücünü zorla elinden alır ve hakikatin adına sunar. Böylece dil sırf bir imge sistemi olmaktan çıkar. Hegel yadsıma kavramıyla, aydınlanmayı pozitivist yozlaşmadan ayırt eden bir öğeye dikkati çekmiştir. Ama tüm yadsıma sürecinin bilinen sonucunu, yani sistemdeki ve tarihteki bütünlüğü sonuçta yine mutlak olan durumuna getirerek yasağa karşı gelmiş ve kendisi mitolojiye dönüşmüştür (Horkheimer ve Adorno, 1995, s. 32-41). Marksist düşünür Anthonio Gramsci'ye (1975, s. 74-106) göre alt yapı ve üst yapı arasında diyalektiksel olarak zorunlu bir ilişki vardır. Praksis felsefesi halk kültürü ile yüksek kültür arasındaki karşıtlıkta diyalektikleşen bütün bu fikir ve ahlak reformunun en yüce doruğudur ve bu bir sentez demektir. Marksistlere göre diyalektik insan ve insan pratiğinden bağımsız olarak dünyada olup biten bütün değişimlerin kalıcı biçimlerini tanımlayan, evrensel varlıkbilimsel bir kuramdır. Bu belirlenim iki bağlamda kusurludur. Birincisi, bu kavrayış eleştiriye devre dışı bırakıyor. İkincisi, bu kavrayış bilimsel olmayan ve teolojik bakış açısını ön plana çıkarıyor. Oysa felsefe ve onun içinden çıkan diyalektik kavramı, yalnız pozitif bilginin elde edilmesi kuramı ve yöntemi değil, aynı zamanda bilginin değer yargıları ile eleştirilmesi, aynı zamanda devrimci yadsımanın ve var olan gerçekliğin aşılmasının yöntemi ve kuramıdır. Lukacs gibi Marksistler ve Jean Paul Satre ve Hyppolite gibi bazı felsefeciler diyalektizmi doğmatizm ile şüphecilik arasında görmektedir. Ama bu düşünürler diyalektiğin etkin ve insancıl özelliğine vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca onlar, diyalektiğin özne ile nesne arasındaki ilişkiler oluştuğunu ifade etmişlerdir. Diyalektiğe karşı şüphecilik iki olası kökeni vardır. Birincisi karşıt felsefi kuram ve yöntemlerin tercih edilmesidir. Bunlar görüngübilim (fenomenoloji), olguculuk, pragmatizm, dilbilimsel çözümleme gibidir. İkincisi ise önyargıdır. Önyargıya göre insan pratiğinde önemli olan bir şeyin nasıl yapıldığını bilmemiz değil; bir şeyin olması gerektiği gibi yapılmasıdır (Markoviç, 1998, s. 41- 45).

AİDİYET KAVRAMI

Diyalektik kavramının genel yapısına odaklanan bu tartışmanın ardından, aidiyet kavramının bireysel ve toplumsal bağlamda nasıl bir rol üstlendiğine yönelik bir inceleme yapmak gerekmektedir. Aidiyet kavramı, bir bireyin veya grubun kendini aile, aşiret, kabile, meslek, soy, vatan veya belirli bir mekânla duygusal ya da sosyal bağ kurarak özdeşleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Aidiyet, bir gruba zorunlu bağlanma gereğinden dolayı hissedilen psikolojik bir ihtiyaçtır. Bu nedenle ait olma ihtiyacı, tüm kültürlerdeki insanlarda bir dereceye kadar bulunmalıdır. Ancak doğal olarak güç ve yoğunluk ile bireysel farklılıkların yanı sıra insanların bu ihtiyacı nasıl ifade ettikleri ve bundan tatmin oldukları konusunda kültürel ve bireysel farklılıklar vardır. Bu bağlamda aidiyet, neredeyse temel ihtiyaç maddeleri kadar zorlayıcı bir husustur (Baumeister & Leary, 1995, s. 498-499). Aidiyet zamanla bireyin kişilik ilişkilerine, toplumsal ve bireysel kimliğine sirayet edebilmektedir. Yani aidiyet birey ile bütünleşebilmektedir. Birey doğduğu andan itibaren ilk olarak ailesi ve akrabaları ile ilişki içine girer. Bu durumda birey, çevresinde bulunan en yakın kişilerle ve bulunduğu mekânlarla aidiyet bağı kurmaktadır. Herhangi bir sebepten dolayı aidiyet ilişkisi sarsıldığında birey aidiyetsizlik durumunu deneyimlemektedir. Aidiyetsizlik bireyi yalnızlaştırarak bireyin toplumdan dışlanmasına neden olmaktadır. Sosyal bir varlık olan birey, yalnız yaşamakta zorlanan bir yapıya sahip değildir. Bu sebeple bireyin aile, akraba veya arkadaş çevresi ile ilişki halinde olması gerekir (Çiçek Mızrak, 2021, s. 120). Aidiyet duygusunun insanın bulunduğu her mekân ve zamanda olması ihtimal dâhilindedir. Örneğin çoğu insan siyasi bir parti ile özdeşleşebilmektedir. Mesela belirli bir siyasi partiyi destekleyen bir birey o partinin renklerine uygun giyinir, partinin tüm politikalarını sorgulamadan destekleyebilir. Örneğin Türkiye’de milliyetçi bir partiye aidiyet hissi geliştirmiş bir seçmen, anadilde eğitim ilgili bilgi sahibi olmasa bile seçmeni olduğu milliyetçi partinin buna karşı olması sebebiyle, bu konuya karşıt bir tutum geliştirebilir. Bu davranışların arka planında birey ile siyasi parti arasında kurulan aidiyet hissi vardır (Aydoğan Ünal, 2016, s. 102). Tabi bu aidiyet hissi veya duygusu zamanla kaybolup yerini başka nesne veya olgulara da bırakabilir. Aidiyet duygusu kişinin bireysel ve toplumsal kimliğine de sirayet etmektedir. Oy verme davranışı kişinin aidiyetlerinden de etkilenen bir husustur. Çünkü oy verme davranışı birey, toplum ve politikacılar arasındaki ilişkilerden üzerinden şekillenir. Öte yandan bireyin bağlı olduğu sosyolojik model, oy verme davranışı ile grup üyeliği, seçmenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik düzey vb. hususlar oy verme davranışını etkiler (Heywood, 2007, s. 348-351). Amin Maalouf’a (2020) göre bireyin kimliği, birden fazla aidiyet unsurunun (dinsel, ulusal, dilsel, sosyal, kültürel, coğrafi vs.) etkisi altında oluşmaktadır. Yani bireyin kimliği, resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan birden çok öğeden oluşur.

Aidiyet kavramı “Ben kimim, ben nereden geldim?” ya da “Ben kim değilim” sualleri etrafında şekillenen bir kavramdır (Loader, 2006). Bireyin aidiyet ilişkisini kurabilmesi için sahip olduğu özelliklerle kendini topluma kabul ettirmesi veya kendini toplumun özelliklerine göre biçimlendirmesi gerekmektedir (Çiçek Mızrak, 2021, s. 121). Geleneksel toplum bağlarında da durum böyledir. Kişinin bağlı olduğu ailesi ve bu ailenin kökeni birey üzerinde bir aidiyet bağı kurabilmektedir. Her ne kadar post-modern toplumlarda geleneksel bağlara dayalı aidiyetler ikinci planda olsa da bazen birey söz konusu aidiyetlere sığınabilmektedir. Geleneksel toplumlarda aidiyeti yok saymak toplumsal dışlanmışlığa sebebiyet verebilir.

Mesela bireyin aile, aşiret veya kabilesinden bihaber yaşaması ve onların hayır-şer işlerinde yer almaması söz konusu bireyin bağlı olduğu grubun dışına atılmasına ve toplumsal aidiyeti ile yabancılaşmasına sebep olabilmektedir. Etnik topluluklar diğer kolektif kimlikler gibi ancak diğer topluluklarla temas ve karşıtlık içinde varlık kazandığını vurgulamaktadır. Irksal aidiyetin, bir "topluluk" oluşturabilmesi için, bireylerin bu aidiyeti öznel bir duygu olarak benimsemesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise, farklı ırklardan bireylerin ortak bir davranışla bağ kurmasına ya da aynı ırktan bireylerin ortak kaderlerini, farklı ırklar arasındaki karşıtlıklara dâhil ederek deneyimlemesine bağlıdır (Weber, 1968).

Aidiyet veya mensubiyet insana özgü bir duygudur. İnsanın aidiyet duygusu kimliğini dışa vurmasının bir aracıdır. Doğu toplumlarında bir insan kendini başkalarına tanıtırken aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden kendini tanıtmaya çalışır. Aslında bu, bireyin toplumsal aidiyetini gösterme biçimidir. Dolayısıyla aidiyet, kimliğin bir parçasıdır. Nitekim Walker Connor'a (1994) göre aidiyet duygusu hem grup dayanışması oluşturur hem de bireyin toplumsal kimliğinin belirleyicisidir. Olumlu anlamda milliyetçilik³ de etnik aidiyet üzerinden yükselip siyasal içerik kazanmıştır (Yalçiner, 2014, s. 7). Kant'a göre aidiyet, bir insan topluluğuna mensubiyet bağlamından çok belirli bir "biz"e yani kendi karakteristik özelliğini yansıtan kültürel bütünlükle ilişki içinde olma duygusudur. Kant'ın gözünde, bireyin kendi düşüncesinin nesnesine dönüşen bu "biz"dir. Dolayısıyla bireyin bu "biz"den kaçınması imkânsızdır (Foucault, 2014, s. 164). Siyasal olarak aidiyet kavramına yaklaşıldığında yurttaşlığı evrensel ilkelere dayandıran siyasal düzenin kuruluş sürecinde, siyasetin etnik ve dini aidiyetlerden ayrışması bireyler ve topluluklar arasındaki ilişkileri yeniden yorumlama zorunluluğu doğurmaktadır. Bu bağlamda sosyologlar, devlet veya ulusların varlığı veya halkların bu iradeyi taşımasına göre gruplar arası ilişkileri analiz etmiştir. Modernite ile birlikte uluslararası ilişkiler ve etnik aidiyetler arası ilişkiler kavramsal olarak ayrılmış, alt-ulusçu veya üst-ulusçu gruplar arasındaki ilişkiler "etniler arası ilişkiler" adıyla özel bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu süreçte, ulusal toplumlar ve sosyoloji eş zamanlı gelişmiş, topluluklar arası ilişkilerin incelemesi önem kazanmıştır (Schnapper, 2005, s. 69-70). Tüm bu belirlemelere rağmen modernliğin getirdiği yeni düzen içerisinde bile toplumlar geçmişlerini ve aidiyetlerini tamamen yok sayamamışlardır. Ayrıca şu hususu dile getirmek lazım, aidiyetler siyasi davranışlar veya oy kullanma davranışı üzerinde etkili olmaktadır. Fakat siyasi aidiyet yerel, kentsel, ulusal, uygarlık gibi bir dizi kültürel biçimden farklıdır. Çünkü bu aidiyet sekülerdir, uluslaşma ve milliyet gibi bağlara göre oluşmaktadır. Siyasi aidiyet, güçlü bir devlet ve uzun bir tarih ve kültürel miras bağlamında anlaşılabilir. Bu da herhangi bir dini yutmaya veya gölgede bırakmaya meyilli olmaktadır (Medovoi ve Bentley, 2021, s. 63-205). Ayrıca aidiyet, kültür politikalarını sivil entegrasyon yasalarıyla ilişkilendirmemize olanak tanır. Siyasi aidiyet kavramı ise bundan daha geniş bir bağlam sağlamaktadır. Siyasal aidiyetler entegrasyon politikalarının analiz edilebileceği bir alanlardır (Kleist, 2017, s. 211).

KİMLİK KAVRAMI

Kimlik, bireyi diğer bireylerden ayıran bir tanımlama işlevi görmekle birlikte, bir toplumu ya da kabileyi de dışsal farklılıklara dayanarak diğerlerinden ayıran bir belirleyici unsurdur. Ayrıca kimlik siyasal bağlamda da ele alınabilmektedir. Kelime kökeni bakımından kimlik,

³ Olumlu anlamda milliyetçilik, bireyin milletine olan aidiyetinin başka millet veya bireyleri dışlamadan, onlara karşı ırkçılık yapmadan sürdürdüğü milliyetçiliktir. Bireyin ataları, ulusu ve bağlı olduğu kavime bağlılığı doğaldır. Fakat eğer birey bu bağlılıkları başkalarına karşı güç ve nüfuz aparatı olarak kullanırsa o zaman milliyetçilik pejoratif bir düzeye ulaşır.

ortak aidiyetlerden başka isteklerimiz, ütopyalarımız, kendimizi hayal etme, yaşam ile ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi toplumdaki yerimizi bildiren niteliklerin hepsini temsil etmektedir (Bostancı, 1998, s. 42). Latince’de “idem”, Türkçede ise “aynı” olma kökünden türetilen “kimlik” sözcüğü; tanımlama, adlandırma, aynılaştırma anlamlarına gelmektedir (Kılıçbay, 2003). Kimlik “kim” soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir aidiyeti, aynı olmayı, tek olmayı ifade etmektedir. Kimlik ne olmak istediğimiz veya neyi arzu ettiğimizden çok; ne olduğumuz ve kendimizi nasıl tanımladığımızla ilgilidir (Aydoğdu, 2004; Connolly, 1995). Etnik olarak kimlik, bireyin veya bir grubun kendilerini aynı ataya, dile, kültüre veya coğrafyaya bağladığı; milliyetçilikten önce bilinmeyen, ortak kültürün sonucu olan ve bazen de tahayyül edilen bir topluma ait olma hissidir (Yanmış ve Kahraman, 2013). Kimlik, sosyal etkileşim sonucu oluşmuş güç ve çıkarı etkileyen bir kavramdır (Akdemir, 2012, s. 30-31). Bu kavram, toplumsal kurumlar içinde vuku bulan sosyal ilişkilerin sonucu olarak oluşmuştur. Sosyolojik bir gerçek olarak bireyin kendini ve diğerini tanımlamasının araçlarından biri olan kimlik, modern toplumla beraber farklı kapsamlar içerisinde inşa edilmiştir. Bu durum, kişinin “ben kimim?” veya “biz kimiz?” sorusuna verdiği cevap ve sosyal aidiyetlerin çoğul belirtisi olan “kolektif kimlik” olarak da ifade edilebilmektedir (Alpman, 2018). Alexander Wendt’e göre kimlik üç türdür: Birincisi kişinin kendisini diğerlerinden ayırt eden bireysel kimlik; ikincisi kişinin karakteri, kişiliği, fikirleri, tutumları ve bilgi düzeyini belirleyen kimlik; üçüncüsü ise kişinin toplum içindeki rolünü belirleyen kimliktir ki buna sosyal kimlik de denilmektedir (Wendt, 2013). Kimlikler bir toplumda üç işlevi yerine getirmektedir bunlardan birincisi, sizin başkasının nezdinde “kim” olduğunuzu açıklar, ikincisi size göre başkalarının “kim” olduğudur. Son olarak kimlikler, size kim olduğunuzu söylerken belli alanlardaki eylem seçimleriyle ve aktörlerle ilgili olarak belirli bir ilgi alanı veya tercih grubunu kuvvetle belirtmektedir (Srinivasan, 2019, s. 6). Toplumsal olarak kimlik bir grubun mensup olduğu aidiyeti bağlamında, onu diğer gruplardan ayırmaktadır. Toplumsal kimlik veya kolektif kimlik, dar kapsamda ifadesini bulan mikro ve alt kimliklerden farklı olarak bütün ulusu, toplumu ya da daha geniş bir alanı kapsadığı varsayılan kolektif/kültürel kimliktir. Kimlik, her şeyden önce “Ben kimim?” sorusuna cevap aradığı gibi toplumun bizi kimliğimizle nasıl gördüğü ile de ilintilidir (Dalbay, 2018, s. 169-174). Zygmunt Bauman’a göre kimlik artık çağdaş hayatın diğer tartışmalı yönlerini aydınlatmaya, kavramaya ve incelemeye yarayan bir prizma haline gelmiştir. Toplumsal analize konu olan yerleşik meseleler artık “kimlik” ekseninde dönmekte olan söyleme uymak için farklı biçimde yeniden ele alınmakta ve yeniden düzenlenmektedirler. Örneğin, adalet ve eşitlik tartışması, “tanıma” açısından yürütülme eğilimi göstermekte; kültür meselesi birey, grup ya da kategori farklılığına, bölgesel diller ve melezliğe göre tartışılmaktadır. Bu arada siyasal süreç ise her zamankinden çok insan hakları (yani ayrı bir kimlik hakkı) ve “hayat siyasetleri” (yani kimlik oluşturma, müzakere ve iddia etme) konuları çevresinde teorileştirilmektedir (Bauman, 2001, s. 173-174). Siyasal bağlamda millet kimliği ve etnik kimlik farklılıkları da vardır. Anthony D. Smith’e (1994) göre millet kolektif bir kimlik tanımlanmasıdır. Bu kimlik bazen aynı etnisiteden gelen insanları tanımlar bazen de belirli bir toprak parçası üzerinde ve ortak inançlar bağlamında yaşayan insanların kendilerini tanımladıkları bir kimliktir. Bu inançlar teritoryal olarak belirlenmiş bir sınır, vatan aidiyeti, ortak kitle kültürü, ortak tarih, ortak mit, ortak yasal sistem ve anılar gibidir. Bu ortak inançlar milli kimliği ve dolayısıyla siyasal kimliği oluşturmaktadır. Siyasi kimlikler aile, kabile, bir lorda veya krala bağlılık gibi hususlar üzerinden yaratılabilmektedir. Siyasal kimlik, siyaset ve siyasal partiler üzerinde işlevsel hale gelmektedir. Siyasal kimlik ile siyasi partiler arasında diyalektik bir ilişki vardır. Bu anlamda hayat tarzı da siyasi kimlik ve siyasi tercih bağlamında önemli bir olgudur. Hayat tarzı, bireylerin değerleri, ilgi alanları, sosyal ilişkileri, gündelik

yaşam içerisindeki pratiklerini ve siyasal tercihlerini de kapsayan bir olguyu ifade etmektedir (Doğan ve Batar, 2019, s. 931). Birey veya grubun siyasal tercihlerini etkileyen faktörler aynı zamanda onların siyasal kimliğini de şekillendirir. Geleneksel veya modern bir toplumda yaşayan insanlar o toplumun değer yargılarından etkilenecek şekilde siyasal tercihlerde bulunabilmektedir. Mesela küçük yerleşim yerlerinde siyaset yapan bir birey ile büyük bir şehirde siyaset yapan bir bireyin sorumlulukları ve kendinden beklenen davranışları farklılık arz etmektedir. Oğuzhan Göktolga'ya (2012: 140) göre siyasal partiler, bir kurum olarak siyasetin tamamı üzerinde etkin olduğu gibi, siyasal kimliklerin oluşumunda da etkin olmuştur. Daha doğrusu, siyasal kimlikler ile siyasal partiler arasında diyalektik bir ilişki vardır. Siyasal partiler, siyasal kimlikler üzerinden inşa edilirken, siyasal partiler de siyasal kimliklerin oluşumunda temel belirleyiciler olmuşturlar. Ernesto Laclau'ya (1995) göre toplumsalın parçalanması beraberinden birbirinden farklı siyasal kimliklerin doğmasına sebebiyet verir. Kimlik, genellikle bireyin geçmişten gelen bir aidiyeti olarak bilinmektedir. Fakat Flavia Stanley'e göre siyasal kimlikler sadece geçmişe bağlı bir aidiyet değildir. Bir ülkenin vatandaşlığı da siyasi bir aidiyettir. Amerika'ya göç etmiş binlerce insan bir taraftan Amerika vatandaşlığına geçip onunla bir aidiyet kurmuştur. Diğer taraftan bunlar, bağlı oldukları ülke ya da anavatanlarına da bir siyasal kimlik bağı içinde olabilmektedirler (Stanley, 2008). Yukarıdaki bilimsel belirlemeler bağlamında denilebilir ki kimlik, birey veya toplumların yaşamlarında farklı şekillerde sirayet etmiş ve birey ile toplumla bütünleşmiş bir aidiyettir.

DEĞERLENDİRME VE ANALİZ

Arthur Schopenhauer'e göre "Eğer bir insanın düşünceleri, içinde hakikati ve hayatı barındıracaksa bunlar onun kendi düşünceleri olmalıdır. Başkalarının düşüncelerini okumak, kişinin davet edilmediği bir yemeğin artıklarını alması ya da bir yabancıyı yırtık dökük elbiselerini üzerine geçirmesi gibidir." (Schopenhauer ve diğ., 2009, s. 29). Bu araştırmada geliştirilmeye çalışılan aidiyet diyalektiği de böyle bir çabanın ürünüdür. Aidiyet diyalektiği kavramının türetildiği makalede (Korkmaz, 2024) Doğu Anadolu'da sosyolojik bir kavram olan aşiret yapısı ele alınmıştır. Araştırmada aşiret yapısının Van ilinde yaşayan insanların algısındaki yerini tespit etmek için mülakatlar yapılmıştır. Mülakat sonuçları üç kategori bağlamında analiz edilmiştir. Birinci kategoride, aşiretin olumlu ve devam etmesi gereken bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci kategoride, aşiret olgusuna kısmen olumlu bakılmıştır. Üçüncü kategoride ise aşiret olgusu tamamen dışlayıcı ve olumsuz bulunmuştur. Fakat üçüncü kategoride yani aşiret olgusuna karşı çıkan mülakatçılar da bazen aşiretsel bağlarla yollarının kesiştiğini ifade etmişlerdir. Dahası aşiretin bazı olumlu yönlerinin de yadsınmadığı bulgusuna da ulaşılmıştır. Bunun yanında bazı mülakatçıların aşiretsel aidiyetin halen siyasal davranışlarda etkili olduğuna inanmışlardır. Söz konusu araştırmanın verileri ışığında denilebilir ki aşiretsel bağların etkili olduğu yaşam alanlarında, aşiretin olumsuz yönlerine vurgu yapılmış olmasına rağmen; aşiretin sosyal ve siyasal etkisinin belirli bir müddet daha devam edeceğine de inanılmıştır. Burada bir diyalektik ya da çelişkili durum olmasına rağmen mülakatların ileri aşamasında sosyolojik bir aidiyet olarak düşünülen aşiretin olumlu ve olumsuz yönleri birleştirilip bir senteze ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda aidiyet diyalektiği kavramına ulaşılmıştır.

Bu araştırmada incelenen ve açıklanmaya çalışılan aidiyet diyalektiği, bir bireyin bir gruba veya topluluğa yönelik aidiyet duygularında, buna bağlı tutum ve davranışlarında ortaya çıkan çelişkili durumları açıklamak amacıyla ele alınmıştır. Aidiyet diyalektiği, bir bireyin zaman

zaman bir aidiyeti kabul ederken, bazen bu aidiyetten kaçınmaya veya onu reddetmeye çalışmasıyla kendini gösterir. Bir gruba, kabileye veya ortak ata kültürüne aidiyet bireyler için güvenlik ve toplumsal bir kimlik kazandırır. İnsanlar aidiyetleri sayesinde toplum içindeki yerini sağlamlaştırıp sosyo-politik bağlar kurabilmektedir. Mesela Doğu toplumlarında görülen aşiret aidiyeti bazı bireyler tarafından reddedilmesine rağmen söz konusu bireyler günün birinde bu bağlara sığınarak kendine ve çevresine güvenlik sağlayabilir. Fakat toplumsal aidiyetler norm ve kurallarla bireylerin özgürlüğünü kısıtlayabilir.

Bu araştırmanın üzerinde inşa edildiği aidiyet diyalektiği kavramı, çelişkilerin belirli aşamalardan sonra birleştiği ya da uzlaştığına yönelik bir çıkarımı ön plana çıkarmıştır. Bir topluluğun üyeleri geçmişindeki aidiyetinden rahatsızlık duyabilir veya bazı değer ile davranış biçimlerini olumsuz karşılayabilir. Fakat buna rağmen birey olumsuzladığı bazı aidiyetlere sonradan aitlik hissedebilir. Araştırmanın temelini oluşturan makalede (Korkmaz, 2024) belirtildiği gibi, aşiret aidiyeti, mülakat yapılan bazı katılımcılar tarafından olumsuz bir olgu olarak algılanmış ve bazen reddedilmiş olsa da, aynı zamanda olumsuz görüşü benimseyen bireyler tarafından aşiret aidiyetinin varlığı kabul edilmiştir. Bu bağlamda aşiret aidiyetinin hayır ve şer işlerinde yararlı olarak etiketlenmesi alan yazın bağlamında incelenen diyalektik kavramının esaslarını içinde barındırmaktadır. Nitekim diyalektik, çelişkilerin belirli aşamalardan sonra uzlaşmaya dönüştüğü üzerinden ortaya konulmuş bir kavramdır. Kant, Hegel bu çelişkileri tez, antitez ve sentez üzerinden göstermeye çalışırken; Marks diyalektiği emek, sermaye meta gibi kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Konumuz bağlamında yaklaşıldığında aidiyet diyalektiği kavramı ışığında söylenebilir ki bir kişi veya grup bağlı olduğu aidiyetin negatif yönlerini eleştirirken aslında o aidiyete mensup olduğunu da ifade etmiştir. Bu durum, bireyin bağlı olduğu toplulukla olan bağlarını tamamen kesmediğini, aksine bir eleştiri veya değişim çağrısı yaptığını göstermektedir. Konuyu daha iyi açıklamak için bir örnek vermek gerekirse, bir ülkenin vatandaşı bağlı olduğu hükümeti, rejimi veya yönetim biçimini eleştirebilir; fakat bu eleştiri aslında söz konusu vatandaşın ülkeye olan aidiyetini güçlendiren bir motivasyonu teşkil eder. Diyalektik, bireyin aidiyet ilişkisini yeniden değerlendirmesine ve bunu yeni bir boyuta taşınmasına sebebiyet vermektedir. Eleştirilen aidiyetin eksik yanları görülüp bu aidiyet yeniden yapılandırılabilir. Mesela aile aidiyeti konusunda birey ailesinin geleneklerinden rahatsızlık duyabilir fakat aynı birey ailesini genellikle terk etmez ama aile içinde bir değişim yaratabilir. Aynı şekilde bir kişi, ülkesindeki iktidarın fiillerinden rahatsızlık duyabilir fakat bu kişi uluslararası platformlarda aynı iktidarın fiillerini savunabilir. Heywood'a (2013, s. 76) göre gelenek, bireylere sosyal ve tarihsel bir aidiyet hissi vererek istikrar ve güvenliği geliştirme erdemine de sahiptir. Aidiyet diyalektiği, bireyin kendi topluluğu veya diğer topluluklarla olan ilişkisini eleştirel, dönüştürücü ve dinamik bir bağlama oturtur. Bu durum, bireyin kimliğini ile aidiyetini sorgulamasına, yenilikçi çözümler geliştirmesine ve toplumsal yapıları yeniden şekillendirmesine yardımcı olacaktır.

Hegel'e göre "bütün şeyler kendi içinde çelişkilidir ve bu çelişki, bütün hareket ve canlılığın köküdür". Bu da bir şeyin ancak çelişki ile hareket edebileceğini gösterir (Rakitov, 2009, s. 53). Bu bakımdan araştırmanın orijininde yer alan aidiyet diyalektiği de birey ya da grupların aidiyetlerine ve kimliklerine eleştirel yaklaşımlarının yanında bunları tümünden reddetmediği çelişkili bir kavramdır. Bu diyalektik, bireyin ya da grubun bir aidiyetten hem kaçınmaya

çalışması, hem de o aidiyetle güçlü bir bağ kurması ve nihayetinde ondan kurtulmasının zor olduğunu kabullenmesidir. Çeşitli aidiyetlerle ilgili yaşanan bu içsel çelişkiler, bireylerin aidiyetlerine dair karışık düşünsel ve duygusal süreçleri anlamamıza yardımcı olur. Aidiyetle ilişkili olan kimlik de bir bireyin kendisini tanımladığı, yaşadığı toplumsal çevreyle ilişkisini kuran temel unsurlardandır. Bu kimlik cinsiyet, meslek, etnik köken, kan bağı, milliyet, din gibi çeşitli faktörlerden de etkilenir. İnsanlar, özdeşleştirdikleri bir kimlik üzerinden kendilerini güvende hissederler. Aidiyet toplumsal bağlarla, gruplarla ve kimliklerle ilgili derin bir ilişki içindedir. Ancak, bazen bu aidiyet baskı, dayatma veya dışlanmaya da yol açabilir. Ayrıca bazen birey ya da grup, kimliğinden dolayı zarar görmüş olabilir. Mesela Avrupa’da bir mültecinin Orta Doğu kimliğine sahip olması, bu kimlik o mülteciyi Avrupa’da dışlayan bir faktör olabilir. Çünkü söz konusu mültecinin geldiği ülkenin yarattığı olumsuz imaj, Avrupalıların zihninde olumsuz bir algı oluşturmuştur. Bu olumsuz algı, bireyin kimliğinden uzaklaşmasına ve onu dışlamasına sebebiyet verebilir. Ancak söz konusu bireyin, yaşadığı coğrafyada karşılaştığı olumsuz durumların kendi seçimleri veya iradesinin bir sonucu olmadığı unutulmamalıdır. Bu anlamda söz konusu mülteci, kimlik ve meşrebi aidiyetlerine yönelik olumsuz tutumların yersiz olduğunu kanıtlamaya çalışırsa, aidiyetlerine yönelik olumsuz tavırları olumluya dönüştürebilir. Aslında mülteci olumsuz koşullardan kaçıp başka bir ülkeye sığınmıştır. Ama o olumsuz koşulların mülteci üzerinde yarattığı baskı, mültecinin aidiyetlerine olan bağlılıklarını söndüremeyecektir. Yani birey veya grup kimlik ve aidiyetlerinden kaçınmaya çalışsa da bunu başaramayacaktır. Çünkü kimlik ve aidiyet, bireyin tarihsel, toplumsal ve kültürel hafızasının temel değerlerindedir.

Bir aidiyetin olumsuz yönlerini eleştirmek, bu aidiyete verilen önemden kaynaklanır. Çünkü aidiyet, bireyin kendisini tanıma ve tanıtmaya aracıdır. Aynı zamanda birey zor durumda kaldığında söz konusu aidiyetten gelen ata kültürü, toplumsal bağ, ortak geçmişe sığınacak ve aidiyetini sığınacak bir liman olarak görecektir. Ayrıca bireyin aidiyeti, onu diğer bireyler veya gruplar arasında güven içinde yaşamasına yönelik bir motivasyon yaratabilmektedir. Kimlik ve aidiyet sürekli bir içsel gerilim ve değişim yaratır. Bir taraftan aidiyeti reddetme; diğer taraftan söz konusu aidiyeti yaşamının bir yerinde hatırlamanın getirdiği çelişik durum araştırmanın konusu olan aidiyet diyalektiği kavramını açıklayan önemli bir husustur. Öte yandan bir kişi etnik kimliği, siyasal tercihleri, dünya görüşü gibi değerlerinden dolayı dışlanabilir fakat bu kişi tüm olumsuzluklara rağmen içinde yaşadığı toplumdaki bu değerlerine bağlılığını devam ettirebilmektedir. Bu diyalektik süreç yalnız çelişkili bir aidiyetin varlığına vurgu yapmaz. Bu durum aynı zamanda aidiyetin evrimine de zemin hazırlar. Birey veya grup aidiyetlerinden kaçınırken, zamanla bu aidiyetleri kişisel deneyimlerine göre yeniden şekillendirebilir. Böylece toplumsal aidiyet, sadece kabul edilen veya reddedilen bir olgu değil; sürekli olarak evrilen, bir kişinin ya da grubun geçmiş deneyimlerinin, toplumsal etkileşimlerinin ve bireysel farkındalıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Aidiyet diyalektiği, toplumsal değişim süreçlerini de etkileyebilir. Bir grup, geçmişteki olumsuz deneyimlerden kaçınmaya çalışırken, yeni bir kimlik oluşturma yoluna da gidebilir. Bu, toplumsal değişimin ve kimliklerin dönüşümünün bir parçasıdır. Bu dönüşüm, bir grubun ya da toplumun kültürel normlarını, değerlerini, ideolojilerini yeniden şekillendirebilir. Aidiyet diyalektiği kimlikler, sosyal statüler, bireyin toplumdaki karşılığını gösteren hususlardaki çelişkilerin belirli bir zaman sonra uzlaşması ya da bir noktada birleştiğini açıklar. Bu süreç, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insanların sürekli bir

gelişme içinde olduğunu ortaya koyar. Birey ya da grup, aidiyeti eleştirirken aslında bu aidiyetle bağına tamamen kopamaz. Eleştiriler, aidiyetin dönüştürülmesi için sarf edilen çabadır. Bir yandan birey bağı olduğu aidiyetin yüklerinden kurtulmaya çalışırken, diğer yandan bu aidiyeti sahiplenir. Örneğin, bir ulus kimliğini eleştiren birey, ulusal bir bayramda milli kıyafetlerini giyerek ulusu ile aidiyet bağı kurabilir. Bu anlamda aidiyet diyalektiği, bireyin ve grubun kimliğini yeniden tanımlamasına olanak tanır. Aidiyet diyalektiği, birey ve toplulukların kimlik ile ilişkilerindeki sürekli bir gel-git halini ifade eder. Bu süreç, aidiyetin eleştirilmesi ve onaylanması arasındaki bir dengeyi, bir dönüşüm potansiyelini ve bazen de bir gerilimi içerir. Sonuç olarak aidiyet diyalektiği kavramı, bireyin ya da grubun bir kimlik aidiyetine karşı hem eleştirel bir mesafe aldığı, hem de bu aidiyetten tamamen kurtulamadığı bir paradoksu ifade etmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmanın konusu olan aidiyet diyalektiğinin çıkış noktası insanların mensubu olduğu veya aidiyet hissettiği aile, kabile, aşiret, ulus, devlet gibi faktörlerin kişinin bireysel düşüncesi ve kimliği üzerindeki etkisini açıklamaktır. Bu bağlamda araştırmada açıklanan aidiyet diyalektiği kavramı ile bireyin içinde yaşadığı ve kendisinin sosyolojik bir gerçeği olan aidiyetlerine karşı takındığı olumsuz tutumlara rağmen; söz konusu aidiyetlerin bireyin yaşamından tamamen yok olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Nitekim araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelini oluşturan diyalektik kavramı da düşünsel, toplumsal ve siyasal vb. çelişkilerin belirli bir aşamadan sonra orta noktalarda uzlaştığını kavratmıştır. Ayrıca araştırmada birey veya grupların ait olduğu değerlere karşı temkinli ve eleştirel olmasına rağmen; kendilerini bu aidiyetlerden tamamen izole edemediği bulgusuna ulaşılmıştır. Aidiyet diyalektiği kavramı ile bir olguya veya toplumsal aidiyete karşı çıkmanın, onu reddetmenin ve yok saymanın onun etkisinden tamamen kurtulmayı garanti etmediğini ortaya çıkmıştır. Çünkü toplumsal aidiyetlerin birey veya gruplar üzerinde psikolojik, sosyolojik, siyasal, tarihsel ve kültürel etkileri vardır. Araştırmada diyalektik aidiyet kavramı, eleştirilen bir konunun birey veya grup için tamamen gereksiz olmadığını ve buna eleştirel yaklaşmanın gerekli olduğunu kavratmıştır. Ayrıca söz konusu kavram ile eleştirilen bir aidiyetin barındırdığı karmaşık ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. (2018). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Aristo (1996). *Metafizik*. A. Arslan (Çev.), Sosyal Yayınları.
- Avineri, S. (1971). *Labor, Alienation, and Social Classes in Hegel's Realphilosophie* (Hegel'in Hakikat Felsefesinde Emek, Yabancılaşma ve Toplumsal Sınıflar). *Philosophy and Public Affairs*, c. 1.
- Aydoğan Ünal, B. (2016). Oy Verme Davranışı Modelleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 95-119.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Bilgi, A. (1992). *Kapital: Özet ve Kılavuz*. Yurt Yayınları.
- Coşkun, S. (2021). Anlama ve Açıklama Yöntemi Olarak Diyalektik: Hegel ve Marks. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 32, 155-75.
- Cunliffe, A. L. & Karunanayake, G. (2023). Relational Agency as a Dialectic of Belonging and Not Belonging within the Social Ecology of Plantation Life in Sri Lanka. *Journal of Organizational Sociology*, 1(1), 13-45. <https://doi.org/10.1515/joso-2022-0003>
<https://doi.org/10.53844/flsf.1001345>.
- Çiçek Mızrak, Z. M. (2021). Aidiyet ve aidiyetsizlik kavramlarının mekâna özgü sanatta incelenmesi. *Journal of Arts*, 4(2), 119-128. <https://doi.org/10.31566/arts.4.2.06>.
- Dellaloğlu, B. F. (2001). *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum* (2. Baskı). Bağlam Yayınları.
- D'hondt, J. (1994). *Hegel ve Hegelcilik*. B. Işık (Çev.), İletişim Yayınları.
- Doğan, A. ve Batar, H. (2019). Siyasal Kimlik, Hayat Tarzı ve Siyasal Tercih: Malatya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 931-949.
- Engels, F. (1991). *Doğanın Diyalektiği* (Beşinci Baskı). A. Gelen (Çev.), Sol Yayınları.
- Engels, F. (2000). *Anti Dühring*. İ. H. Yarkin (Çev.), İnter Yayınları.
- Erdem, H. H. (2005). Marks felsefesinin temel kavramları ve tarihsel-diyalektik materyalizm. Kaygı, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4, 27-41.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar* (4. Baskı). F. Keskin (Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Göktolga, O. (2012) *Postmodernite ve Siyasal Kimlik*. Bilsam Yayınları.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967). *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*. Aldine Publishing Company.
- Gramsci, A. (1975). *Felsefe ve Politika Sorunları*. A. Cemgil (Çev.), Payel Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2004). *Mantık Bilimi: Felsefi Bilimler Ansiklopedisi* (Birinci Cilt). A. Yardımlı (Çev.), İdea Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. Z. Kopuzlu (Çev.), Adres yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (14. Baskı). B. B. Özipek (Çev.), Adres yayınları.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. H. Özler (çev.), Adres Yayınları.

- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. O. Özügül (Çev.), Kabalıcı yayınları.
- Kant, I., Schopenhauer, A., ve Heidegger, M. (2009). *Düşüncenin Çağrısı*. A. Aydoğan (Çev.), Say Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (2003). Kimlikler Okyanusu. Kimlikler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6(23), Mayıs-Temmuz. Doğu Batı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.
- Korkmaz, E. (2024). Aşiret ve Siyaset İlişkisinin Gömülü Teori Bağlamında Analizi: Van Örneği. *Şarkiyat Dergisi*, 16(1), 30-54. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1308401>.
- Kleist, J. O. (2017). *Political Memories and Migration: Belonging, Society, and Australia Day*. A. Hoskins (Ed.), Palgrave Macmillan Publications.
- Laclau, E. (1995). *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*. A. Fethi (Çev.), Sarmal Yayınları.
- Loader, I. (2006). *Policing, Recognition, and Belonging*. *Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 605, 202-221.
- Maalouf, A. (2020). *Ölümcül Kimlikler*. A. Bora (Çev.), Yapı Kredi Yayınları.
- Markoviç, M. (1998). *Hümanizm ve Ahlak Felsefesi*. A. Ünlü (Çev.), Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Marks, K. (2003). *Kapital* (Birinci Cilt). A. Bilgi (Çev.), Eriş Yayınları.
- Medovoi, L. & Bentley, E. (ed.) (2021). *Religion, Secularism and Political Belonging*. Duke University Press.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar İçin Bir Rehber*. S. Turan (Çev. Ed.), Nobel Yayıncılık.
- Ollman, B. & Smith, T. (Ed.) (2008). *Dialectics for the New Century*. Palgrave Macmillan Publications.
- Platon (1992). *Devlet*. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz (Çev.), Remzi Kitabevi.
- Platon (2014). *Sokrates'in Savunmaları* (4. Baskı). F. Akderin (Çev.), Say Yayınları.
- Politzer, G. (2015). *Felsefenin Temel İlkeleri*. M. Sorgun (Çev.), Felsefe Kulübü Yayınları.
- Rakitov, B. K. (1990). *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Abecesi*. V. Erdoğan (Çev.), Sol Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. A. Sönmezay (Çev.), Bilgi Yayınları.
- Stanley, F. (2008). *On Belonging in/to Italy and Europe: Citizenship, Race and the "Immigration Problem"*. Reed-Danahay, D. & Brettell, C. B. (Ed.), *Citizenship, Political Engagement, and Belonging: Immigrants in Europe and the United States*. Rutgers University Press.
- Şen, H. (2011). Jürgen Habermas'ın Yöntem Anlayışı. *Sosyoloji Dergisi*, no: 25, 39-52.
- Şenel, A. (2010). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarih Öncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş* (2. Baskı). Bilim Sanat Yayınları.
- Van Maanen, J. (1979). Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface. *Administrative science quarterly*, 24(4), 520-526.
- Veresov, N. (2020). Identity as a sociocultural phenomenon: the dialectics of belonging, being and becoming. In A.T. Neto, F. Liberali, M. Dafermos (Eds.), *Revisiting Vygotsky for social change: bringing together theory and practice* (pp. 175-191). New York: Peter Lang.

Weber, M. (1968). *Economy and Society*. G. Roth and C. Wittich (Ed.), University of California Press.

Yalçın, R. (2014). Etnisite ve Milliyetçilik: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), s. 189-215.

Yenişehirlioğlu, Ő. (1985). *Felsefe ve Diyalektik*. Ümit Yayıncılık.

KADIN İSTİHDAMININ İŞ VE AİLE YAŞAM UYUMUNA ETKİLERİ

İsmail AKGÜL¹

Özet

18. Yüz yılda da başlayan sanayi devrimi siyasal, ekonomik, psikolojik ve sosyal boyutları ile beraber; birey, aile ve toplumsal yaşamı derinden etkilemiş ve kapitalist yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır. 21. yüz yıla gelindiğinde ise kültürel kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte tüketim toplumuyla birlikte anılan yeni yaşam kültürü, modern zamanların bir fenomeni olarak karşımıza çıkmıştır. Sanayileşme ile birlikte kırsal alanlardan kentlere yoğun göçler yaşanmış olup, kentlerde gecekondu tipi yapılaşmalar ve alt sosyo-ekonomik sınıf olarak nitelenebilecek yeni sosyal yapılar ortaya çıkmıştır. Yaşanan yoğun göç ve nüfus dinamikleri ile birlikte kentleşme hız kazanmış, kadın da toplum ve çalışma hayatında aktif olarak yerini almıştır. Bu süreçte geniş aile yapısı değişime uğrayarak, çekirdek aileye dönüşmüştür. Anne-baba ve çocuk üçgeninde oluşan bu yeni küçük ayrılmış aile modelinde babanın yanı sıra anne de aktif olarak çalışma yaşamına girmiştir. Bu durum beraberinde çocukların bakım ve gözetim ihtiyaçlarını gündeme getirmiştir. Günümüzde ise sosyal bir soruna dönüşmüştür. Öte yandan dünyadaki sınırlı ekonomik kaynaklar karşısında aşırı nüfus ile birlikte, kent yaşamının bir parçası olan modern bireyin ihtiyaçlarındaki artışın yanı sıra, tüketim toplumu kültürüne bağlı yeni yaşam tarzlarının ortaya çıkışı, teknolojik gelişmelerin birey ve toplum üzerindeki etkileri ile beraber toplumu derinden etkileyen toplumsal olaylar ve doğal afetler gibi pek çok faktör, kent yaşamındaki gelir adaletsizliğini ve ekonomik yetersizliği derinleştirmiş, birey ve aile üzerindeki negatif etkisini artırmıştır. Bu yaşam dinamikleri karşısında gerek kök ailenin yetişkin üyeleri gerekse çekirdek ailenin ebeveynleri yaşamı idame ettirmek ve ailenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için psiko-sosyal ve duygusal gereksinimlerini önemli ölçüde ötelemek ya da ihmal etmek durumunda kalmışlardır. Bu da iş ve aile yaşam uyumunda kronikleşen yeni ve modern bir sosyal olguyu gündeme getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın istihdamı, çalışma hayatı, aile yaşamı, iş-aile yaşam uyumu

¹ Dr., Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. i_akgul@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0592-2130.

1. GİRİŞ

Modern toplumlar, iş ve aile yaşamı uyumunu önemli bir toplumsal ve kişisel mesele olarak tanımlamaktadır. Hem iş hayatında başarılı olmak hem de aile ilişkilerini sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürmek, bireylerin yaşam kalitesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu iki yaşam alanı arasındaki dengeyi sağlamak, işverenler, çalışanlar ve toplum genelinde artan bir öneme sahiptir. Ancak bu dengeyi kurmanın zorlukları ve fırsatları, bireylerin yaşadıkları sosyoekonomik, kültürel ve politik koşullara göre farklılık göstermektedir.

İş ve aile yaşamı uyumu, bireylerin hem iş hayatındaki sorumluluklarını hem de aile yaşamındaki sorumluluklarını dengeli bir şekilde sürdürebilmelerini ifade eder. Modern toplumlarda bu konu, özellikle çalışma hayatının yoğunluğu, ekonomik gereksinimler, teknolojinin hayatımızın hemen hemen her alanında yer alması ve toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesiyle (kadının çalışma hayatındaki ve toplumsal yaşamdaki rolünün daha da belirginleşmesi gibi) daha da önemli hale gelmiştir. Çalışan bireyler için iş ve aile yaşamı arasında denge kurmak, hem aile yaşam dinamiklerini ve aile yaşam döngüsünü sağlıklı ve işlevsel bir şekilde sürdürebilmeleri hem de iş performanslarını yüksek tutabilmeleri ve de psikolojik sağlıklarını korumaları için kritik öneme sahiptir.

Bu bağlamda sanayi devrimi ile birlikte başlayan aile kurumunun tarihsel evrimine ana hatlarıyla yer vermek, günümüzün iş-aile yaşam uyumuna dair olguyu analitik bir yaklaşımla ele almak bakımından isabetli görünmektedir.

Sanayi Devrimi, Teknoloji Devrimi ve Bilgi ile İnternet Devrimi gibi büyük değişimler, ailenin yapısı ve işlevleri üzerinde köklü dönüşümler meydana getirmiş, iş ve aile yaşamı uyumunu etkilemiştir. Bu dönüşüm süreci, aile rollerinde ve bireylerin iş-aile dengesinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu itibarla, bu dönüşümlerin tarihsel arka planı, etkileri ve bu süreçte iş ve aile yaşamı uyumu üzerindeki yansımalarına yer vermek yararlı görünmektedir.

1.1. SANAYİ DEVRİMİ'NİN AİLE YAPISINA ETKİLERİ

Sanayi Devrimi (18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başları), tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi sağlamış, üretim sürecini hızlandıran makineler ve fabrikalar hayatın merkezinde konumlanmıştır. Bu gelişmeler, aile kurumunun geleneksel yapısını ve işleyişini etkileyerek iş ve aile yaşamında büyük değişimlere yol açmıştır. Sanayi Devrimi öncesinde geniş aile yapıları yaygınken, sanayileşmenin ardından çekirdek aile yapısına geçiş yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile beraber toprağa ve tarıma dayalı üretim biçiminin yerini fabrika sistemi almış, erkekler fabrikalarda çalışmak için tam zamanlı mesai boyunca evlerinden ve aile üyelerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu da kadınların ve çocukların rollerini değiştirmiştir. Çocuk işçiliğinin yaygınlaştığı bu dönemde, aile bireyleri, geçim sıkıntısı nedeniyle birlikte çalışmak durumunda kalmıştır. Sanayileşme ile birlikte, iş ve aile hayatı mekânsal olarak ayrılmıştır. Çalışma saatlerinin uzaması, bireylerin aileleriyle geçirebilecekleri zamanı kısıtlamıştır. Bu dönemde, özellikle erkeklerin yükünü taşıırken, kadınlar ev içi sorumlulukları üstlenmiş, aile içi iş bölümü belirginleşmiştir. (Giddens,1991).

1.2. TEKNOLOJİ DEVRİMİ VE AİLE YAŞAMINDAKİ DEĞİŞİM

Teknoloji Devrimi, 20. yüz yıl ortalarında otomasyon ve bilişim teknolojilerinin iş gücüne entegrasyonu ile başlamış ve çalışma düzenini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu süreç, üretim süreçlerini hızlandırmış ve verimliliği artırmıştır. Bunun sonucunda, daha az iş gücüyle daha fazla üretim yapılabilir hale gelmiş, böylece çalışanların iş yükü ve mesai saatleri esneklik kazanmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, aile bireyleri evden çalışma imkânı bulmuş, bu durum iş ve aile yaşamı uyumuna yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşması, bireylerin işlerine sürekli bağlı kalmalarına ve "her an ulaşılabilir" olmalarına neden olarak iş-aile çatışmasını tetikleyebilmektedir (Zuboff, 2019). Teknolojik yenilik ve gelişmeler sağladığı bu avantajların yanı sıra dijital bağımlılık nedeniyle (hem ebeveynler hem de çocuklarda) psiko-sosyal ve duygusal gereksinimleri karşılamaya yönelik kaliteli ve işlevsel zaman paylaşımını da sekte uğratmış olup, ilişkilerde yetersizlik ve doyumsuzluğu da beraberinde getirmiştir.

Öte yandan teknolojik cihazlar sayesinde ev işleri kolaylaşmış ve bireylerin iş hayatına daha fazla zaman ayırması sağlanmıştır. Bu gelişme, özellikle kadınların iş gücüne katılımını artırmıştır. İnternetin ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması, bireylerin evden çalışma imkânını artırmıştır. Bu durum, özellikle pandemi döneminde yaygınlaşmış ve birçok sektörde kalıcı bir değişim yaratmıştır (Zuboff, 2019).

Aynı zamanda teknolojinin ev işlerini kolaylaştırması, kadınların ev dışında iş gücüne katılma oranını artırmış, evdeki iş bölümü daha esnek bir hale gelmiştir. Çiftlerin her ikisi de aktif olarak çalışma hayatında yer almış ve aile içindeki sorumluluklar da paylaşılmaya başlanmıştır.

1.3. BİLGİ VE İNTERNET DEVRİMİ: DİJİTALLEŞME İLE YENİ AİLE YAPISI VE AİLE YAŞAM DİNAMİKLERİ

20. yy. sonu ve 21. Yy. başında yaşanan Bilgi ve İnternet Devrimi, ailenin yapısını ve işlevlerini yeniden şekillendirmiştir. Bilgi ve İnternet Devrimi, 1990'lardan itibaren internetin yaygınlaşması ve bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla birlikte, bilgi toplumuna geçiş sürecini hızlandırmıştır. Bu süreç, toplumsal yapıda bireylerin iletişim biçimlerinden eğitim süreçlerine, mesleki gelişimden sosyal ilişkilere kadar birçok alanı etkilemiştir. İnternet ve mobil teknolojilerin gelişimi, iş hayatını mekândan bağımsız hale getirmiş ve bireylerin çalışma koşullarını esneklemiştir (Beck, 1992).

Aileler açısından bakıldığında, bilgi devrimi ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerini de etkilemiştir. Erişimin kolaylaşması ve süreklilik arz etmesi, sosyal ilişkilerdeki izolasyon ve dijital bağımlılık gibi unsurlar, ebeveyn çocuk ilişkilerini ve bireylerin sosyal işlevselliklerini olumsuz etkileyerek, psiko-sosyal sorunların ortaya çıkışında rol oynamıştır. Diğer taraftan bilgiye erişimin artması çocukların eğitim süreçlerini olumlu yönde etkilerken, internet üzerindeki olumsuz içeriklere erişim gibi sorunlar da ailelerin çocuklar üzerindeki kontrolünü zorlaştırmıştır (Twenge, 2017). Bilgi devrimi ile sosyal medya ve dijital platformlar, aile üyeleri arasında iletişimi hızlandırırken, aynı zamanda aile bireylerinin kendi alanlarına çekilmesine de yol açmıştır. Dijitalleşme, aile üyelerinin sanal dünyada daha fazla vakit geçirmesine neden olmuş, bu da yüz yüze iletişimde azalmaya yol açmıştır (Turkle, 2011).

İŞ VE AİLE YAŞAMI UYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLER:

İnternet ve bilişim teknolojilerindeki devrimsel (yapay zeka gibi) gelişmeler, iş ve aile yaşamı uyumunu birçok açıdan etkileyerek bireylerin iş-aile dengesini sağlama konusunda zorluk yaşamasına neden olmuştur. Bu dönüşümler ışığında, iş ve aile yaşamı uyumunda çeşitli değişiklikler gözlemlenmektedir. İş ve aile uyumu bağlamında ortaya çıkan temel zorluklardan biri de, bireylerin iş stresi ve aile içi sorumlulukları arasındaki dengeyi sağlamaktır. Sanayi Devrimi ile birlikte çalışma saatleri katı bir şekilde belirlendiğinden, iş-aile çatışması daha belirgin hale gelmiştir. Oysa günümüzde esnek çalışma modelleri ve dijital erişim sayesinde, bireylerin iş-aile dengesini sağlama konusunda daha fazla esneklik elde ettikleri gözlenmektedir. Ancak, bu durum aynı zamanda bireylerin sürekli iş hayatıyla bağlantıda kalmaları nedeniyle “tükenmişlik sendromu” gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.

Dijital çağda, iş saatleri ile aile zamanı arasındaki sınırların kaybolması, bireylerin sürekli çevrimiçi olmalarını gerektirmiştir. Bu durum, aşırı çalışma ve tükenmişlik sendromuna yol açabilmekte, bireylerin aileleriyle yeterli zaman geçirmesini engellemektedir (Petersen 2020).

Bu süreçte, çiftlerin her ikisinin de iş gücüne katılımının artması, geleneksel cinsiyet rollerinin değişmesine ve aile içindeki beklentilerin farklılaşmasına neden olmuştur. Bu da iş-aile dengesini sağlama sürecini daha karmaşık hale getirmiştir (Slaughter. 2015).

1.3.4.3.Dijital Bağımlılık ve Aile İlişkileri: Dijital cihazlara olan bağımlılık, bireylerin aileleriyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Çocukların dijital oyunlara ve sosyal medyaya aşırı bağlı olması, ebeveynlerle olan ilişkilerinde kopukluğa neden olabilmektedir (Twenge, 2017). Bu bağımlılık zaman içerisinde psikolojik ve sosyal sorunlara da yol açabilmektedir

2. İŞ VE AİLE YAŞAMI UYUMU:

İş ve aile yaşamı uyumu kavramı, 1980'lerde daha popüler hale gelmiş ve özellikle çift kariyerli ailelerde, kadınların iş gücüne daha fazla katılmasıyla birlikte akademik literatürde derinlemesine ele alınmaya başlamıştır. Bu uyum, ‘iş-aile çatışması’ ve ‘iş-aile zenginleşmesi’ gibi iki ana bileşen etrafında şekillenir. İş-aile çatışması, bir bireyin işindeki sorumluluklarının aile yaşamını olumsuz etkilediği durumları ifade ederken; iş-aile zenginleşmesi, bireyin bir alandaki deneyimlerinin diğer alandaki performansını olumlu yönde etkilediği durumları ifade etmektedir (Allen 2000).

2.1. İş-Aile Çatışması:

İş-aile çatışması genellikle zaman, stres ve enerji gibi kaynakların yetersizliğinden doğar. Örneğin, işte uzun saatler çalışmak, bireyin çocuklarıyla vakit geçirme veya ev işlerine katılma kapasitesini düşürebilir. Bu tür çatışmalar, bireylerin hem iş yerindeki hem de aile içerisindeki rollerini yerine getirme becerilerini zorlaştırır ve bu da genellikle iş tatminsizliği, tükenmişlik ve aile içi stres gibi sonuçlara yol açar. İş-aile çatışmasını ele alan teorilerde, özellikle zaman tabanlı çatışma ve gerilim tabanlı çatışma gibi alt türler tanımlanmıştır (Friedman &Greenhaus, 2000).

İş ve aile yaşamı arasındaki uyum, günümüzün hızlı değişen iş dünyasında daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Kariyer beklentilerinin artması, uzun çalışma saatleri, iş yerinde esnek mesai eksikliği ve yüksek performans beklentileri, bireylerin aile ilişkilerini ihmal etmesine neden olabilmektedir. Buna karşılık, aile yaşamındaki sorumluluklar (çocuk bakımı gibi) iş yerindeki performansı olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durum, iş-aile çatışması (work-family conflict) olarak tanımlanır ve bireylerin her iki alanı da dengelemekte zorlandığı anlarda ortaya çıkar (Kossek&Lautsch, 2008). Araştırmalar, iş-aile çatışmasının bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir (Allen et al., 2000).

2.2. İş-Aile Zenginleşmesi:

İş-aile zenginleşmesi ise daha olumlu bir çerçeveye sunmaktadır. Bireyin işte kazandığı beceriler, deneyimler ve destek, aile yaşamını olumlu yönde etkileyebilir. Örneğin, liderlik becerilerini iş yerinde geliştiren bir kişi, bu becerileri evde de kullanarak aile içerisindeki ilişkilerini güçlendirebilir. Aynı şekilde, evde destekleyici bir partner veya aile desteğine sahip olan bir çalışan, iş hayatında daha motive ve üretken olabilir. İş-aile zenginleşmesi, iş ve aile rollerinin birbirini destekleyebileceği ve bu roller arasındaki olumlu etkileşimlerin bireylerin yaşam kalitesini artırabileceği fikrine dayanmaktadır (Greenhaus & Powell, 2006).

2.3. İş-Aile Yaşamı Dengesinin Sağlanması:

İş ve aile yaşamı dengesini sağlamak için bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde çeşitli yaklaşımlar benimsenebilir. Bireyler açısından zaman yönetimi ve öncelik belirleme becerileri bu sürecin kritik bileşenlerindedir (Frone, 2003). Çalışanlar, hangi görevlerin öncelikli olduğunu belirlemeli ve zamanlarını bu önceliklere göre organize etmelidir. Örneğin, çocuk bakımı gibi önemli ailevi görevlerin belirli bir düzene oturtulması, iş yükünü hafifletebilir.

Örgütsel açıdan bakıldığında ise, işverenlerin çalışanların iş-aile yaşamı dengesini destekleyici politikalar geliştirmesi önemlidir. İş yerinde esneklik (flexible work arrangements), uzaktan çalışma imkanları, doğum izni ve ebeveyn izni gibi uygulamalar, çalışanların hem iş hem de aile sorumluluklarını daha etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Özellikle uzaktan çalışma-esnek çalışma modelinin yaygınlaşması, iş-aile uyumunun nasıl iyileştirilebileceği konusunda yeni fırsatlar sunmaktadır (Galinsky et al., 2020).

Toplumsal düzeyde, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş-aile dengesi politikalarına destek vermesi gerekmektedir. Aile dostu sosyal politikalar, ebeveynlere yönelik eğitim programları ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi önlemler, bu alanda önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğini artırıcı politikalar, kadınların iş gücüne katılımını artırırken, aynı zamanda erkeklerin de aile yaşamındaki rollerini daha fazla üstlenmelerini teşvik edebilir (McLaughlin, 2009).

3. Kültürel Farklılıkların İş Aile Uyumundaki Rolü

İş-aile uyumu, kültürel bağlamda da önemli farklılıklar gösterebilir. Batı toplumlarında bireycilik odaklı bir kültür hakimken, doğu toplumlarında kolektivizm ön plana çıkmaktadır. Bireyci kültürlerde, bireylerin kariyer hedeflerine ve kişisel başarılarına daha fazla vurgu yapılırken, kolektivist kültürlerde aile bağları ve toplumsal sorumluluklar öncelik kazanır. Bu farklılıklar, iş-aile uyumuna dair beklentilerin ve çözümlerin de farklılaşmasına neden olur. Örneğin, Türkiye gibi kolektivist toplumlarda aile desteği önemli bir rol oynarken, bireyci toplumlarda iş-aile uyumunu sağlamak için daha bireysel çözümler tercih edilmektedir (Aycan, 2008).

4. KADIN İSTİHDAMININ İŞ VE AİLE YAŞAM UYUMUNA ETKİLERİ

Kadınların iş gücüne katılımının artışı, iş ve aile yaşamı arasındaki denge ve uyum konusunda yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Kadınlar, iş hayatında daha fazla yer aldıkça geleneksel aile yapısı ve toplumsal cinsiyet rollerinde dönüşümler yaşanmakta, iş-aile uyumuna yönelik stratejiler ve politikalar öncelik kazanmaktadır (Kossek&Lautsch, 2012). Çünkü kadınların iş gücüne katılımı, iş-aile yaşam dengesinin sağlanmasında hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmaktadır (Allen, 2011). Bu da kadınların iş gücünde artan varlığının, aile içindeki rollerin ve beklentilerin değişmesinde etkili olduğu göstermektedir.

Bianchi ve Milkie'nin (2010) kadın istihdamının iş-aile yaşam uyumuna yönelik yaptığı bir araştırmada çift kariyerli ailelerde, kadınların çalışma yaşamındaki artışının, aile içindeki rol dağılımını ve aile sorumluluklarının paylaşımını etkilediği bulunmuştur (Bianchi ve Milkie, 2010). Bu da çift kariyerli ailelerin yaşam dinamiklerinin, kadınların iş gücüne katılımının, aile içindeki eşitlik ve sorumluluk paylaşımı üzerindeki etkilerini göstermektedir.

İş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi sağlamak, bireylerin ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır; bu nedenle işverenlerin, iş-aile dengesini destekleyen politikalar geliştirmesi önemlidir (Kossek& Ozeki 1998). İş ve aile yaşam uyumunun birey ve toplum ruh sağlığı yönünden ele alındığında, işverenlerin iş-aile dengesini sağlamak için geliştirdiği politikaların, çalışanların ruh sağlığı ve genel yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkilere sahip olabileceği ifade edilmektedir.

Ruh sağlığına etkilerinin yanı sıra, kadınların iş gücüne katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır; bu durum aynı zamanda aile içindeki sorumlulukların paylaşımını da teşvik etmektedir (Acker, 2006). Başka bir deyişle aile içindeki sorumlulukların daha adil bir şekilde dağıtılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, kadın istihdamının iş-aile yaşam uyumuna etkilerine yönelik öne çıkan bazı yaklaşımlara ve farklı yaklaşımlara aşağıda yer verilmiştir.

4.1. Kadın İstihdamının İş ve Aile Yaşamı Üzerindeki Etkisi Yönelik Yaklaşımlar:

Kadınların iş gücüne katılımı modern toplumun önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Ancak, kadınların iş ve aile yaşamı uyumunu sağlaması çoğu zaman karmaşık sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu durum, iş ve aile sorumlulukları arasında sıkışmış kadınlar üzerinde çeşitli sosyolojik ve psikolojik etkilere yol açmaktadır. Şöyle ki: İş ve aile yaşamını dengelemeye çalışırken karşılaşılan yoğun yük, zorlantı ve engellenmeler, kadınlarda kronik

strese ve anksiyete bozukluklarına neden olabilir (Greenhaus&Beutell, 1985). Kronikleşen stres ve eşlik eden depresif ruh hali beraberinde işlevselliğin zayıflamasına, kırılğan bir duygu durumuna yol açabilir. Dolayısıyla sosyal izolasyonda dezavantajlar arasında yerini alabilir.

Çünkü hem iş hem de evdeki sorumlulukların ağır baskısı nedeniyle, çalışan kadınlar sosyal hayatlarını ihmal edebilirler, bu da sosyal izolasyon hissini artırabilir (Hochschild, 1989). Bu durumda yaşam becerileri ve sosyal ilişkileri de olumsuz etkilenir. Böyle olumsuz koşullarının yer aldığı yaşam sürecinde suçluluk duygusu da eşlik edebilir. Hem iş hayatında başarılı olma, işyerindeki görev ve sorumlulukları yerine getirebilme hem de ailenin ihtiyaçlarıyla ilgilenme konusunda yetersiz kalma durumunda, bazı kadınlarda suçluluk ve yetersizlik gibi duygu durumu da ortaya çıkabilir (Greenhaus&Beutell, 1985). Çalışan kadına esasen çift mesai yapmaktadırlar (hem evde hem de işyerinde). Bu ağır çalışma ve yaşam koşulları içinde kadınlar; kronikleşen stres, anksiyete, sosyal izolasyon, suçluluk ve yetersizlik gibi duygu durumlarının iç içe geçtiği bir yaşam serüveninde tükenmişlik sendromuna da girebilirler. Bundan dolayıdır ki sürekli olarak hem işyerinde hem de evde yüksek beklentileri karşılamaya çalışan kadınlarda, fiziksel ve duygusal tükenmişlik görülebilir.

Teknolojik ve toplumsal gelişmelere koşut olarak, kadının çalışma hayatına katılım sürecine dair öne bazı psiko-sosyal ve teknik olgular aşağıda yer almaktadır.

4.2. Kadın İstihdamının Artışı ve Toplumsal Değişim:

Giddens (1991), modernleşme sürecinin toplumsal yapılarda köklü bir değişime neden olduğunu ve bu değişimin aile yapısı üzerinde de doğrudan etkiler yarattığını ileri sürmektedir. Bu araştırmaya göre, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşmesiyle birlikte kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaları toplumsal bir gereklilik haline gelmiştir (Giddens, 1991). Ancak, Giddens bu durumun kadınların hem işte hem de evde sorumluluk yüklerini artırabileceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, iş-aile dengesinin sağlanabilmesi için toplumsal yapıda daha fazla esneklik sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır .

Bu görüşü destekleyen Hakim (2000), kadınların iş gücüne katılımının sadece bireysel bir seçim olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün gerekliliği olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Hakim'in 'Tercih Teorisi' (Preference Theory) kadınların iş ve aile yaşamı uyumunda farklı yaşam tarzı tercihleri olduğunu ileri sürer. Bu teoriye göre, bazı kadınlar kariyere ağırlık verirken, diğerleri aile yaşamına daha fazla odaklanmayı tercih edebilir (Hakim, 2000). Ancak, Hakim kadınların bu tercihleri arasında bir denge kurabilmeleri için iş yerlerinde daha fazla esnek çalışma olanaklarına ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir .

4.3. Kadın İstihdamının Artışı ve İş-Aile Uyumunu:

Kadınların iş gücüne katılım oranı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızla artış göstermiştir. Bu artış, kadınların geleneksel rollerden sıyrılarak ekonomik bağımsızlık kazanmalarına, sosyal ve politik alanda daha etkin bir konuma gelmelerine olanak tanımıştır. Ancak, kadınların hem iş hem de aile rollerini eş zamanlı yürütmeleri gerektiği için iş-aile dengesi konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaları kaçınılmaz olmuştur (Hochschild, 1989).

Giddens (1991), modernleşme süreciyle birlikte toplumsal yapının değiştiğini ve aile yapısının da esneklik kazandığını belirtmiştir. Kadınların iş gücüne katılımı, bu dönüşümün önemli bir parçası olup, aile içinde yeni sorumluluk dağılımları oluşturmaktadır. Ancak, bu durum kadınlar üzerinde daha fazla baskıya yol açabilir ve iş-aile uyumunu zorlaştırabilir.

5. İŞ VE AİLE YAŞAMI UYUMU TEORİLERİ

Greenhaus ve Beutell'in (1985) iş-aile çatışması teorisi, kadınların aynı anda iş ve aile sorumluluklarını yerine getirme çabası içinde çatışmalar yaşayabileceğini öne sürmektedir. Bu çatışma, zaman yönetimi, stres, psikolojik ve fiziksel sağlığı olumsuz etkileyebilir. Özellikle, çocuk sahibi olan kadınlar için bu çatışmanın daha belirgin olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, iş-aile uyumunun sağlanması için iş yerinde esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma olanakları ve aile dostu politikalar gibi uygulamaların yaygınlaştırılması önerilmektedir (Greenhaus ve Beutell, 1985).

Hakimiyet Teorisi: Parsons'ının (1951), "iş-aile dengesini sağlamak için kadınların iş yaşamında daha esnek roller üstlenmesi gerektiği" fikrine karşı çıkan Sandberg (2013), Oakley (1974), Hochschild (1989) gibi feminist yazarlar; kadının iş gücüne aktif katılımının ve eşit sorumluluk paylaşımının toplumsal cinsiyet eşitliği için gerekli olduğunu savunur. Her biri, iş-aile dengesinde sorumlulukların toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun bir şekilde yeniden dağıtılması gerektiğini vurgularken; Friedan (1963) ise, kadınların yalnızca eş ve anne rolüyle tanımlanmasının, onların potansiyelini sınırlandırdığını ve "adı olmayan sorun" dediği bir boşluk yarattığını ve diğer taraftan kadınların iş gücüne katılımının sadece bir ekonomik kazanç anlamına gelmediğini, aynı zamanda bir kimlik ve özgürleşme mücadelesi olduğunu ifade etmektedir (Friedan, 1963).

İkincil Rol Teorisi: Becker (1991) ise kadınların "ikincil iş gücü" olarak görülmesinin, iş-aile uyumunu olumsuz etkilediğini ileri sürmüştür. Becker'e göre, iş yerinde kadınlara yönelik ayrımcılık ve sınırlı kariyer fırsatları, iş-aile dengesini zorlaştırmakta ve kadınların toplumsal rol algısını pekiştirmektedir (Becker, 1991). Bu nedenle, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın istihdamı konularında daha geniş yapısal reformların gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur.

Çoğul Rol Teorisi: Marks (1977) ise iş ve aile yaşamındaki farklı rollerin, bireyin sosyal bağlarını güçlendirdiğini, dolayısıyla iş ve aile uyumunun sağlanmasında bir avantaj sağladığını öne sürmektedir. Bu görüşe göre, kadınların iş gücüne katılımı, sosyal destek sistemlerini geliştirerek iş-aile uyumuna katkı sağlayabilir.

6. İŞ VE AİLE YAŞAMI UYUMUNUN ÖNEMİ

6.1. Psikolojik Sağlık:

İş ve aile yaşamı arasındaki denge, bireylerin psikolojik sağlığını koruması bakımından son derece önemlidir. Dengeli bir yaşam, stres seviyelerini düşürür ve bireyin kendini daha iyi hissetmesini sağlar. Aksi halde, iş ve aile sorumlulukları arasında sıkışan bireyler, tükenmişlik sendromu, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Özellikle kadın çalışanların hem iş yerinde hem de evde sorumlulukları olduğunda bu tür problemlerle daha fazla karşılaştıkları gözlemlenmiştir (Maslach & Leiter 1997).

Maslach ve Leiter, iş ortamındaki stresin bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini araştırmış ve iş-aile dengesizliğinin tükenmişlik sendromunu tetiklediğini vurgulamışlardır. Onlara göre, iş yerindeki stres faktörleri ve evdeki sorumluluklar bir araya geldiğinde, bireylerde ciddi psikolojik sorunlar meydana gelebilmektedir. Galinsky (1999) ise, iş-aile dengesi üzerine yaptığı araştırmalarda, hem ebeveynlerin hem de çocukların bu dengesizlikten nasıl etkilendiğini incelemiştir. Özellikle kadın çalışanların bu dengeyi sağlamakta daha fazla zorluk yaşadığını ve bunun da onların psikolojik sağlıkları üzerinde olumsuz etkiler yarattığını (Galinsky, 1999), savunmuştur.

Modern insanın gündelik yaşamının büyük bir kısmı işyerinde, çalışma-mesai kapsamında ya da onun uzantıları ile geçmektedir. Zamanın önemli bölümünün bir işyerinde geçiyor olması, olumlu ya da olumsuz stres faktörlerine daha fazla maruz kalma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla çalışma süresi, çalışma şartları ve ortamı, çalışan hakları, iş sağlığı ve güvenliğinin yanı sıra, sosyal ve ekonomik haklar gibi majör faktörler bireyin ruh sağlığını, sosyal işlevselliğini ve yaşam kalitesini etkileyebilir. İşyerinde yaşanan stresörler ve olumsuz koşullar, bireyin iş ve aile yaşamı konusunda çatışma ve gerilimlerin oluşmasına yol açar. Bu nedenle sosyal politikalar ve sosyal hizmetler iş ve aile uyumu konusunda kritik öneme sahiptir.

6.2. İş Performansı:

İş ve aile yaşamı arasındaki uyum, iş performansını doğrudan etkiler. Aile hayatında sorunlar yaşayan bir birey, işine odaklanmakta zorlanabilir, üretkenliği ve performansı azalabilir. Aynı şekilde, iş yerindeki stres, bireyin aile yaşamını olumsuz etkileyebilir ve aile ilişkilerinde gerginlik yaratabilir. Nitekim, Kossek, ve Lautsch, (2008), tarafından yapılan araştırmalar da iş-aile dengesini sağlayan bireylerin çalışma hayatında daha verimli, yaratıcı ve üretken olduklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan iş-aile sınırlarını iyi yönetemeyenlerin ise performanslarının düştüğünü ve strese bağlı olarak aile ilişkilerinde gerginlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Kossek, ve Lautsch, 2008). Benzer şekilde Allen ve Finkelstein (2006) de Aile desteğinin, iş performansını pozitif etkilediğine ve iş-aile dengesini sağlayan çalışanların daha verimli olduklarına dikkat çekmektedir (Allen ve Finkelstein 2006). Bu itibarla adı geçen yazarların dikkat çektikleri değişkenlerin sosyal destek sistemleri ve sosyal politikalarla desteklenmesi isabetli görünmektedir.

6.3. Toplumsal Cinsiyet Roller:

İş ve aile yaşamı uyumunun toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisi oldukça karmaşıktır. Geleneksel olarak, erkekler daha çok iş hayatına odaklanırken, kadınların ev işleri ve çocuk bakımında daha fazla sorumluluk alması beklenmiştir. Ancak günümüzde toplumsal cinsiyet rollerindeki değişikliklerle birlikte, hem erkekler hem de kadınlar iş ve aile sorumluluklarını paylaşma eğilimindedir. Başka bir deyişle yaşamsal gereksinimlere bağlı etkenler, iş ve aile sorumluluklarını cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kolektif bir şekilde paylaşmalarını beraberinde getirmiştir. Bu durum yaşamsal şartlara bağlı bir gereklilik, bir sosyal fenomen olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan bu değişiklikler, iş-aile dengesine dair yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kadının aktif çalışma hayatında yer alması hatta toplumsal yaşamda pek çok konuda daha etkin roller üstlenmeleri iş-aile uyumuna dair tartışmaların majör değişkenleri arasında görünmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi Devrimi, Teknoloji Devrimi ve Bilgi ile İnternet Devrimi, aile yapısı ve işlevleri üzerinde köklü dönüşümlere yol açmış, iş ve aile yaşamı uyumu üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmıştır (Bauman, 2000). Bu devrimler sonucunda, ailelerin ekonomik rolleri değişmiş, toplumsal cinsiyet rolleri yeniden şekillenmiş ve bireylerin iş-aile dengesi arayışları karmaşık bir hal almıştır. Özellikle bilgi devrimiyle birlikte esnek çalışma modellerinin yaygınlaşması, iş-aile uyumuna yönelik yeni çözümler sunmakla birlikte, aynı zamanda iş ve özel yaşam arasındaki sınırların belirsizleşmesine yol açmıştır (Castells, 1996).

Bu süreçte iş-aile uyumunu sağlamak için bireylerin, iş saatlerini planlama, dijital bağımlılıkları sınırlandırma ve aile içi iletişimi güçlendirme gibi stratejilerin geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca, işverenlerin esnek çalışma modelleri ve aile dostu politikalarla çalışanlarını desteklemeleri, iş-aile uyumunun sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumlar, iş-aile dengesi sağlanmış aile yapılarının, bireysel ve toplumsal refah üzerindeki olumlu etkilerini göz önünde bulundurarak bu uyumu destekleyen politikaları teşvik etmelidir.

Geleneksel rollerin değişmesi, iş-aile sınırlarının bulanıklaşması ve dijital bağımlılık gibi faktörler, aile bireylerinin sağlıklı bir iş-aile dengesi kurmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda, iş-aile uyumunu desteklemek adına bireylerin çalışma sürelerini yönetme, teknoloji kullanımını kontrol edebilme ve aile içi iletişimi güçlendirme gibi stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Aile ve iş yaşamı arasındaki uyumu sağlamak, bireylerin zihinsel ve fiziksel sağlığını koruması bakımından da önem arz etmektedir. Aile bireylerinin sağlıklı iletişim kurması, dijitalleşmenin olumsuz etkilerini azaltabilir ve iş-aile dengesinin sağlanmasına katkı verebilir.

Sanayi Devrimi, Teknoloji Devrimi ve Bilgi ile İnternet Devrimi gibi dönüm noktaları, toplumun temel yapılarından olan ailenin rolünü, yapısını ve işlevlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu değişimler, ailenin iş ve özel yaşamı dengeli bir şekilde yönetmesini zorlaştırırken, bu iki alan arasındaki sınırların daha da belirsiz hale gelmesine yol açmıştır.

Örneğin, Giddens'a (1999) göre, sanayileşme sürecinde ailede iş gücünün ev dışında konumlanması, aile üyeleri arasındaki duygusal bağları zayıflatmış ve ailenin temel işlevlerini dönüştürmüştür. Aile, artık sadece bir üretim birimi olmaktan çıkıp, bireylerin kişisel ve duygusal ihtiyaçlarını karşıladığı bir sosyal alan haline gelmiştir. Bu değişim, iş ve aile rollerinin net bir şekilde ayrılmasına neden olmuş ve toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bir yapı oluşturmuştur. Giddens'ın bu tespiti, sanayi sonrası topluma geçişle birlikte iş ve aile yaşamı arasındaki çatışmaların daha görünür hale geldiğini savunan Parsons (1951) tarafından da desteklenmektedir.

Teknoloji Devrimi ile birlikte ailede yaşanan bir diğer önemli dönüşüm, iş süreçlerinin eve taşınması ve telekomünikasyon yoluyla çalışma imkânlarının genişlemesidir. Castells (2001), teknolojik yeniliklerin iş hayatında esnekliği artırarak bireylerin iş yerinden bağımsız olarak

evlerinden çalışabilmelerini sağladığını belirtmektedir. Ancak, bu durum iş ve aile yaşamı arasındaki sınırları bulanıklaştırmış ve bireylerin her iki alandaki rollerini dengelemekte zorlanmalarına yol açmıştır. Castells'a göre, bu yeni iş modeli, özellikle çocuk bakımı ve ev işlerini üstlenen kadınların üzerindeki yükü artırmakta, bu da ailenin iç işleyişini olumsuz etkilemektedir.

Bilgi ve İnternet Devrimi'nin aile yapısına olan etkileri de tartışmaya değer bir konu haline gelmiştir. Bilgi toplumuna geçişle birlikte dijitalleşme, ailenin işlevlerini yeniden tanımlamış ve bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırarak yeni öğrenme ve iletişim kanalları açmıştır (Toffler, 1980). Ancak, Hochschild (2003) gibi bazı araştırmacılar, dijitalleşmenin bireylerin iş yaşamına olan bağlılığını artırdığını ve bu durumun aile içi ilişkilerde kopukluklara neden olduğunu savunmaktadır. Özellikle, sürekli erişilebilir olma zorunluluğu ya da buna dayalı bir yaşam tarzı, işten uzaklaşmayı zorlaştırmakta ve aile yaşamına yeterince zaman ayırmayı güçleştirmektedir. Hochschild, dijital iletişim araçlarının aile üyeleri arasındaki fiziksel etkileşimi azalttığını ve bunun aile içi duygusal bağlara zarar verebileceğini vurgulamaktadır.

Bu dönüşümler sonucunda, aile içinde iş ve özel yaşamın uyumunu sağlama konusu daha karmaşık bir hale gelmiştir. Greenhaus ve Beutell (1985), iş-yaşam çatışmasının özellikle çift kariyerli ailelerde daha belirgin olduğunu ve iş yükü ile aile sorumlulukları arasında denge kurmanın giderek zorlaştığını savunmaktadır. Bu görüş, günümüzde dijitalleşme ile daha da belirgin hale gelmiş ve bireylerin iş ve aile rollerini uyumlu bir şekilde yönetme çabasını artırmıştır.

Sanayi Devrimi'nden başlayarak Teknoloji ve Bilgi Devrimi'ne kadar uzanan süreçte, aile yapısında ve işlevlerinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu dönüşümler, aile içi ilişkileri yeniden tanımlarken iş ve aile yaşamı uyumunu sağlama konusunda da zorluklar yaratmıştır. Bu süreci analitik ve bütüncül bir yaklaşımla ele alan Giddens (1999), Beck (1995), Bauman (2003) ve Castells (1996) gibi araştırmacıların bu konudaki farklı bakış açıları, aile kurumunun toplumsal değişimlerden nasıl etkilendiğini ve bireylerin bu değişimlere nasıl adapte olmaya çalıştığını anlamak açısından önemli bir zemin sunmaktadır.

Modern toplumlar, iş ve aile yaşamı uyumunu önemli bir bireysel ve toplumsal sorun olarak tanımlamaktadır. Hem iş hayatında başarılı olmak hem de aile ilişkilerini sağlıklı ve dengeli bir şekilde sürdürmek, bireylerin yaşam kalitesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu iki yaşam alanı arasındaki dengeyi sağlamak, işverenler, çalışanlar ve toplum genelinde artan bir öneme sahiptir. Ancak bu dengeyi kurmanın zorlukları ve fırsatları, bireylerin yaşadıkları sosyoekonomik, kültürel ve politik koşullara göre farklılık gösterebilmektedir.

İş-aile çatışması ve zenginleşmesi üzerine yapılan akademik araştırmalar, bu iki alanın birbirinden bağımsız olmadığını ve birbirini etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle, iş dünyası ve kamu politikaları, çalışanların hem işte hem de ailede başarılı olabilmelerini destekleyecek uygulamalara yönelmelidir. Çalışanların hem işte hem de evde dengeli bir yaşam sürdürebilmesi, toplumsal refahın artması açısından da büyük bir öneme sahiptir.

İş ve aile yaşamı dengesini sağlamak için bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde çeşitli yaklaşımlar benimsenebilir. Bireyler açısından zaman yönetimi ve öncelik belirleme becerileri bu sürecin kritik bileşenlerindedir. Çalışanlar, hangi görevlerin öncelikli olduğunu

belirlemeli ve zamanlarını bu önceliklere göre organize etmelidir. Örneğin, çocuk bakımı gibi önemli ailevi görevlerin belirli bir düzene koyulması, iş yükünü hafifletebilir.

Örgütsel açıdan bakıldığında ise, işverenlerin çalışanların iş-aile yaşamı dengesini destekleyici politikalar geliştirmesi önemlidir. İş yerinde esneklik (flexible work arrangements), uzaktan çalışma imkanları, doğum izni ve ebeveyn izni gibi uygulamalar, çalışanların hem iş hem de aile sorumluluklarını daha etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Özellikle uzaktan çalışma modelinin COVID-19 pandemisiyle birlikte yaygınlaşması, iş-aile uyumunun nasıl iyileştirilebileceği konusunda yeni fırsatlar sunmaktadır (Galinsky et al., 2020).

Toplumsal düzeyde, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş-aile dengesi politikalarına destek vermesi gerekmektedir. Aile dostu sosyal politikalar, ebeveynlere yönelik eğitim programları ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi önlemler, bu alanda önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğini artırıcı politikalar, kadınların iş gücüne katılımını artırırken, aynı zamanda erkeklerin de aile yaşamındaki rollerini daha fazla üstlenmelerini teşvik edebilir.

Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaları, iş-aile uyumunda önemli bir faktördür. Eşit ücret ve kariyer gelişim olanakları, kadınların iş gücüne daha etkin katılımını sağlayabilir ve ailedeki sorumluluk dağılımını dengeleyebilir (Hakim, 2000).

İş- aile yaşam denge sürecinde zaman yönetimi kritik bir rol oynar. Bu nedenle bireylerin iş ve aile sorumluluklarını dengeleyebilmeleri için etkili zaman yönetimi becerilerine sahip olmaları gerekir. Öncelik belirleme ve gereksiz işlerden kaçınma gibi yöntemler, iş ve aile yaşamı uyumunu sağlamak için kritik rol oynar. Başka bir deyişle her bireyin kendine özgü yerleşik bir yaşam stratejisi olmalıdır. Zaman ve stres yönetimi, kişiler arası ilişkiler, düzenli iş ve yaşam akışına elverişli bir yaşam becerisi kazanma bakımından da önem arz etmektedir.

Ancak burada unutulmamalıdır ki bir bireye özgü yürütülen zaman ve stres yönetimi, o bireyin iş, aile ve sosyal yaşam dengesine ve sosyal işlevselliğine faydalı ve uygun olabilirken başka birey ya da bireyler için uygun olmayabilir.

Çünkü herkesin biyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri ile içinde bulunduğu yaşamsal koşulları (gerçekliği) farklıdır. Bir başka deyişle herkese standart bir elbise kalıbı, herkese aynı reçete uygulanamaz. Konuyla ilgili profesyonel bir hizmet (sosyal hizmet, aile danışmanlığı ve mentörlük gibi) söz konusu olduğunda kritik önem arz eden bu bireysel ve yaşamsal farklılıkların ve gerçekliklerin esas alınması gereklidir (Akgül, 2024).

İş ve aile yaşamı uyumu, bireylerin refahı, işyerlerinin verimliliği ve genel olarak toplumun sosyal yapısı üzerinde derin etkiler bırakan karmaşık bir konudur. Bu dengeyi sağlamak, bireylerin ve örgütlerin bilinçli çabaları kadar, sosyal politikalar ve kültürel faktörlerle de şekillenir. İş ve aile yaşamı uyumu, sürdürülebilir bir yaşam biçimi ve toplumsal refah için kritik bir unsurdur ve bu alandaki farkındalığın artması, daha sağlıklı bireyler ve daha üretken toplumlar inşa etmede hayati önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Acker, J. (2006). Inequality Regimes: Gender, Class, and Race in Organizations. *Gender & Society*, 20(4), 441-464.
2. Akgül, İ. (2024). Covid-19'un Ruh Sağlığı Politikalarına Yansımaları ve Bir Model Önerisi. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
3. Allen, T. D., Herst, D. E., Bruck, C. S., & Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: A review and agenda for future research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(2), 278-308.
4. Allen, T. D., & Finkelstein, L. M. (2006). Work-Family Conflict and the Importance of Family Support. In *Handbook of Work-Family Integration* (pp. 123-140). Elsevier.
5. Allen, T. D. & Lewis, S. (2011). "The Role of Flexibility in Work-Family Balance." *International Journal of Human Resource Management*, 22(3), 659-674.
6. Aycan, Z. (2008). Cross-cultural perspectives to work-family conflict. 'In M. F. Ozbilgin & A. Malach-Pines (Eds.), *Career choice in management and entrepreneurship: A research companion*', 119-137.
7. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
8. Bauman, Z. (2003). *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press.
9. Bianchi, S. M., & Milkie, M. A. (2010). Work and Family Research in the First Decade of the 21st Century. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 705-718.
10. Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage Publications.
11. Beck, U. (1995). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage Publications.
12. Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*
Basic Books, ISBN: 978-0465097135
13. Becker, G. S. (1991). *A Treatise on the Family*. Harvard University Press Cambridge, MA, ABD.
6. Byron, K. (2005). A meta-analytic review of work-family conflict and its antecedents. *Journal of Vocational Behavior*, 67(2), 169-198.
14. Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing.
15. Castells, M. (1996). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press ISBN: 978-0199255771

16. Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press ISBN: 978-0199255776
17. Duxbury, L., & Higgins, C. (2001). *Work-Life Balance in the New Millennium: Where Are We? Where Do We Need to Go?* Canadian Policy Research Networks.
18. Frone, M. R. (2003). *Work-Family Balance*. Handbook of Occupational Health Psychology American Psychological Association Washington, D.C., ABD
19. Friedman.S.D., Greenhaus. J.H. (2000). *Work and Family-Allies or Enemies? What Happens When Business Professionals Confront Life Choices*. Oxford University Press, ISBN: 978-0195112757
20. Friedan, B. (1963). *The Feminine Mystique*. New York: W. W. Norton & Company.
21. Galinsky, E., Aumann, K., & Bond, J. T. (1999). The impact of the COVID-19 pandemic on working parents. *Journal of Work and Family Studies*, 32(3), 340-357.
22. Galinsky, E., Aumann, K., & Bond, J. T. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on working parents. *Journal of Work and Family Studies.*, 32(3), 340-357.
23. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
24. Giddens, A. (1999). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
25. Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles. **Academy of Management Review**, 10(1), 76-88.
26. Greenhaus, J.H., Powell, G.N. (2006). When Work and Family Are Allies: A Theory of Work-Family Enrichment. *Academy of Management Review* Cilt ve Sayfa Numarası: 31(1),72-92.
27. Grzywacz, J. G. & Carlson, D. S. (2007). Conceptualizing work-family balance: Implications for practice and research. *Advances in Developing Human Resources*. 9(4), 455-471
28. Hakim, C. (2000). *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory* Oxford University Press. Oxford, İngiltere.
29. Hochschild, A. R. (1997). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan Books.
30. Hochschild, A. R. (2003). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan Books.

31. Hochschild, A. R. (2012). *The Second Shift: Working Families and the Revolution at Home*, Penguin Books, ISBN: 978-0143120339
32. Hochschild, A. (1989). *The Second Shift: Working Families and the Revolution at Home*. New York: Viking.
33. Kossek E.E. & Lautsch B.A. (2008). *CEO of Me: Creating a Life That Works in the Flexible Job Age*. Wharton School Publishing. ISBN: 978-0132349994
34. Kossek E.E. & Lambert S.J. (2006). *Work and Family: Allies or Enemies? What Happens When Business Professionals Confront Life Choices*. The Organizational Behavior Reader, ISBN: 978-0618368437
35. Kossek E.E. & Lautsch B.A. (2012). *Work-Family Conflict: A Self-Regulation Perspective*. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* Cilt ve Sayfa Numarası: 1(1), 31-56
36. Kossek, E. E., & Ozeki, C. (1998). *Work-Family Conflict, Policies, and the Job-Life Satisfaction Relationship: A Review and Directions for Future Research*. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(2), 114-127.
37. Maslach, C., & Leiter, M. P. (1997). *The Truth About Burnout: How Organizations Cause Personal Stress and What to Do About It*. San Francisco: Jossey-Bass.
38. McLaughlin J.E. (2009). *Work-Family Conflict and Family-Friendly Policies: Implications for Human Resource Management** University of Minnesota Press ISBN: 978-0816635943
39. MacDermid S. & Lindgren J.D. (2009). *The Work-Family Interface: An Introduction* *Journal of Family Theory & Review*, 1(1), 1-12.
40. Nepali, T.P. (2018). *Balancing Work Life and Family Life: Problems and Remedies*. *Nepal Commerce Campus, Pravaha Journal* 218-232
- 40-41. Oakley, A. (1974). **Housewife*. New York: Pantheon Books.
- 41-42. Petersen, Annette (2020). *Digital Burnout: Navigating Work and Life in the Digital Age* Routledge Londra, İngiltere
- 42-43. Slaughter, M.A. (2015). *Unfinished Business: Women Men Work Family*. Random House ISBN: 978-0812984318
- 43-44. Sandberg, S. (2013). *Lean In: Women, Work, and the Will to Lead*. New York: Knopf.
- 44-45. Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. Basic Books, ISBN: 978-0465031467

[45-46.](#) Twenge, J.M. (2017). *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood*. Atria Books, ISBN: 978-1501151989

[46-47.](#) Toffler, Alvin (1980). *The Third Wave*. William Morrow and Company.

[47-48.](#) Zuboff, S. (2019) *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, Publicaffairs.

FEMİNİZMİ STOA AHLAK FELSEFESİYLE OKUMAK

Mehmet Selim BOR ¹

Özet

Stoa felsefesi ve feminizmi birleştirmek, önyargular ve eleştirilerle karşılaşabilir. Feminist düşünce, tarihsel olarak kadınların toplumsal, siyasal ve hukuki eşitlik taleplerine odaklanırken, Stoa felsefesi bireyin mutluluğu ve doğaya uygun bir yaşam hedefler. İki yaklaşımın kesişimi, toplumsal eşitsizliklere dair çözüm önerileri sunabilecek ortak bir zemin oluşturabilir. Stoa felsefesi, mantık, fizik ve ahlak çerçevesinde işleyen bir sistemdir. Her bireyi, doğa ve logos'un bir parçası olarak gören bu anlayış, cinsiyet ayrımcılığına yer bırakmaz. Feminizmin temel kavramları arasında patriyarka eleştirisi ve toplumsal cinsiyet yer alır. Kadınların tarihsel süreçte maruz kaldığı eşitsizlikler, feminizmin mücadele alanını şekillendirirken, Stoa felsefesi bireyin akıl yoluyla doğaya uygun hareket ederek mutluluğa ulaşabileceğini savunur. Stoa'nın dünya yurttaşlığı anlayışı, tüm bireyleri eşit görmeyi ve toplumsal ayrımcılıkları reddetmeyi içerir. Seneca'nın eşitlik vurgusu, kölelik ve toplumsal ötekileştirme gibi sorunları kapsayarak, kadın-erkek eşitliğine yönelik bir çözüm sunar. Sonuç olarak, Stoa felsefesi ve feminizmin bir araya getirilmesi, kadın-erkek eşitliği ve toplumsal adalet için yeni bir bakış açısı sağlayabilir. Bu iki yaklaşım, mantık ve doğa odaklı bir eşitlik anlayışıyla toplumsal dönüşümü destekler.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Stoa felsefesi, Eşitlik

Abstract

Stoa philosophy and feminism may encounter biases and criticisms when combined. While feminist thought historically focuses on advocating for women's social, political, and legal equality, Stoicism emphasizes individual happiness and living in accordance with nature. The intersection of these two approaches can provide a common ground for addressing social inequalities. Stoicism operates as a system encompassing logic, physics, and ethics. Viewing every individual as part of nature and logos, this philosophy leaves no room for gender discrimination. Feminism's core concepts include critiques of patriarchy and the notion of gender. The historical inequalities faced by women shape the areas of feminist struggle, whereas Stoicism argues that individuals can achieve happiness through rational actions aligned with nature. Stoicism's concept of cosmopolitanism advocates for equality among all individuals and rejects societal discrimination. Seneca's emphasis on equality addresses issues such as slavery and social marginalization, offering a pathway toward gender equality. In conclusion, integrating Stoicism and feminism offers a novel perspective on gender equality and social justice. These two approaches, rooted in logic and a nature-oriented understanding of equality, have the potential to foster societal transformation.

Keywords: Feminism, Stoicism, Equality

¹ Dr. Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi, Hakkari, Türkiye. mehmetselimbor@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8854-8550.

GİRİŞ

FEMİNİZM SÖYLEMİNİN KÖKENİ VE ANLAMI

Feminizm kavramı, ilk kez 1792 yılında İngiltere’de kullanılmıştır (Taş, 2016, s. 3). Kavramın kökeni incelendiğinde, Latince "femine" (kadın) kelimesine dayandığı görülmektedir. Bu bağlamda, feminizm farklı dillerde benzer şekillerde ifade edilmiştir: İngilizcede *feminism*, Fransızcada *féminisme* ve Almancada *feminismus* olarak kullanılmaktadır (Cevizci, 1999, s. 340). Kavramın bu kökeni, feminizmin genellikle kadınlarla ilişkilendirilen bir terim olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, feminizm daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde, kadınların toplumsal, siyasal ve hukuki haklarını savunmayı amaçlayan bir mücadele biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bu hak savunusunun temelinde, kadınların tarihsel süreçte erkeklere kıyasla daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaları ve hak mağduriyetleri yaşamış olmaları yatmaktadır.

Feminizm, kadınların erkeklerle siyasal, sosyal ve ekonomik eşitliğini savunan bir hareket ve ideolojidir. Kökenleri, kadınları sistematik olarak dışlayan ve haklarını kısıtlayan ataerkil düzenlere karşı verilen tarihsel mücadelelere dayanmaktadır. Sylvia Walby’ye göre, patriyarka, erkeklerin kadınları baskı altına aldığı, sömürdüğü ve hâkimiyet kurduğu toplumsal yapılar ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanabilir (Walby, 1990). Feminizm, bu güç dengesizliklerini ele alarak toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ücret eşitsizliği ve liderlik pozisyonlarında kadınların yeterince temsil edilmemesi gibi sorunlara dikkat çeker. Ayrıca, biyolojik cinsiyet ile toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet rolleri arasındaki ayrımı vurgular ve birçok eşitsizliğin toplumsal normlardan kaynaklandığını ifade eder (Connell, 1995).

Feminizm, kadın haklarını savunan bir düşünce olarak tanımlanırken, sıklıkla başvurduğu kavramlardan biri "patriyarka"dır. Patriyarka, tarihsel olarak kabile veya ailenin erkek yönetici tarafından idare edilmesini ifade eden bir sistemdir. Sylvia Walby’e göre, patriyarka, erkeğin egemen olduğu ve kadını bastırarak dışladığı toplumsal yapılar ve uygulamalar bütünüdür (Sylvia Walby, 2013’ten aktaran Türkoğlu, 2020, s.3). Bu bağlamda, patriyarka, feminizmin eleştirdiği temel eşitsizlik yapılarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, patriyarka kavramının da eril bir söylem olduğu unutulmamalıdır (Ömeroğlu, 2024, s. 30-42).

Yapılan alan araştırmalarına göre, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların yalnızca biyolojik temelli olmadığını, toplumsal cinsiyet algısından kaynaklandığını göstermektedir. Bu algı, içinde yaşanılan toplum, kültür, din gibi faktörler tarafından şekillendirilmektedir. Simone de Beauvoir’in ünlü ifadesiyle, “Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur.” Michel Foucault ise toplumsal cinsiyetin, bireyin yaşadığı toplum tarafından inşa edildiğini savunur (Connell, 1998, s.190).

Toplumsal cinsiyet bağlamında feminizm, farklı anlamlar ve kategorilerde kavramsal çerçevelere sahip olabilmektedir. Toplumun değişen dinamikleri ve yaşam biçimleri doğrultusunda, feminizm, kadının toplumdaki yerini belirleme çabasını içeren üç temel görüngeneye dayanmaktadır. İlk olarak, ataerkil düzen içerisinde kadının konumu, feminist düşüncenin temel bir değişkeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ezilen ve toplumsal düzende "ikincil bir cinsiyet" olarak görülen kadınlar için feminizm, bir çıkış noktası ve mücadele alanı sunmaktadır. İkinci bir yaklaşım, kadının toplumu inşa eden düzenin temel bir parçası olduğu düşüncesine odaklanmaktadır. Kadının, toplumu şekillendiren bir oluşumda önemli bir role sahip olduğu fikri, feminizmin en önemli hedeflerinden biri olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın veya feminen perspektifin değer kazanmasıyla, toplumsal yapıyı yeniden üretme ve dönüştürme çabasını da beraberinde getirebilir. Üçüncü yaklaşım,

toplumda bireylerin kadına yönelik yaklaşımlarında yapıcı bir tutum benimsemesi, kadının toplumdaki yerinin önemine yönelik farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, bu bağlamda çözüm odaklı yaklaşımlar geliştirilerek anlam kazanabilir (Prügl, 2003, s. 337).

Feminist görüşlerin ortaya çıkışındaki temel sorunlardan biri erkek egemenliği ve alan paylaşımı olmuştur. Kamusal ve özel alanlar, tarihten günümüze süregelen tartışmaların merkezinde yer almıştır. Kadının "ikinci cinsiyet" olarak tanımlanması, erkek egemen toplumlarda kadınların kamusal alanlardan dışlanmasına ve özel alanlara hapsedilmesine yol açmıştır. Antik Çağ (MÖ 3000- MS 500) filozoflarından itibaren kamusal ve özel alan ayrımında, kamusal alanın güç ve otoritenin hâkim olduğu, özel alanın ise kişisel bir alan olduğu savunulmuştur. Bununla birlikte, kadınların kamusal alanda yer almaması gerektiğini savunan filozoflar, bu görüşlerini kadınların zihinsel ve fiziksel yeterliliklerinin yetersiz olduğu iddiasına dayandırmışlardır (Phillips, 1995, s. 12).

Offen'a göre, feminist bireylerin belirli kriterlere sahip olması gerekmektedir. Feminist olmanın temel ölçütü, geçmiş dönemin feminist hareket ve figürlerini tanımak, bu mücadelelerden öğrenilenleri rehber edinmek ve erkek egemenliğine karşı kadınların haklarını savunmaktır. Feminist hareketin temel amacı, kadınların karşılaştığı adaletsizliklere karşı mücadeleyi sürdürmek ve daha eşitlikçi bir toplumsal düzen kurmaktır (Offen, 1988, s. 192).

Bu çalışmada, feminizmin mücadele çabasına Stoa felsefesinin söylem ve yaklaşımlarını dahil ederek yeni bir düşünsel alan oluşturmak hedeflenmektedir. Beş yüzyıldan uzun bir süre etkisini sürdüren bu felsefi öğreti, kadın mücadelesine katkı sunabilecek unsurlar içermektedir. Bu bağlamda, Stoa felsefesinin gelişim süreci detaylı bir şekilde incelenecektir.

STOACILIK

Stoacılık Helenistik dönemde (MÖ 332- MS 300) ortaya çıkmıştır. Bu dönem, MÖ 322 yılında başlayıp MS 4. yüzyılın sonlarına kadar devam eden uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Helenistik Dönem, iki alt döneme ayrılmaktadır. İlk dönem, MÖ 322 yılında bağımsız Yunan site devletlerinin sona ermesiyle başlayıp MS 30 yılına kadar süren süreci ifade etmektedir. İkinci dönem ise bu sürecin sona ermesinin ardından başlayarak MS 4. yüzyılın sonlarına kadar devam eden Roma İmparatorluğu dönemi olarak tanımlanmaktadır (Önal, 2015, s. 17).

Stoacılık, Helenistik ve Roma dönemlerinin en önemli felsefi okullarından biridir. Aynı dönemde varlık gösteren Epikürosçuluğa kıyasla Stoacılık, hem daha uzun bir süre etkisini sürdürmüş hem de daha fazla aydın ve düşünürü etkisi altına almıştır. Bu felsefi okul, Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuş ve yaklaşık beş yüz yıl boyunca varlığını sürdürmüştür. Zenon, felsefeye başlamadan önce tüccar bir ailenin çocuğu olarak yetişmiştir. Bir gün, Fenike'den aldığı kumaşlarla yüklü gemisi Pire açıklarında batır ve tüm mal varlığını kaybeder. Bu kayıptan sonra Atina'ya gelir ve bir kitapçıda kitapları incelerken Xenophon'un Memorabilia adlı eserini eline alır. Eserden büyük ölçüde etkilenir ve kitapçıya bu eserlerde bahsedilen insanlara nasıl ulaşabileceğini sorar. Tam o sırada, kitapçının işaret ettiği Kinik filozof Krates yanlarından geçmektedir; kitapçı, Zenon'a Krates'i takip etmesini önerir (Brun, 2016, s. 14-15). Bu olayın ardından Zenon, hayatını yeniden inşa ederek Stoa okulunu kurmuştur. Zenon'un yaşam öyküsü, erkek egemenliğine karşı mücadele etmek zorunda kalan kadınlar için de ilham verici bir örnek olarak değerlendirilebilmektedir.

Uzun bir zaman dilimine yayılan Stoacılık, üç temel döneme ayrılmaktadır: İlk Dönem, Orta Dönem ve Geç Dönem Stoacılığı (Arslan, 2008, s. 165). İlk Dönem Stoacıları arasında Zenon (MÖ 336-264), Kleantes (MÖ 331-233) ve Khryssippos (MÖ 281-201) bulunmaktadır. Orta Dönem Stoacılığı'nın temsilcileri ise Panaitios (MÖ 180-110) ve Poseidonios (MÖ 135-50) olarak bilinir. Son dönem olarak adlandırılan Roma Stoası'nın önde gelen isimleri ise şu şekildedir: Çiçere (MÖ 106-43), Seneca (MÖ 3 - MS 65), Epiktetos (MS 50-130) ve son temsilci olarak Marcus Aurelius (MS 121-180) (Hadot, 2011, s. 130). Bu dönemlerin ve temsilcilerinin yalnızca adlarının ve dönemsel tarihlerinin belirtilmesi, çalışmanın bağlamı açısından yeterli olacaktır.

Bu üç dönemden oluşan Stoacılık, kendi aralarında sıralama farklılıkları göstermese de, felsefeyi mantık, fizik ve ahlak şeklinde sınıflandırmıştır. Bu bölümlenmeyi oldukça verimli bir metaforla betimlemişlerdir; mantık, felsefenin sınırlarını çizen çitlere benzetilirken, ahlak yeşeren meyvelerle, fizik ise toprağın üzerindeki ağaçlarla ifade edilmiştir (Brun, 2016, s. 35-36). Şimdi, üç aşamadan oluşan Stoacı felsefi anlayışı mantık, fizik ve ahlak kavramlarıyla detaylı bir şekilde ele alacağız.

MANTIK

Stoacı filozoflardan Seneca ve Epiktetos'a göre mantık, gerçeği bulma, algılama ve yanlış bertaraf etme etkinliği olarak kabul edilmektedir (Laertius, 2013, s. 314). Ayrıca mantık eğitimi, bireyin daha iyi ve mutlu bir yaşam elde etmesine katkıda bulunabilir. Stoacılığa göre mantık ve ahlak, öğretilen kavramlardır. Mantığı bilmeden, varlık ve doğa hakkında gerçek hakikate ulaşmak mümkün değildir (Epiktetos, 2013, s. 73).

Mantık yöntemlerinin başında diyalektik gelmektedir; çünkü doğru ile yanlış ayırt etmek ve hakikatin ortaya çıkmasını sağlamak, diyalektik yöntemle gerçekleştirilebilir (Aurelius, 2016: 59). Stoacılar göre mantık, erdem ve mutluluğun temelini oluşturur. Stoacı felsefenin fizik ve ahlak gibi diğer bölümleri de mantık olmadan kavranamaz; çünkü varlık hakkında bilgi edinmek ve insanın nasıl daha iyi ve özgür bir yaşam sürebileceğine mantık olmadan erişmek mümkün değildir (Laertius, 2013, s. 314-329).

Stoacı düşünce sisteminde mantığın öğretilirliği, büyük bir öneme sahiptir. Mantık yoluyla varlığı ve doğayı daha iyi anlayan bireylerin, daha mutlu bir yaşam sürdürebileceği kabul edilmektedir. Mantığın diyalektik yöntemle açıklandığı bu anlayışta, kadın-erkek ayrımı yapılmamakta ve her iki cinsin de doğanın bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. Günümüzdeki ayrımcılıkların ve sömürülerin temelinde ise mantıksız bakış açılarının yattığı ifade edilmektedir. Mantıkla ilgili açıklamaların ardından fiziğin ne olduğuna odaklanılacaktır. Ancak, fiziğin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için mantığın varlığının kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır.

FİZİK

Stoa'daki fizik anlayışı, felsefe tarihinin ilk başından itibaren konu edildiği arche anlayışıyla benzerlik gösterir. İlk madde ve ilk neden arayışı burada da kendini gösterir. Stoa düşüncesinde bu ilk nedene daha çok monist bir anlayışla yaklaşılr. Buna göre fizik, tanrı, doğa ve ateş üçlemesi üzerinden logos ile özdeşir (Peters, 2004, s. 301). Bu üçlemenin birlikte anılmasının nedeni, her şeyin doğa ve evrenle iç içe geçmiş ve aynı olmasındadır. Stoacıların fizik incelemelerinin temel hedefi, doğayı tanımak ve doğanın içindeki evrensel kutsallığı ortaya çıkarmaktır. Mantıkta olduğu gibi fizik araştırmalarının nihai hedefi de ahlak felsefesini oluşturmak üzerinedir; çünkü Stoa felsefesinin özünde ahlaki düşünce yatar.

Stoa'nın fizik anlayışına göre her şeyin özünde Tanrı mevcuttur. Bu anlayıştan hareketle doğayı meydana getiren ilkelerin iki temel kategorisi vardır: etken ve edilgen ilkeler. Etken olan, Tanrı veya logos olarak kabul edilirken, edilgen olan ise maddedir. Stoacılığa göre, doğadaki her şey Tanrı'nın belirlenmişliği ile birbirine bağlıdır ve bu sistemin işleyişi logos ile sağlanır. Bu belirlenmişlik anlayışının sonucunda, insanın karar verme sürecine dair bir soru gündeme gelir: Kaderin sınırı nerededir? Stoa düşüncesine göre bu belirlenmişlik logosla bağlantılı olduğu için insana en iyisini sunar. Dolayısıyla insana düşen görev, elinden gelenin en iyisini yapmak ve gerisini akışa bırakmaktır. Bu kader anlayışını Brun şu şekilde açıklar: "İnsan bilgeliği bu yazgı gücünün bilincine varmakla başlayacaktır ve kendi aralarında birleştiren yaşam akışına boyun eğmekle ve katılmakla açıklanacaktır" (Brun, 2016, s. 65-75). Buradan şu sonuca ulaşılır: İnsan, elinden gelenin en iyisini yapacak; ancak tanrısal yasaya boyun eğecektir.

Doğayı oluşturan varlıklar farklılıklar gösterse de hepsinin ortak bir amacı vardır. Aurelius şu ifadeyi kullanır: "Var olan bütün şeylerden oluşan bir tek dünya vardır, onları kuşatan Tanrı tektir, öz tektir, yas tektir, tüm düşünen varlıklarda ortak olan us tektir; gerçekte tektir" (Aurelius, 2016, s. 84). Bu bağlamda, tüm evren bir şehir veya kent gibi düşünülebilir; herkes bu şehrin ortaklarıdır. Bu birleştirici ve kutsal logos sayesinde herkes dil, din, ırk ve cinsiyet bağlamında eşittir. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. Stoa'nın binlerce yıl önce dile getirdiği bu eşitlik anlayışının yeterince benimsenmemesi, günümüzde kadın-erkek eşitliği ve eşitsizliği üzerine hâlâ tartışmaların devam etmesinin nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir.

AHLAK

Stoa'nın felsefeyi mantık, fizik ve ahlak olarak sınıflandırdığı ve bunu bir toprağa benzettiği ifade edilmektedir. Bu benzetmede, çevreleyen çitlere mantık, toprağın üstündeki fizik ve bu toprakta yeşeren meyvelere de ahlak demişlerdir (Brun, 2016, s. 89). Ahlak, bu bağlamda, Stoa felsefesinde önemli bir yere sahiptir ve bu kavramın açıklanması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ahlak konusunu, Zenon'un öncülüğünde dile getirmiş olsa da, son dönem Stoacılığın tamamen ahlaka odaklandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Stoacıların ahlak öğretilerinin kökenleri, Sokrates'in yaşamı ve söylemleri ile Kinik felsefe okulunun görüşlerine dayanmaktadır (Zeller, 2008, s.306-310). Zenon, kendi felsefi okulunu kurmadan önce Kiniklerle birlikte hareket etmiş ve Kiniklerin temsilcilerinden Krates'in öğrencisi olmuştur (Arslan, 2010:302). Ancak kendi felsefi okulunu kurduktan sonra Kiniklerden edindiği düşünceleri yeniden yorumlamış ve bu yorumlamalarla yeni öğretiler oluşturmuştur. Bu bağlamda Kinikler doğaya uygun yaşamı benimsemekle birlikte toplumsal ve kamusal alanlara yönelik eleştirileri nedeniyle Stoacılarından ayrılmışlardır. Kinikler, evlilik, devlet ve çocuk sahibi olma gibi sosyal kurumlara karşı çıkmışlar ve doğaya uygun, ilkel bir yaşamı benimsemişlerdir. Bu bağlamda, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal yapılarla doğrudan ilişkili olduğunu ifade eden çıkarımlar elde edilebilir. Stoacılar, sosyal yapıları tamamen reddetmemiş ve arzulara ve bedensel hazlara yönelik eleştirilerinde Kiniklere yakın bir yaklaşım benimsemişlerdir; ancak sosyal kurumlara karşı bir reddediş yerine, eleştirel bir yaklaşım sergilemişlerdir (Brun, 2016, s.90-110).

Stoacılar, ahlak anlayışlarını şekillendirirken Sokrates'ten ve Kiniklerin yaşam ve söylemlerinden etkilenmişlerdir. Ancak sosyal ve politik koşulları dikkate alarak Kiniklerin öğretilerini kendi dönemlerine uyarlamışlar ve farklı bir yorum getirmişlerdir. Stoa felsefesi,

bir geçiş felsefesi olarak tanımlanabilir; çünkü Yunan site-devletlerinden Roma İmparatorluğuna geçiş dönemine denk gelir ve bu bağlamda Kiniklerin toplumsal yapıları reddetme anlayışına sınırlamalar getirilmiştir. Bu süreçte Stoacılar, daha geniş bir coğrafyada daha fazla insana hitap edebilmek adına düşüncelerini dönemin koşullarına göre şekillendirmişlerdir (Arslan, 2010, s.367-409). Stoacı felsefedeki ahlak anlayışında temel amaç, mutluluğa ulaşmaktır. Yunan felsefesinde genel olarak mutluluk idealinin, doğaya uygun bir yaşam sürdürmekle elde edilebileceği düşüncesi hakimdir. Doğaya uygun yaşam, aynı zamanda akla uygun bir yaşam olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, doğanın hedefleri ile aklın hedeflerinin örtüştüğü varsayılmaktadır. Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik adlı eserinde belirttiği gibi, "İnsanın kendine özgü olan şeyin en güzel şey olması normaldir. İnsan için en güzel şey, akla göre yaşam olduğu için mutluluk da budur" (Aristoteles, 2014, s.227). Stoacılar göre, her birey doğasına uygun şekilde hareket ederse mutluluğa ve iyiliğe ulaşacaktır. Bu bağlamda, insan akli bir varlık olarak akla uygun bir yaşam sürmelidir. Seneca, bu bağlamda şu açıklamayı yapar:

"Her şey kendine özgü iyiliği ile değerlidir. Asma verimliliğiyle bilinir, şarap tadıyla, geyik hızıyla. Yük hayvanının sırtı ne kadar güçlü diye sorulur, çünkü tek kullanım yeri yük taşımaktır. Köpeğin niteliği koku almaktır. İnsandaki en iyi amaç ise akıldır. İnsan aklıyla, diğer canlıların önünden gider, tanrıların ardından gelir." (Seneca, 1992:179).

Bu açıklama doğrultusunda, her bireyin kendi doğasına uygun ve aklın rehberliğinde hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kadın ve erkeğin doğasına uygun yaşaması gerektiği ifade edilmektedir. Aklın ve doğanın aynı doğrultuda hareket ettiği kabul edildiğinde, kadın-erkek eşitsizliği gibi ayrımcı yaklaşımların da ortadan kalkacağı savunulabilir.

Stoa felsefesi, Tanrı, logos, doğa ve dünya yurttaşlığı kavramlarını bir arada ele alır. Bu bağlamda, tüm varlıkların logosun bir parçası olduğu kabul edilir ve bu nedenle hiçbir varlığın diğerine üstünlüğu söz konusu değildir. Stoacılığın dünya yurttaşlığı anlayışı, din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımına dayalı ötekileştirme biçimlerine karşı durur. Bu anlayış, tüm insanları doğanın bir parçası olarak ele alır ve mutluluk, sevgi ve iyilik ilkelerini savunur. İnsan doğası gereği iyiliğe meyillidir ve kendisi için ve diğerleri için aynı düşüncede hareket etmelidir. Doğasına uygun yaşayan birey, kendisini mutluluğa götüren şeylerin peşinden giderken, onu rahatsız eden durumdan da kaçınır. Bu bağlamda akla ve bilince sahip bir bireyin seçimleri, daha akılcı ve sağlıklı bir yaşama biçimi ortaya koyar (Brun, 2016;80-95).

Stoacı öğretisi, insanlığın ortak bir kökene sahip olduğu ve bu sayede eşit hakları olduğu inancıyla hareket eder. Bu felsefe, cinsiyet, ırk veya sosyal statü gibi ayrımcılıkların insanın özünü gölgeleyemeyeceğini savunur. Ahlaki erdem herkes için ulaşılabilir bir hedef olduğunu öne süren Stoacılık, kadınların da erkeklerle aynı ölçüde bu erdeme ulaşabileceğini vurgular. Ancak, bu ilerici bakış açısına rağmen, bazı Stoacı düşünürlerin dönemsel etkilerle şekillenen görüşleri, kadınların potansiyelini tam olarak değerlendirmelerine engel olmuştur (Kaya, E.A. 2023, s. 63).

SONUÇ

Feminizm, kadınların siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda uzun bir süre boyunca sürdürdüğu bir mücadeledir. Bu mücadele kadınların karşılaştığı birçok sorunun temelinde bulunan kadın-erkek eşitsizliği algısına dayanmaktadır. Feminizm, kadınla ilgili her meselenin konusu olduğu bir yaklaşımı benimser ve bu eşitsizlik, hem kamusal alanlarda hem de özel alanlarda belirgin bir şekilde kendini gösterir. Özel alanda erkekler, aile içerisinde

baskın ve yönetici bir konumdayken, kadınlar ev içine hapsedilmiş ve ikincil bir birey olarak muamele görmektedirler. Kamusal alanda ise kadınların yaşam haklarının sınırlandırılması gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Örneğin, bir işyerinde işten çıkarma durumu söz konusu olduğunda, öncelikle kadınların tercih edilmesi bu eşitsizliğin bir göstergesidir. Dolayısıyla, bu eşitsizlik yalnızca kadınlara değil, tüm yaşam üzerinde ciddi sorunlara neden olmaktadır.

Stoa felsefesi, kadın-erkek eşitsizliği gibi toplumsal sorunlara bir çözüm sunma potansiyeline sahiptir. Stoa, bir mutluluk öğretisi olarak yola çıkmış olmakla birlikte, aynı zamanda gündelik problemlere pratik çözümler arayan bir felsefi sistemdir. Stoa'nın mantık, fizik ve ahlak perspektifleri birbirine bağlı ve iç içe bir şekilde işler. Stoa felsefesine göre doğa ve Tanrı aynı anlama gelir ve bu anlayış çerçevesinde eşitsizliğin varlığı mümkün değildir. Her birey, doğa ve Tanrı'nın birer parçası olarak eşitliğin temsili konumundadır. Akıl sahibi bir birey aklını doğru kullanarak hareket ederse, mutsuzluğa uğramaz ve doğa-tanrı birlikteliğine uygun bir yaşam düzeni kurar. Dolayısıyla, Stoa felsefesinin eşitlik anlayışı, bireylerin dünya yurttaşı olarak bir arada eşit koşullarda var olmalarını mümkün kılar.

Stoa felsefesi, mantık, fizik ve ahlak açısından bir ayrımcılığı kabul etmez ve bu anlamda ayrımcılıkla da mücadele eder. Stoa'nın eşitlik anlayışının önemli bir örneğini Seneca'nın 47. Mektubu'nda görmek mümkündür. Seneca, eşitlik üzerine şu ifadeleri kullanır:

“Yanımdan gelenler, senin kölelerinle arkadaşça geçindiğini söylüyorlar; buna çok sevindim. Senin bilgeliğine, uyanıklığına zaten bu yakışıır. Onlar ‘köledir diyecekler’: ama onlar aynı zaman da insandır. Onlar köledir: evet, ama bizim can yoldaşımızdır. Köledirler: evet, ama bizim de onlar kadar kaderin elinde olduğumuzu düşünürsen, biz de onlar gibi birer köle değil miyiz? Bunun için kölesiyle yemek yemeyi ayıp sayanların aklına şaşarım. Niçin mi? Çünkü şu köle kalabalığını yemek yiyen efendinin etrafına diken, kibirli bir alışkanlıktan başka nedir?” (Aktaran: Tuncay, 2018:343).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Stoa felsefesi, köleler gibi sosyal olarak hor görülen grupların eşitliğini savunmuş ve onları dışlamamış; aksine eşitlik anlayışını benimsemiştir. Bu bakış açısının kadın-erkek eşitsizliği bağlamında ele alınması, benzer bir çözümleme sunma potansiyeline sahiptir. Stoa felsefesine göre, akıl ve mantık çerçevesinde doğaya uygun bir şekilde hareket edildiğinde kadın-erkek eşitsizliği sorununun üstesinden gelmek mümkün olabilir. Stoa felsefesinin eşitlik ve dünya yurttaşlığı anlayışı, cinsiyet ayrımcılığına karşı bir çerçeve sunar ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik bir temel oluşturur. Bu anlayış, bireylerin aklın rehberliğinde hareket etmeleriyle, doğaya uygun bir yaşam sürmelerine dayanır. Dolayısıyla, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin doğrudan bu felsefi ilkeler doğrultusunda çözülmesi mümkün görülmektedir.

Sonuç olarak, Stoa felsefesi bir yandan mutluluk öğretisi sunarken, diğer yandan kadın-erkek eşitsizliği gibi köklü sosyal sorunlara çözüm arayışını da destekleyen bir çerçeve oluşturur. Eşitlik, mantık ve doğaya uygun yaşama anlayışına dayanarak, bu felsefi perspektif üzerinden toplumsal eşitsizliklerin çözülmesi için önemli bir yol haritası çizilebilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2010). *İlkçağ felsefesi tarihi (5 cilt)*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aurelius, M. (2016). *Düşünceler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Brun, J. (2016). *Stoa felsefesi* (Çev. Medar Atıcı). İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Pradigma Yayınları.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (Çev. Cem Soydemir). Ayrıntı Yayınları.
- Connell, Raewyn W. *Masculinities*. Berkeley: University of California Press, 1995.
- Epikteros. (2013). *Söylevler*. Divan Yayıncılık.
- Hadot, P. (2011). *İlkçağ felsefesi nedir?* Dost Kitapevi Yayınları.
- Kaya, E. A. (2023). Stoacı Filozofların Feminist Olarak Adlandırılma İmkânları Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-II*, 63.
- Laertios, D. (2013). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Offen, K. (1988). Defining feminism: A comparative historical approach. *Signs*, 14(1).
- Ömeroğlu, A. T. Patriyarkayı Tanımak: Bir iktidar mekanizması olarak patriyarka nasıl işler?. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 30-42.
- Önal, M. (2015). *Epiktetos'un mutluluk öğretisi: Nasıl mutlu olabilirim?* Bilsam Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü* (Çev. H. Hünler). Paradigma Yayıncılık.
- Phillips, A. (1995). *Demokrasinin cinsiyeti* (Çev. Alev Türker). Metis Yayınları.
- Prugl, E. (2003). Gender and war: Causes, construction and critique. *Symposium*, 1(2). Retrieved from www.apsanet.org
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 172.
- Türkoğlu, E. (2015). *Uluslararası ilişkiler kuramında feminizm* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Walby, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.
- Zeller, E. (2008). *Grek felsefe tarihi* (Çev. A. Aydoğan). Say Yayınları..

TÜRKİYE'DE VE OECD ÜLKELERİNDE MALİ PLANLAMA: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ*

Ferhat AKBEY¹ Bilgehan YAMAN²

Özet

Devletler özelinde planlama kavramı, özellikle son yüz yıldır öne çıkan ve son yıllarda önemi oldukça artan kavramların başında gelmektedir. 20. Yüzyılın başlarında kalkınma planlamaları ile başlayan süreç, 1990'lı yıllarda performans esaslı bütçelemenin de etkisiyle stratejik plan, performans programı, orta vadeli harcama sistemi ve faaliyet raporu ile devam etmiştir. Türkiye'de, 1930'larla birlikte sanayi planları, 1960'lardan itibaren ise kamu kesiminin faaliyetleri arasına kalkınma planları dâhil olmuştur. 2000'li yılların başlarında ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile birlikte, kamu kesimi bünyesine diğer planlama unsurları dâhil olmuş ve planlama araçlarının kapsamı genişlemiştir. Dünyada da Türkiye'de olduğu gibi planlama kavramının önemi giderek artmaktadır. Bu kapsamda özellikle AB üye ülkeleri kalkınma planlarını AB mali kuralları ve fonları kapsamında gerçekleştirirken, diğer planlama unsurlarının Türkiye ile karşılaştırıldığında daha esnek ve faaliyet odaklı olduğu gözlemlenmiştir. OECD üye ülkeleri genelinde ise sürdürülebilirlik ve dijitalleşme, planlamanın temel unsurlarını oluşturmuştur. Nitekim Türkiye, planlama unsurlarının tümünde yasal olarak zorunlu ve belirli yıl aralıklarıyla hazırlanması gereken sıkı bir görünüm ortaya koymaktadır. Ancak planlarda sürdürülebilirlik, yeşil dönüşüm, dijitalleşme gibi unsurlara daha fazla yer vermesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mali Planlama, Kalkınma Planı, Orta Vadeli Harcama Sistemi, Performans Programı, Faaliyet Raporu

Abstract

The concept of planning, especially in the last hundred years, is one of the concepts that has come to the forefront and has gained importance in recent years. The process that started with industrial planning in 1930s and continued with development planning after middle of the 20th century; then continued with strategic plans, performance programs, medium-term expenditure systems and activity reports under the influence of performance-based budgeting in the 1990s. In Turkey, development plans were accommodated in the activities of the public sector in 1960s. In the early 2000s, with the Public Financial Management and Control Law No. 5018, other planning elements were included in the public sector and the scope of planning tools expanded. The importance of the concept of planning is increasing in the world as in Turkey. In this context, especially EU member countries carry out their development plans within the scope of EU financial rules and funds, and when other planning elements are compared to Turkey, it is observed that they are more flexible and activity-oriented. In general, sustainability and digitalization have constituted basic elements of planning throughout OECD

* "Türkiye'de Planlama ve Mali Planlamanın Analizi: OECD Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye. ferhatakbey@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0886-3172.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye. yamanbilgeh@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6806-9096.

members. As a matter of fact, Turkey presents a strict view in all planning elements that are legally mandatory and must be prepared at certain annual intervals. However, it needs to give more space to elements such as sustainability, green transformation and digitalization in the plans.

Keywords: *Financial Planning, Development Plan, Medium-Term Expenditure System, Performance Program, Activity Report*

GİRİŞ

Planlama kavramı, tüm yönetim süreçlerinin baş aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceleri özel kesimin özellikle kâr maksimizasyonu amacıyla önem verdiği planlama çalışmaları; ilerleyen zamanlarda tasarruf, kalkınma, sosyal devlet anlayışı gibi yaklaşımlardan dolayı kamu kesimi için de eşit derecede önem kazanmıştır. Bu doğrultuda planlamanın devletlerce öncelik haline gelmesi, özellikle 1940’lı yıllar ve sonrasında söz konusu olmuştur. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı sonrası yıkıma uğrayan devletlerin yeniden kalkınma süreci, bu yıllarda planlamaya olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca dönemin sosyalist devleti SSCB’nin planlı politikalar ile sanayileşme konusunda sıçrama yaşaması, diğer devletlerin planlama kavramını kendi iç işlerinde önceliklendirmesine neden olmuştur. Böylece devletler, çeşitli plan ve programlar aracılığıyla hızlı bir şekilde kalkınma, dolayısıyla ekonomik ve sosyal refah hedeflemiştir.

Planlamada temel amaç, mevcut kaynakları önceden belirlenmiş hedeflere uygun olarak en verimli şekilde kullanmaktır. Bu süreç içerisinde, örgütler için yıllar geçtikçe önemi artmış olan şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine de ayrıca önem verilmektedir. Bu anlamda devletler, yalnızca kalkınma ve büyüme hedefleri için planlama çalışmaları yürütmekle kalmayıp, aynı zamanda kamuoyu ve paydaşları bilgilendirmek adına da planlama sürecinden yararlanmışlardır. Nitekim planlama kavramının devletlere olduğu kadar topluma ve paydaşlara da çok yönlü fayda sağladığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de planlama girişimleri, dünyada planlama görünürlüğünün arttığı yıllar olan 1940’lardan daha önceye dayanmaktadır. Öyle ki, Atatürk döneminde faaliyete geçirilen Beş Yıllık Sanayi Planları, SSCB’nin planları ile birlikte dünyanın ilk planlamaları arasında gösterilmektedir. Sonraki süreçte ise Devlet Planlama Teşkilatı kurularak, örgütlü ve anayasal temellere dayalı bir kalkınma hedeflenmiştir. 1960’lardan 2011 yılında lağvedilip Kalkınma Bakanlığı’na devrine kadar, görev ve sorumlulukları KHK ve kanunlarla çeşitli değişimlere uğrayan DPT, “Beş Yıllık Kalkınma Planı” faaliyetlerini sürdürmüştür.

Süreç içerisinde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 2000 sonrası dönem, stratejik plan ve beraberinde getirdiği yeni kavramlar doğrultusunda kamu kurumlarında planlama konusunda dönüşümü getirmiştir. Bu anlamda kamu kurumlarına ayrı ayrı stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu gibi belgeler hazırlama zorunluluğu getirilmiş; bütçe sürecine ise orta vadeli plan ve programların dâhil edilmesi öngörülmüştür. 2006 yılında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bu dönüşüm sağlanırken, DPT’nin görev ve sorumlulukları 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı’na; Bakanlık ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte ilga edilerek 2018 yılında Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na devredilmiştir.

Çalışmada, Türkiye’de planlama anlamında yaşanan bu dönüşümler bağlamında; kalkınma ve sanayi planları, stratejik planlar, performans programları, faaliyet raporları, orta vadeli plan ve programlar özelinde OECD ülkeleri ile Türkiye karşılaştırması yapılmıştır. Bu doğrultuda OECD üye ülkelerinin planlama çalışmalarına ne derece önem verdiği ve ülkeler arası karşılaştırma yapılarak, bu ülkelerde planlama uygulamalarının ne şekilde uygulandığı analiz edilmiştir.

PLANLAMA KAVRAMI VE PLANLAMANIN GELİŞİMİ

Planlama; “spesifik amaçları başarmada mevcut en iyi alternatifleri seçmeye yönelik organize olmuş akılcı bir teşebbüs” (Waterston, 1965, s. 8) şeklinde tanımlanabilir. Dünyada planlama kavramından ilk kez Kapital isimli eserinde bahseden Karl Marx, düzenleyici unsurun piyasa yerine plan olması gerekliliğini savunmuştur (Öztürk & Aslanoğlu, 1995, s. 21). Bununla birlikte devlet olgusunun ortaya çıkışından bu yana var olan planlama kavramı, bilimsel anlamda 20. yüzyılda; kalkınma anlayışıyla ise İkinci Dünya Savaşı ile uygulanmaya başlanmıştır (Güler & Agun, 2020, s. 55). Böylelikle son iki yüzyıllık dönemde planlama kavramı, devletlerin kalkınma, büyüme, gelişme hedeflerine etkin bir şekilde hizmet etmiştir.

Planlamanın kamu kesimi açısından etkili ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Planlamanın ana amacı maksimum verimlilikte çıktı elde etmek olduğundan, mevcut kaynaklar en verimli şekilde kullanılmalıdır. Bu doğrultuda araştırma çalışmaları, makroekonomik göstergelerden yararlanma, personel tahsisi gibi unsurlar önem arz etmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek için minimum harcama ve işgücü ile maksimum fayda amaçlanmalıdır.
- Plan, tutarlı ve uygulanabilir olmalıdır. Kamu kesiminde bu şartlar sağlanamadığı takdirde, oy kaybı, kaynak israfı, güven kaybı gibi olumsuzluklar meydana gelecektir.
- Plan, yalın ve anlaşılabilir olmalıdır. Bu sayede kamuoyuna, paydaşlara ve diğer muhataplara net bilgiler sağlanmış olacaktır.
- Planlar kısa, orta ve uzun vadeli olarak hazırlanmalıdır. İlgili konuların mahiyetine göre kapsadığı süre ayarlandıktan sonra, özellikle orta ve uzun vadeli planlar için esneme payı bırakılmalıdır. Böylece planlar, değişen şartlara göre yeniden revize edilebilecektir.
- Plan kadar planlayıcıların da niteliği önem arz etmektedir. Buna göre planlayıcılar, ekonomik ve sosyal konjonktür ile hazırlanacak plan konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olmalıdır.
- Planlama konusunda üst yöneticilerin istekli olması, iyi bir planın bir diğer önemli unsurudur. Böylece çalışanların motivasyonu artırılarak hedeflere ulaşılması kolaylaşacaktır.

Kamu kesiminde kalkınma ve sanayi planları gibi genel ve birkaç yılı kapsayan planların yanı sıra, 1980 sonrası dönemde stratejik planlama kavramı ön plana çıkmıştır. Bu anlamda kalkınma planları, daha geniş kapsamlı ve makro bir görünüm sunarken; mali planlama kapsamına giren stratejik planlar, daha spesifik kurumsal amaç ve hedefler ile bütçe gelir/gider dengesine odaklanmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte kamu yönetiminde planlama daha geniş bir alana yayılmıştır. Bu dönüşümü zorunlu kılan etmenler; hızlı teknolojik gelişmeler, rekabetin artması ve dünya genelinde demokratikleşme hareketlerinin artması olarak sıralanabilir (Bircan, 2003, s. 413 akt. Çetin, 2018, s. 18). Ayrıca planlamanın bütçeleme sürecine de dâhil olacağı düzenlemeler getirilmiştir. Bu doğrultuda, 1990’lı yılların başından itibaren mali saydamlığın iyileştirilmesi, hesap verme mekanizmasının geliştirilmesi, hizmet kalitesinin yükselmesi gibi önceliklerden dolayı, birçok ülkede performans esaslı bütçeleme sistemine geçilmiştir (Performans Esaslı Bütçe Rehberi-PEBR, 2004, s. 2). Nitekim günümüzde planlama, devletlerin vazgeçilmez ve temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

PLANLAMA ARAÇLARI VE TÜRKİYE’DE PLANLAMANIN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Kamu mali yönetimi bağlamında planlama araçları, kabaca kalkınma planları ve mali planlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Mali planlamalar ise orta vadeli plan ve programlar, stratejik planlama, performans programı, faaliyet raporu gibi alt unsurlara ayrılmaktadır. Ancak bu kavramların isim, içerik ve kapsamı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Planlar farklı kapsam ve içeriklerde uygulanırsa da ortak amaç her alanda kalkınmanın sağlanmasıdır.

Kalkınma Planlaması: Kalkınma kavramı; ulusal gelir, yatırım, ihracat, kişi başına düşen milli gelir gibi niceliksel göstergelerin artmasını ifade ederken, eğitim, sağlık, barınma, gelir artışı, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi bireylerin hayat standardı ile ilgili niteliksel göstergeleri de içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Sezen, 1999, s. 36). Aynı zamanda az gelişmiş ülkelerde hızlı kalkınma amacıyla uygulanan bir planlama yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Övgün, 2010, s. 130). Görüldüğü üzere kalkınma planlaması salt ekonomik faktörleri içermemekte, toplumsal gelişim ve bireysel hayat standardında iyileşmeyi de bünyesinde barındırmaktadır.

Türkiye’de kalkınma planlaması anayasal düzeyde olmak üzere, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlamakla görevlendirildiği beş yıllık kalkınma planları ile başlamıştır. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan sanayi planlarını da kalkınma planlaması çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Çeşitli değişimlere uğrayarak günümüze kadar kendisine uygulama alanı bulan kalkınma planları, 2018 yılı itibariyle Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmaktadır. Buna göre 2024 yılı itibariyle 12. Kalkınma Planı yayımlanmıştır.

Orta Vadeli Harcama Sistemi (OVHS): Dünyada orta vadeli harcama sisteminin temelleri, 1998 yılında Dünya Bankası tarafından çıkarılan “Kamu Harcamaları Yönetimi El Kitabı” ile atılmıştır (Gülçiçek, 2010, s. 41). Çok yıllık harcama planlaması olarak tanımlanan sistem, devlet bütçelerinin değişimlere adapte olamama ve geleceği öngörememe gibi eksikliklerini gidermekle birlikte; yeni politikaların ve mevcut hizmetlerin kaynak tahmininde etkili bir araçtır (Aras vd., 2014, s. 9). Özetle OVHS, ekonomik faaliyetleri ve bunların sonuçlarını, farklı zamanlarda yapılan bütçeler üzerinden değerlendirmeye yardımcı bir kaynaktır.

Türkiye’de uygulanan Orta Vadeli Mali Plan (OVMP) ve Orta Vadeli Programlar (OVP), OVHS’ye dayanmaktadır. Bu doğrultuda çok yıllık bütçeleme süreci, 2006-2008 dönemi itibariyle OVMP ve OVP’nin kabulüyle başlamıştır (Çetinkaya vd., 2011, s. 120). Üçer yıllık süreyle hazırlanan planlar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı’nca birlikte hazırlanmaktadır. Ancak 2021 yılında bütçe hazırlıklarının sadeleştirilmesi doğrultusunda OVMP, OVP ile birleştirilmiştir (Vergi Algı, 2021). Bundan sonra OVMP’ye yapılan atıflar, OVP’ye yapılmış sayılacaktır.

Stratejik Planlama: Stratejik planlama, bir örgütün mevcut durumunu, çevresini ve değerlerini analiz ederek, bu faktörleri arzu edilen hedefler ile ilişkilendirir (Gürer, 2006, s. 91). Bu haliyle, örgütü en kısa yolla hedeflediği noktaya ulaştırma amacı taşımaktadır. Ayrıca birçok unsuru içinde barındıran zaman alıcı ve katılımcı bir süreçtir (Demirdizen, 2012, s. 6). Stratejik planlama; örgütün ne konumda olduğu, nereye ulaşmak istediği, hedefe nasıl ulaşılacağı ve tüm bunların nasıl değerlendirileceği gibi belirli aşamalardan oluşmaktadır.

Türkiye’de 2001 yılında “Kamu Harcamaları ve Kurumsal Gözden Geçirme Raporu (PEIR)” ile mali krizleri önlemek için stratejik yönetime geçilmesi önerilerinde bulunulmuştur (Özdamar, 2019, ss. 71-72). Aynı yılda “1. Program Amaçlı Mali ve Kamu Kesimi Uyum Kredi Anlaşması (PFPSAL-1) ile hükümet reform yapmayı kabul ederek stratejik plan uygulamalarına başlamıştır (Delice, 2014, s. 107). Bu doğrultuda 2003 yılında DPT, “Stratejik Planlama Kılavuzu” yayımlamıştır (Çetin, 2018, s. 44). Böylece sekiz pilot kurumda çalışmalara başlanmıştır. Bunlar o zamanki adlarıyla; Karayolları Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Denizli Valiliği İl Özel İdaresi’dir (Genç, 2009, s. 4). Sonraki süreçte ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yasal bir zemine dayandırılmıştır. Şekil 1’de stratejik planlama sürecine yer verilmiştir.

Şekil 1. *Stratejik Planlama Süreci*

Plan ve Programlar Paydaş Analizi GZFT Analizi	DURUM ANALİZİ	Neredeyiz?
Kuruluşun var oluş gerekçesi Temel ilkeler Arzu edilen gelecek Orta vadede ulaşılabilecek amaçlar Özel, somut ve ölçülebilir hedefler	MİSYON VE İLKELER VİZYON AMAÇLAR VE HEDEFLER	Nereye ulaşmak istiyoruz?
Amaç ve hedeflere ulaşma yöntemleri Detaylı iş planları Maliyetlendirme Performans programı Bütçeleme	STRATEJİLER FAALİYET VE PROJELER	Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşırız?
Raporlama Karşılaştırma Geri bildirim Ölçme yöntemlerinin belirlenmesi Performans göstergeleri Uygulamaya yönelik ilerleme ve sonuçların değerlendirilmesi	İZLEME PERFORMANS ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	Başarımızı nasıl takip eder ve değerlendiririz?

Kaynak: *Güler ve Agun (2020, s. 82)*

Şekilde görüldüğü üzere stratejik planlama süreci dört ana aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilen durum analizleri sonrasında örgütün misyon, vizyon, amaç ve hedefleri dikkate alınarak ölçülebilir ve gerçekçi performans hedef ve göstergeleri belirlenmektedir. Daha sonraki süreçte maliyetlendirme ile harcamalara belli limitler getirilmektedir. Son aşamada ise uygulamaya konan plan değerlendirilerek, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı veya ne derece ulaşıldığı ile ilgili analizler yapılmaktadır.

Performans Programı: Performans programı; yıllık, tutarlı ve stratejik planlarla ilgili çıktı üreten bir belge niteliği taşımaktadır (Kasek & Webber, 2009, s. 29). Bir başka deyişle

performans programı, kamu idaresinin performans dönemiyle ilgili hedeflerini, kaynak ihtiyacını, faaliyetlerini ve performans göstergelerini raporlayan projeler bütünüdür (Akçay, 2009, s. 88). Diğer plan ve programlar gibi performans programları da; bütçe sürecine, stratejik planlara, faaliyet raporlarına ve kalkınma planlarına uyumlu olarak tasarlanmalıdır.

Türkiye’de performans programlarının yasal dayanağı, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’dur. Performans programı hazırlama süreci özet olarak şu şekilde gerçekleştirilmektedir (Performans Programı Hazırlama Rehberi-PPHR, 2009, s. 12-19):

- Üst yönetim ve/veya harcama yetkilileri tarafından öncelikli hedef ve amaçlar belirlenir. Daha sonrasında performans gösterge, hedef ve faaliyetleri belirlenir.
- Harcama birimleri tarafından faaliyetler maliyetlendirilerek diğer idarelere gönderilecek kaynaklar tespit edilir.
- Mali hizmetler birimi tarafından kaynak ihtiyacı konsolide edilerek idare performans programı oluşturulur.

Faaliyet Raporu: Faaliyet raporu, kamu kurumlarının stratejik planları ile ilgili genel bir değerlendirme amacıyla üst yönetici ve harcama yetkililerince hazırlanan ve yıllık olarak düzenlenen dokümanlardır. Rapor istatistiki veriler yardımıyla, performans hedeflerinin ne ölçüde gerçekleştiğini gösteren bir araç niteliğindedir (Demirel, 2015, s. 159). Böylece kurumlar, fırsat ve tehditleri, üstün ve zayıf yönlerini ayrıntılı şekilde analiz edebilmektedir. Bu analiz ile birlikte, performans hedeflerinde meydana gelen sapmaların gerekçesi bulunarak açıklanması zorunludur.

Türkiye’de faaliyet raporu uygulamaları, 5018 sayılı kanununun 41. maddesi ve yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Bu doğrultuda raporda; genel bilgiler, amaç ve hedefler, faaliyetlere ilişkin bilgi ve değerlendirmeler, faaliyetlerin kabiliyet ve kapasitesinin değerlendirilmesi, öneri ve tehditler yer alması gereken hususlar arasında gösterilmiştir. Bununla birlikte raporun sunumu ve hazırlanması; birim, idare ve genel faaliyet raporları ile gerçekleştirilmektedir. Bu bilgilere göre, Türkiye’nin planlama ile ilgili genel görünümü Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Planlamanın Genel Görünümü

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ulusal düzeyde 5 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Orta Vadeli Program adı altında 3’er yıl aralıkla ve revizelerle yayımlanır.	Var. Kamu kurumları her yıl kendi planlarını yayımlar.	Var. Kamu kurumları her yıl stratejik plana uygun olarak hazırlar.	Var. Kamu kurumları diğer planlara uygun olarak hazırlar.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

TÜRKİYE İLE OECD ÜYE ÜLKELERİ PLANLAMA SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) adıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’yı yeniden inşa etmek amacıyla kurulmuştur. 1961 yılında farklı ülkelerin katılımıyla OECD adını almıştır. Güncel

olarak toplam 38 üyeye sahip olan örgüt; kalkınma, ekonomik büyüme, mali istikrar, istihdamın ve yatırımların artırılması gibi birtakım amaçlar doğrultusunda faaliyetler yürütmektedir.

OECD ülkelerinde genellikle performans esaslı bütçe programları benimsenmiştir. Bu anlamda stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu, orta vadeli harcama sistemi gibi plan ve programlar, ülkelerin ihtiyaçlarına göre farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Ayrıca ülkelerin çeşitli adlarla uyguladıkları genel kalkınma planları bulunmaktadır. Bu doğrultuda üye ülkelerin resmi bakanlık ve ofis birimlerinde yer alan bilgi ve belgeler incelenmiştir. Ancak Kosta Rika Maliye Bakanlığı internet sitesi diğer ülkelerin erişimime kapatılmıştır. Bu doğrultuda Kosta Rika hariç olmak üzere, 36 üye ülkenin planlama uygulamaları Türkiye ile karşılaştırılmıştır. Anlamli bir şekilde sınıflandırmak adına ülkeler; Avrupa Birliği üyesi OECD ülkeleri, gelişmiş AB dışı OECD ülkeleri ve gelişmekte olan AB dışı ülkeler olarak üç başlık altında incelenecektir.

Avrupa Birliği Üyesi OECD Ülkeleri

Bu başlık altında hem AB hem de OECD üyesi olan; Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan, Slovenya, Çekya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Estonya'nın planlama çalışmaları incelenmiştir.

Almanya

Almanya'da bütçe uygulamaları Almanya Federal Maliye Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bakanlığın resmi internet sitesi www.bundesfinanzministerium.de aracılığıyla mali planlara ve bütçe politika metinlerine erişilmektedir. Almanya'da planlar; çevre koruma, ekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de olduğu gibi ulusal düzeyde kalkınma planları oluşturmak yerine, eyaletler kendi kalkınma planlarını hazırlamaktadır. Bu kalkınma planları, Avrupa Birliği ülkeleri ile birlikte "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" doğrultusunda yoksulluk ve açlıkla mücadele, iklim önlemleri, birey öncelikli iş ve ekonomik büyüme gibi 17 adet hedef belirlenerek 2030 yılı gündemine dayandırılmıştır (German Sustainable Development Strategy, 2021, s. 9). Ancak performans esaslı bütçeleme ulusal düzeyde uygulanmamaktadır (OECD, 2019, s. 184). OVHS, federal bütçenin bir parçası olmakla birlikte, "borç freni mekanizması (schuldenbremse)" ile kamu harcamalarını limitler dâhilinde tutmayı zorunlu kılmaktadır (OECD, 2019, s. 184). Stratejik planlama, her kamu kurumunun uygulaması gereken bir plan olmamakla birlikte, stratejik hedeflerde kullanılmaktadır. Diğer uygulamalar ise aşağıda belirtildiği gibi hazırlanmaktadır.

Tablo 2. *Almanya'da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak yerel düzeyde veya çeşitli AB programları dâhilinde uygulanır.	Var. Federal düzeyde ve borç freni mekanizması ile kullanılır.	Yok. Ancak mekânsal stratejik planlar uygulanır.	Yok. Ancak esnek ve bölgesel farkları dikkate almaktadır.	Yok. Ancak sektörel bazda hazırlanabilir.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Avusturya

Avusturya’da bütçelemeye ilişkin temel kurum Federal Maliye Bakanlığı olmakla birlikte, kurumun internet sitesi www.bmf.gv.at olarak düzenlenmiştir. Avusturya’da planlama, kapsamlı bir şekilde uygulanmaktadır. Ülkede kalkınma planları ekseriyetle tarım ve kırsal kalkınma üzerinedir. Tarım bakanlığının verilerine göre CAP Stratejik Planı (Common Agricultural Policy), AB Ortak Tarım Politikası kapsamında; tarımsal yönetimin sürdürülmesi, küçük çiftçiye destek gibi faydalar içermektedir (Federal Ministry of Austria, 2023). Faaliyet raporları ise beş adet stratejik hedefe odaklanmaktadır. Tüm bütçe raporları kamuya açık ve şeffaftır (OECD, 2019, s. 157). Bu yönüyle Avusturya’nın planlama ve bütçeleme çalışmalarına, Türkiye adar önem verdiği ancak yasal bir zorunluluk olmaksızın uygulandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Tablo 3. Avusturya’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Genellikle tarım ve kırsal kalkınma üzerinedir.	Var. Her bakanlık için 4 yıllık harcama tavanları belirlenir.	Var. AB konuları çerçevesinde bütçeye entegre edilerek hazırlanır.	Var. Detaylı ve ölçülebilir olarak kurumlar tarafından hazırlanır.	Var. Bütçe belgeleri içerisinde yer verilir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Belçika

Belçika’da planlama ve bütçe sürecine, Federal Planlama Bürosu internet sitesi www.plan.be ve Belçika Maliye Bakanlığı www.finances.belgium.be internet sitesinden erişilmektedir. Belçika’da kalkınma planları, BM sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda farklı bölgelere farklı kalkınma planları şeklinde uygulanmaktadır. Bununla birlikte, resmi bir OVHS mekanizması bulunmamakta; hükümet, koalisyon anlaşması ile bütçe planlamaları yapmaktadır (OECD, 2019, s. 160). Stratejik plan ve performans programları, bölgesel düzeyde ve çıktı odaklı bir yapıdadır. Faaliyet raporları ise Türkiye ile aynı şekilde uygulanmakla birlikte, farklı olarak AB kurallarına uygun olarak hazırlanmaktadır.

Tablo 4. Belçika’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM sürdürülebilirlik hedeflerini içerir.	Yok. Hükümet, siyasi anlaşmalar ile bütçe planlaması yapar.	Var. AB hedeflerine uyumlu sürdürülebilir kalkınma vurgulanır.	Kısmen var. Ulusal düzeyde değil bölgesel düzeydedir.	Var. Türkiye ile benzer şekilde ve AB kuralları çerçevesinde hazırlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Danimarka

Danimarka’nın bütçe ve planlama süreçlerine Danimarka Finans Bakanlığı www.fm.dk internet sitesinden ulaşılmaktadır. Kalkınma planları, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde yürütülmektedir (Sustainable Development Goals, 2021).

OVHS, 4 yıllık tavanlar şeklinde yasa ile temellendirilmiştir (OECD, 2019, s. 172). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporu ise Türkiye’den farklı olarak daha esnek bir yapı sergilemektedir.

Tablo 5. Danimarka’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Hem yerel hem uluslararası düzeyde uygulanır.	Var. 4 yıllık tavanlar ile uygulanır.	Var. Ancak yerel düzeyde ve kapsamlı olarak hazırlanır.	Var. Ancak bütçe ve raporlara entegredir.	Var. Kamu kesimi faaliyetleri raporlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Finlandiya

Finlandiya Maliye Bakanlığı, www.vm.fi resmi internet sitesi aracılığı ile bütçe ve mali planlara ulaşılmaktadır. Kalkınma planı BM hedefleri doğrultusunda yürütülür. OVHS, dört yıllık olarak, küresel harcama tavanları belirlenerek ve her yıl güncellenerek hazırlanan köklü bir yapıya sahiptir (OECD, 2019, s. 178). Stratejik planlar ise yine bu çerçeveye uygun olarak hazırlanır. Performans programı ve faaliyet raporu, Türkiye ile benzer uygulama özellikleri taşımaktadır.

Tablo 6. Finlandiya’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde hazırlanır.	Var. Köklü ve 4 yıllık bir sistem olup her yıl revize edilir.	Var. BM hedeflerine uygun olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzerdir.	Var. Türkiye ile benzerdir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Fransa

Fransa’da Bütçe ve Ekonomik Planlama Bakanlığı, www.budget.gouv.fr internet adresinden ve www.economie.gouv.fr Ekonomi, Maliye ve Sanayi Bakanlığı sitesinden planlama ve bütçe ile ilgili verilere ulaşılmaktadır. Ülkede kalkınma planları Avrupa Komisyonu ile yürütülmekle birlikte; dijitalleşme, yeşil geçiş, çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurlara yer verilmektedir (Europa Commission, 2021). OVHS’de, genel hükümetin her seviyesinin toplam harcama hedefleri, 3 veya 5 yıllık süreler için belirlendiğinden, sistem harcama kurallarını işlevselleştirir (OECD, 2019, s. 181). Stratejik plan, Performans programı ve faaliyet raporu, Türkiye ile benzer uygulama özellikleri taşımaktadır.

Tablo 7. Fransa’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var.	Var.	Var.	Var.	Var.

Avrupa Komisyonu ile birlikte yürütülür.	2 veya 5 yıllık süre için belirlenir.	Hükümet tarafından belirlenen uzun vadeli hedeflere uyumludur.	Her yıl performans hedefleri belirlenir.	Kamu kurumlarınca her yıl hazırlanır.
--	---------------------------------------	--	--	---------------------------------------

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Hollanda

Hollanda Maliye Bakanlığı, www.government.nl internet adresinden kamu raporlarını şeffaf bir şekilde kamuoyuna sunmaktadır. Kalkınma planı diğer AB ülkelerinde olduğu gibi sürdürülebilirlik üzerine kurulmuştur. OVHS’de ise tavanlar her hükümet başlangıcında sabitlenerek siyasi süreçle uyumlu hale getirilir (OECD, 2019, s. 220). Stratejik planlar sürdürülebilirlik ilkeleri esas alınarak hazırlanırken, performans programları ve faaliyet raporları Türkiye ile benzer şekilde planlanmaktadır.

Tablo 8. *Hollanda’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde hazırlanır.	Var. Tavanlar tüm hükümet başlangıçlarında sabitlenir ve süreçle tam uyumludur.	Var. 5 yıllık veya daha uzun süreli olarak sürdürülebilir ilkelere göre hazırlanır.	Var. Yıllık olarak ve stratejik hedefler çerçevesinde hazırlanır.	Var. Yıllık ve Türkiye ile benzer özelliklere sahiptir.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

İrlanda

İrlanda kamu maliyesi, Maliye Bakanlığı ve Kamu Harcama Bakanlığı olarak ayrılmakla birlikte, aynı bakan tarafından yönetilmektedir (OECD, 2019, s. 195). Her iki bakanlık da faaliyetlerini www.gov.ie internet sitesinden yürütmektedir. “National Development Plan”, İrlanda’nın 2018’de yürürlüğe giren ve 2021 yılında güncellenen; ancak son yıllarda nüfus artışı, iş gücü eksikliği gibi zorluklardan dolayı tam olarak uygulanamayan ulusal planını teşkil etmektedir. (Barrett & Curtis, 2024, s. 1). OVHS, farklı planlama ve raporlama mekanizmalarına tabiidir (OECD, 2019, s. 196). Bakanlıklar, yıllık beyan olarak hedeflerini içeren stratejik planlar hazırlamaktadır. Performans programları ve faaliyet raporları, Türkiye ile benzer şekilde hazırlanıp sunulmaktadır.

Tablo 9. *İrlanda’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Altyapı, konut, çevre, sağlık gibi konularda kapsamlı projeler içerir.	Var. Türkiye ile benzer olmakla birlikte, borç yönetimi çok daha sıklıdır.	Var. Bakanlıklar yıllık hedeflerini açıklar.	Var. Türkiye ile benzer şekilde hazırlanır.	Var. Bakanlıklar yıllık rapor hazırlar.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

İspanya

İspanya'da bütçe, mali plan ve politikalar, İspanya Hazine Bakanlığı tarafından yürütülmekte ve www.hacienda.gob.es internet sitesinden kamuoyu bilgilendirilmektedir. Kalkınma planı ise "Kurtarma, Dönüşüm ve Direnç Planı" adıyla COVID-19 krizinin neden olduğu hasarı onarmak ve sürdürülebilir bir gelecek için tasarlanmıştır ve www.mineco.gob.es resmi sitesinde yayımlanmıştır. Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları ise AB destekli olmakla birlikte, genel özellikleri Türkiye ile benzerlik göstermektedir.

Tablo 10. İspanya'da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Pandemi dönemi hasarlarını onarmak için uygulanır.	Var. 3 yılı kapsar ve sapmalar açıklanmak zorundadır.	Var. Türkiye ile benzer özellikler barındırır. AB fon ve destekleri ile yürütülür.	Var. Türkiye ile benzer özellikler barındırır. AB fon ve destekleri ile yürütülür.	Var. Türkiye ile benzer özellikler barındırır. AB fon ve destekleri ile yürütülür.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İsveç

İsveç ile ilgili plan ve bütçe süreçlerine www.government.se internet adresinden, kalkınma planları uygulamalarına ise İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı www.sida.se internet sitesinden ulaşılmaktadır. Kalkınma planları, BM hedefleri doğrultusunda; yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması, refahın yükseltilmesi, çevrenin korunması ve yeşil ekonomi gibi unsurlara önem verilerek hazırlanmıştır. Bununla birlikte planlar, diğer paydaşlar ile iş birliği içerisinde gerçekleştirilerek, katılımcı ve şeffaf bir süreç benimsenmiştir. OVHS uygulamalarında 3 yıllık harcama tavanları belirlenirken, bütçe fazlasının GSYH'nin %1'i kadar fazla vermesi hedeflenir (OECD, 2019, s. 244). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları Türkiye ile benzerlikler göstermekle birlikte, daha esnek bir yapıya sahiptir.

Tablo 11. İsveç'te Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilir.	Var. 3 yıllık harcama tavanları belirlenir. Sosyal ve ekonomik olarak birçok alanı kapsar.	Var. Kamu kurumları için zorunludur.	Var. Genel olarak Türkiye ile benzer özelliklere sahiptir.	Var. Genel olarak Türkiye ile benzer özelliklere sahiptir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İtalya

İtalya'nın bütçe ve planlarına ilişkin bilgilere Ekonomi ve Maliye Bakanlığı www.mef.gov.it internet adresinden ulaşılmaktadır. İtalya'da kalkınma planı, "Ulusal İyileşme ve Dayanıklılık Planı" adında, 2021-2026 yıllarını kapsayan ve pandemi sonrası toparlanmaya odaklı bir programdır (Italia Domani, 2021). Plan; yeşil dönüşüm, altyapı,

dijitalleşme, eğitim, sağlık gibi konularda gelişimi amaçlamaktadır. OVHS, Ekonomik ve Mali Belge adlı program kapsamında ve 3 yıllık tavanlar dâhilinde hazırlanmaktadır (OECD, 2019, s. 200). Stratejik plan ve performans programları, Türkiye’de olduğu gibi merkeziyetçi bir yapı sergilememektedir. Faaliyet raporları ise genel olarak benzer özellikler taşımaktadır.

Tablo 12. İtalya’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Pandemi sonrası yeniden kalkınma amaçlanır.	Var. En az 3 yıllık tavanları kapsar.	Kısmen var. Yerel bölgeleri ve kısıtlı sektörleri içerir.	Var. Ancak bütçeye entegrasyonu ve uyumu tam olarak sağlanamamıştır.	Var. Yerel yönetimler ve bakanlıklarca hazırlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Lüksemburg

Lüksemburg’un plan ve bütçeye ilişkin resmi internet adresine www.gouvernement.lu olarak erişim sağlanmaktadır. “Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Planı” ekonomik, çevresel ve sosyal kalkınmayı hedeflemektedir. OVHS, 4 yıllık dönemi kapsamakta, her bakanlık için tavanlar dâhili olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2019, s. 214). Stratejik plan, Ulusal Reform Programı kapsamında AB sürdürülebilir kalkınma planlarına uygun olarak hazırlanır. Faaliyet raporu ise Türkiye ile benzer özellikler taşımaktadır.

Tablo 13. Lüksemburg’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM hedefleri doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmayı hedefler.	Var. 4 yılı içerir. AB hedeflerine ulaşmayı amaçlar.	Var. AB hedeflerine uygun olarak hazırlanır.	Var. Ancak faaliyet raporları içerisinde entegre şekilde bulunur.	Var. Genel olarak Türkiye ile benzerdir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Portekiz

Portekiz’e ait plan ve bütçe verileri, Portekiz Kamu Maliyesi Konseyi tarafından www.portugal.gov.pt ve www.cfp.pt adreslerinden yayımlanmaktadır. Portekiz’de merkezi bir plan söz konusu değildir. Genel olarak AB tarafından gerçekleştirilen Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Uyum Fonu gibi projelerde yer almaktadır. OVHS, AB mali kurallarına bağlı olarak ve 4 yıllık dönemi kapsayacak şekilde ve tavanlar her yıl revize edilerek uygulanmaktadır (OECD, 2019, s. 232). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları ise AB’ye uyumlu şekilde hesap verebilirlik ve harcama etkinliği çerçevesinde hazırlanmaktadır.

Tablo 14. Portekiz’de Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak merkezi değil, AB programları dâhilinde uygulanır.	Var. AB bütçe sistemine göre ve 4 yıllık hazırlanır.	Var. Ancak yerel ve bölgesel yönetimler için ve daha esnek bir yapıya sahiptir.	Var. Ancak sonuç esaslı bütçeleme ve AB kriterlerine uygunluk gözetilir.	Var. “Kamu Mali Yönetimi Sistemi” ve AB fonlarının kullanımı ile yürütülür.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yunanistan

Yunanistan Maliye Bakanlığı, www.minfin.gr adresinden plan ve bütçe uygulamalarına ilişkin verileri paylaşmaktadır. Kalkınma planları, AB’nin fon programları çerçevesiyle bölgesel düzeyde uygulanmaktadır. OVHS’de harcama tavanları 4 yıl olarak belirlenmiştir ve ilk 2 yılı bağlayıcıdır (OECD, 2019, s. 187). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporu ise Türkiye’de olduğu gibi daimi belgeler olmamakla birlikte; esnek ancak sınırlı ve şeffaflıktan uzak bir görünüm sergilemektedir.

Tablo 15. Yunanistan’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak AB politikaları çerçevesinde bölgesel ve daha kısa vadeli.	Var. Harcama tavanları 4 yıl için belirlenir ve ilk 2 yılı bağlayıcıdır.	Var. Ancak Türkiye’deki gibi yaygın ve şeffaf olarak yayımlanmaz.	Kısmen var. Zorunlu değildir ve sınırlı sayıda bakanlık hazırlar.	Kısmen var. Türkiye’nin aksine yaygın ve ayrıntılı değildir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Slovenya

Slovenya Maliye Bakanlığı, www.gov.si ve www.umar.gov.si internet adresinden bütçeleme ve planlama ile ilgili bilgileri yayınlamaktadır. Kalkınma planı “Slovenya Kalkınma Stratejisi 2030” adıyla, sürdürülebilirlik ve çevresel konuları ön planda tutularak hazırlanmaktadır. OVHS, 3 yılı kapsamakla birlikte, tavanlar için her yıl yeni ve bağımsız tahminler yapılmaktadır (OECD, 2019, s. 238). Performans programı ve faaliyet raporu, Türkiye’de olduğu gibi tüm kamu kurumlarına zorunlu tutulmamakta, merkezi yönetim ve bakanlıklar bu metinleri hazırlamaktadır. Bu anlamda Türkiye’nin planlama çalışmalarında daha etkin olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Tablo 16. Slovenya’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. AB politikalarına oldukça bağlı bir görünüm	Var. Harcama bazlı ve 3 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Ancak uzun vadeli olarak hazırlanır.	Var. Ancak makroekonomik hedeflere göre hazırlanır.	Var. Politikaların başarı oranı ölçülür.

sergiler.				
-----------	--	--	--	--

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Çekya

Çekya Maliye Bakanlığı, www.mfcr.cz resmi internet adresinden bütçe ve planlamayla ilgili bilgi ve belgeleri yayımlamaktadır. Kalkınma planları; AB fonları kullanılarak “Ulusal Kalkınma Planı”, “Ulusal Stratejik Referans Çerçevesi” ve “Bölgesel Kalkınma Stratejisi 2021+” gibi projeler dâhilinde gerçekleştirilir. OVHS, 3 yıllık ve AB mali kuralları esas alınarak uygulanmaktadır (OECD, 2019, s. 169). Performans programı ve faaliyet raporu, AB hedef ve politikalar doğrultusunda ve çevre, dijitalleşme, enerji, harcama etkinliği gibi unsurları içermektedir.

Tablo 17. *Çekya’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. AB programları çerçevesinde yapılır.	Var. 3 yıllık ve AB esasları doğrultusunda uygulanır.	Var. Ancak merkezi değil, bölgesel ve ihtiyaca yöneliktir.	Var. AB politikaları doğrultusunda ve sektörel hedeflere odaklıdır.	Var. AB politikaları doğrultusunda kamu kurumlarınca hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Macaristan

Macaristan bütçeleme, planlama ve performans raporları www.kormany.hu resmi sitesinden sunulmaktadır. “Yeni Macaristan Kalkınma Planı” AB ile uyumlu bir yapıdadır. OVHS, 3 yıllık harcama tavanları içermektedir (OECD, 2019, s. 190). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları ise Türkiye ile benzerlik göstermekle birlikte, daha esnek ve AB kuralları çerçevesinde hazırlanmaktadır.

Tablo 18. *Macaristan’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak merkezi değil ve AB odaklıdır.	Var. 3 yıllık harcama tavanları içerir.	Var. AB kuralları çerçevesinde hazırlanır.	Var. AB kuralları çerçevesinde hazırlanır.	Var. AB kuralları çerçevesinde hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Polonya

Polonya Maliye Bakanlığı, www.gov.pl internet adresinden performans bazlı bütçeleme, uzun vadeli planlar ve bütçe ile ilgili dokümanlar yayımlanmaktadır. 2021-2027 yılını kapsayan AB fon destekli “Ulusal Kurtarma ve Direnç Planı” ile pandemi sonrası toparlanma, dijitalleşme, sürdürülebilirlik hedeflenmektedir. OVHS, her yıl oluşturulur ve plan kapsamındaki yıllar için yeni rakamlar sunulmaktadır (OECD, 2019, s. 229). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları ise Türkiye ile benzerlik göstermekle birlikte, daha yerel ve sektör odaklıdır.

Tablo 19. Polonya'da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. AB destekli ve sürdürülebilirlik ön plandadır.	Var. Her yıl belirlenir.	Var. Türkiye ile benzerdir.	Var. Türkiye ile benzerdir.	Var. Türkiye ile benzerdir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Slovakya

Slovakya Maliye Bakanlığı www.mfsr.sk resmi sitesinde bütçe planları, uzun vadeli stratejik planları ve orta vadeli harcama sistemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kalkınma planı, AB finansmanı ile 2021-2027 yıllarını kapsayan “Kurtarma ve Dayanıklılık Planı” adında yeşil dönüşüm, dijitalleşme, enerji gibi konuları içermektedir. OVHS, 3 yıllık tavanlar dâhilinde ve ilk bütçe yılı için bağlayıcı, sonraki 2 yıl için bağlayıcı olmayan bir yapı sergilemektedir (OECD, 2019, s. 235). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları ise AB uyumlu ve kamu kurumlarından ziyade proje bazlı hazırlanan belgelerdir.

Tablo 20. Slovakya'da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. AB finansmanı ile gerçekleşir.	Var. 3 yıllık harcama tavanları içerir.	Var. Ancak AB politikaları çerçevesinde hazırlanır ve tüm kamu kurumlarına zorunlu değildir.	Var. Ancak AB politikaları çerçevesinde hazırlanır ve tüm kamu kurumlarına zorunlu değildir.	Var. Ancak AB politikaları çerçevesinde hazırlanır ve tüm kamu kurumlarına zorunlu değildir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Letonya

Letonya Maliye Bakanlığı, www.fm.gov.lv resmi adresinden kamu maliyesi ile ilgili belgeleri yayımlamaktadır. Letonya'da “Ulusal Kalkınma Planı” 2021-2027 yıllarını kapsayan, sürdürülebilir odaklı ve AB fonları ile gerçekleştirilen bir projedir. OVHS, mali sınırlarla uyumlu, 3 yıllık yuvarlanan tavanlar ile gerçekleştirilmektedir (OECD, 2019, s. 211). Diğer AB üyesi balkan ülkelerinde olduğu gibi Letonya'da da Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları AB uyumlu olan ve kamu kurumlarından ziyade proje bazlı hazırlanan belgelerdir.

Tablo 21. Letonya'da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. AB destekli, sürdürülebilirlik ve bölgesel kalkınma odaklıdır.	Var. 3 yıllık olarak planlanır.	Var. Ancak AB politikaları çerçevesindedir ve tüm kamu kurumlarına zorunlu değildir.	Var. Ancak AB politikaları çerçevesindedir ve tüm kamu kurumlarına zorunlu değildir.	Var. Ancak AB politikaları çerçevesindedir ve tüm kamu kurumlarına zorunlu değildir.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Litvanya

Litvanya Maliye Bakanlığı, www.finmin.lrv.lt resmi sitesinden mali planlamalar ile ilgili dokümanlar sunmaktadır. “Yeni Nesil Litvanya Planı” yeşil dönüşüm ve dijitalleşmeye odaklanmaktadır. OVHS, AB mali kurallarına uygun olarak 3 yıllık dönemler çerçevesinde uygulanmaktadır. Stratejik planlar tüm kamu kurumları için yasal bir zorunluluk taşımamaktadır. AB politikalarına uyumlu ve yerel yönetimlerle birlikte yürütülmektedir. Performans programları ise merkezîyetçi bir yapıdan ziyade yerel özellikler taşımaktadır.

Tablo 22. *Litvanya’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. AB destekli ve Sürdürülebilirlik odaklıdır.	Var. 3 yıllık ve AB mali kurallarına uyumlu olarak hazırlanır.	Var. Ancak tüm kamu kurumları için yasal bir zorunluluk değildir ve AB politikalarına uyumludur.	Var. Ancak Türkiye’ye göre daha bölgeseldir.	Var. Türkiye ile benzer yapıdadır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Estonya

Estonya hükümeti www.valitsus.ee resmi internet adresinden kalkınma planları, stratejik planlar ve harcama planları gibi unsurları yayımlanmaktadır. “Estonya 2035” stratejisi ile 2035 yılına dair sürdürülebilir ekonomi, iklim hedefleri, refah artırımını gibi konular hazırlanan bu kalkınma planında sunulmaktadır. OVHS, Maliye Bakanlığı’nın makroekonomik hedeflerine dayalı olarak 4 yıl için hazırlanmaktadır (OECD, 2019, s. 175). Diğer planlama uygulamaları aşağıdaki gibi hazırlanmaktadır.

Tablo 23. *Estonya’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. 2035 yılı hedefleri AB fonları dâhilinde uygulanır.	Var. 4 yıllık olarak hazırlanır.	Var. 5 yıllık olarak uygulanır.	Var. Detaylı olarak hazırlanır.	Var. Ancak genel bütçenin değerlendirilmesi için hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Diğer OECD Ülkeleri: Gelişmiş Ülkeler

Bu başlık altında, AB dışı gelişmiş OECD üyelerinden Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Avustralya, Kanada, Japonya, Güney Kore, İsviçre, Norveç, İzlanda, Yeni Zelanda’nın planlama çalışmaları incelenmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD, Beyaz Saray Yönetim ve Bütçe Ofisi ile www.whitehouse.gov resmi internet sitesinden politikalarına ilişkin bilgileri sunmaktadır. ABD’de kalkınma planları, Türkiye’den

farklı olarak sektörel düzeyde ve sürdürülebilirlik esas alınarak hazırlanmaktadır. Bununla birlikte planlar, BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile uyumludur. OVHS bulunmama ile birlikte, bağlayıcılığı olmayan bütçe tahminleri yapılmaktadır. Stratejik planlama kamu kurumları için yasal olarak zorunludur ve Government Performance and Results Act (GPRA) kapsamında gerçekleştirilir.

Tablo 24. ABD’de Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak sektörel düzeyde uygulanmaktadır.	Yok. Yıllık bütçeler daha önemlidir.	Var. GPRA kapsamında ve 4 yıllık olarak yürütülür.	Var. Bütçeye entegre edilmiştir.	Var. Türkiye ile benzerdir.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Birleşik Krallık

Birleşik Krallık, www.gov.uk resmi adresinden çeşitli bakanlıkların “Sonuç Teslim Planları” ve bütçe yönetimi hakkında bilgi ve belgeleri yayımlamaktadır. Kalkınma planları Türkiye’den farklı olarak merkezi değil bölgesel olarak tasarlanıp uygulanmaktadır. OVHS, 5 yıllık olmakla birlikte, departmana göre yıllık sermaye bütçe tahsisi sağlamaktadır (OECD, 2019, s. 253).

Tablo 25. Birleşik Krallık’ta Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak merkezi düzeyde değil, bölgesel planlar vardır.	Var. 5 yıllık olarak uygulanır.	Var. 5 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer şekilde uygulanır.	Var. Türkiye ile benzer şekilde uygulanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Avustralya

Avustralya’da Hazine Bakanlığı, mali politikaları ve bütçeleri düzenleyen birincil kurumdur ve www.treasury.gov.au resmi sitesinden raporları yayımlamaktadır. Bununla birlikte, Finans Bakanlığı www.finance.gov.au resmi sitesi ve Başbakanlık ve Kabine Departmanı www.pmc.gov.au resmi sitesi, ulusal stratejik plan, performans raporları ve detaylı kurumsal planları yayımlanmaktadır. Kalkınma planı Türkiye’de olduğu gibi merkezi değil, bölgesel ve sürdürülebilirlik odaklı olmaktadır. OVHS’de, bütçe yılı ve sonraki 3 yıl için tahminler hazırlanmakla birlikte, dengeli bir bütçe ve borç azaltmaya yönelik siyasi bir taahhüt de bulunmaktadır (OECD, 2019, s. 154). Stratejik planlar, “Public Governance, Performance and Accountability Act (PGPA)” yasasına dayalı olarak hazırlanmaktadır. Performans programları ve faaliyet raporları Türkiye ile benzer şekilde hazırlanmaktadır.

Tablo 26. Avustralya’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak bölgesel kalkınma ve BM hedefleri doğrultusunda uygulanır.	Var. Mali yıl ve sonraki 3 yılı kapsar. Şeffaflık ve sürdürülebilirlik ön plandadır.	Var. 5 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer şekilde hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer şekilde hazırlanır ve zorunludur.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Kanada

Kanada’da federal bütçe ve raporlara, Hazine Kurulu Sekreterliği ve Kanada Finans Departmanı vasıtasıyla www.canada.ca internet adresinden ulaşılmaktadır. Kalkınma planı, BM Sürdürülebilirlik Hedefleri doğrultusunda ve bölgesel olarak hazırlanmaktadır. OVHS, gelir, gider, bütçe dengesi gibi projeksiyonlar için 5 yıllık olarak hazırlanmaktadır (OECD, 2019, s. 163). Diğer plan ve programlar, aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 27. Kanada’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak BM hedefleri doğrultusunda ve bölgeseldir.	Var. 5 yıllıktır. Tavanlar yıllık olarak düzenlenir.	Var. 3 veya 5 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Japonya

Japonya’da bütçe süreci ve mali politika ile ilgili raporlara, Japonya Maliye Bakanlığı’nın www.mof.go.jp internet adresinden erişim sağlanırken; ekonomi politikaları, stratejik planlar gibi raporlara Kabine Ofisi’nin www.cao.go.jp resmi adresinden ulaşılmaktadır. OVHS, sabit bir dönemi olan ve revize edilmeyen 3 yıllık harcama tavanından oluşmaktadır (OECD, 2019, s. 205). Diğer plan ve programlar, Türkiye ile benzer şekilde hazırlanmaktadır.

Tablo 28. Japonya’da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak bölgesel ve sektörel bazlı planlardan oluşmaktadır.	Var. 3 yıllık ve revize edilmeyen bir yapıya sahiptir.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Güney Kore

Güney Kore’de kalkınma planları ve mali planlarla ilgili verilere Güney Kore Ekonomi ve Finans Bakanlığı’nın www.moef.go.kr internet sitesinden ulaşılmaktadır. Kalkınma planı “Kore Yeni Anlaşması” ile yeşil ekonomi, dijitalleşme, sürdürülebilirlik gibi konular üzerine kurulmuştur. OVHS, 5 yıllık harcama tavanları içerir. OVHS, Maliye Bakanlığı tarafından kamuoyu katılımı ve açık forum ile belirlenir (OECD, 2019, s. 208). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları, Türkiye ile benzer şekilde hazırlanmaktadır.

Tablo 29. Güney Kore’de Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Sürdürülebilirlik, dijitalleşme gibi konuları içerir. Türkiye’de olduğu gibi rutin olarak yayımlanır.	Var. 5 yıllık ve harcama tavanları her yıl revize edilir. Sürdürülebilirlik ön plandadır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

İsviçre

İsviçre Federal Maliye İdaresi, www.efv.admin.ch resmi adresinden sürdürülebilirlik raporları, mali planlar ve bütçe süreci ile ilgili verileri yayımlamaktadır. Diğer ülkelerin genelinde olduğu gibi İsviçre’de de BM Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri benimsenmiştir. OVHS; iktisadi dalgalanmaları yumuşatmak, kamu maliyesi sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, “borç freni” kuralına dayalı ve bütçenin 3 yıl daha uzatılması şeklinde kurgulanmıştır (OECD, 2019, s. 247). Stratejik planlar 4 veya 6 yıllık olarak federal düzeyde hazırlanırken; performans programı ve faaliyet raporları Türkiye ile benzer şekilde hazırlanmaktadır.

Tablo 30. İsviçre’de Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM hedefleri doğrultusunda yapılır.	Var. Bütçenin 3 yıl daha uzatılması şeklindedir.	Var. 4-6 yıllık ve federal düzeyde hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Norveç

Norveç Hükümeti Maliye Bakanlığı, www.regjeringen.no resmi internet sitesinden bütçe planlar, stratejik belgeler ve raporları sunmaktadır. Kalkınma planı, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda ve bakanlıkların gerekli koordinasyonu sağlamasıyla gerçekleştirilir. Norveç’te OVHS bulunmamaktadır (OECD, 2019, s. 226). Stratejik planlar 4 yıllık olarak hazırlanmaktadır. Diğer planlama uygulamaları Türkiye ile benzer niteliktedir.

Tablo 31. Norveç’te Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. BM hedefleri doğrultusunda uygulanır.	Yok.	Var. 4 yıllık olarak kanun çerçevesinde hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

İzlanda

İzlanda, Maliye ve Ekonomi Bakanlığı www.government.is resmi adresinden kamu yönetimi ile ilgili mali rapor ve planlama dokümanlarını sunmaktadır. Merkezi bir kalkınma planı bulunmamasıyla birlikte, sürdürülebilir kalkınmaya odaklanmış planlar söz konusudur. OVHS için Maliye Bakanı, her 5 yıl ve 34 harcama alanı için harcama tavanları belirler (OECD, 2019, s. 193). Diğer plan ve programlar aşağıda belirtildiği gibi uygulanmaktadır.

Tablo 32. *İzlanda’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak merkezi değil, sürdürülebilir kalkınmaya odaklıdır.	Var. Ancak 5 yıllık ve 34 harcama alanını belirtir.	Var. 4-6 yıllık olarak merkezi yönetim ile birlikte hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Yeni Zelanda

Yeni Zelanda Hazinesi, bütçe, plan ve performans raporlarını www.treasury.govt.nz resmi adresinden yayımlamaktadır. Kalkınma planı, sürdürülebilirlik, çevre, ekonomik büyüme, altyapı gibi unsurları içermektedir. OVHS, bütçe sürecine tamamen entegre bir şekilde, tavanları bakanlık ve kurum düzeyinde belirlenen ve 4 yıllık olarak hazırlanan bir süreci içermektedir (OECD, 2019, s. 223). Stratejik planlar 3 veya 5 yıllık olarak hazırlanmaktadır diğer planlama uygulamaları Türkiye ile benzer bir görünüm sergilemektedir.

Tablo 33. *Yeni Zelanda’da Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Altyapı, sürdürülebilirlik ve büyüme odaklıdır.	Var. 4 yıllık ve disiplinli bir plan oluşturulur.	Var. 3 veya 5 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

Diğer OECD Ülkeleri: Gelişmekte Olan Ülkeler

Bu başlık altında, AB dışı gelişmekte olan OECD üye ülkeleri Meksika, Şili, Kolombiya ve İsrail'in planlama çalışmaları incelenecektir.

Meksika

Meksika'da orta vadeli harcama ve ulusal kalkınma planları Hazine ve Kamu Kredisi Bakanlığı tarafından www.gob.mx/shcp resmi internet adresinden sunulmaktadır. Kalkınma planı "Plan Nacional de Desarrollo (PND)" adıyla; ekonomik büyüme, adalet, eğitim, çevre gibi konuları kapsamaktadır. Plan, 6 yıllık olmakla birlikte, hükümet değişikliğinde de yenilenmektedir. Meksika'da OVHS bulunmamaktadır (OECD, 2019, s. 217). Stratejik plan 3-5 yıllık uygulanırken; diğer planlar Türkiye ile benzer niteliktedir.

Tablo 34. Meksika'da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. 6 yıllık uygulanır. Ekonomik ve sosyal konuları ele alır.	Yok.	Var. 3-5 yıllık hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şili

Şili Maliye Bakanlığı www.hacienda.cl resmi internet sitesinden bütçe ve ekonomi politikalarına ilişkin bulgular sunmaktadır. Ulusal Bütçe Müdürlüğü ise www.dipres.gob.cl adresinden bütçe verileri ile stratejik planlar hakkında detaylı analiz sunmaktadır. Kalkınma Planları "Plan de Reconstrucción Post Incendios 2023" gibi doğal afet ve çeşitli projelerin bölgesel bazda uygulanmasına yönelik kapsamlı bir proje olabileceği gibi, "Plan Invirtamos en Chile" formatında yatırım programı, yeşil ekonomi ve kamu özel işbirliklerini ön plana çıkaracak proje şeklinde de hazırlanabilmektedir. OVHS, yalnızca hükümet kongresinde sunulur ve 3 yıl için belirlenmektedir (OECD, 2019, s. 166). Planlama uygulamaları aşağıdaki gibi hazırlanmaktadır.

Tablo 35. Şili'de Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Ancak yerel ve sektörel bazda uygulanır.	Var. 3 yıllık harcama tavanları olarak planlanır.	Var. Uzun vadeli olarak 5 veya 10 yıllık hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kolombiya

Kolombiya Ulusal Planlama Departmanı, www.dnp.gov.co internet sitesinden orta vadeli harcama, ulusal kalkınma, bütçe ve planlama ile ilgili belgeleri sunmaktadır. Kalkınma planı "Colombia, Potencia Mundial de la Vida" adıyla; çevresel sorunlar, eşitsizliklerin azaltılması, ekonomik dönüşüm gibi konulara odaklanmaktadır. OVHS, 10 yıllık projeksiyonlar çerçevesinde uzun vadeli olarak belirlenmektedir (Mas Colombia, 2023). Diğer planlama uygulamaları aşağıda belirtildiği gibi hazırlanmaktadır.

Tablo 36. Kolombiya'da Planlama Uygulamaları

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Var. Sonuncusu “Kolombiya, Yaşamın Dünya Gücü” adıyla 2022- 2026 dönemini kapsar.	Var. 10 yıllık ve uzun vadeli olarak hazırlanır.	Var. 4 yıllık olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.	Var. Türkiye ile benzer olarak hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

İsrail

İsrail, www.gov.il resmi internet adresinden planlama ve bütçeleme sürecine ilişkin bilgi ve belgeleri sağlamaktadır. Ülkede merkezi bir kalkınma planı olmamakla birlikte, altyapı, dijitalleşme, teknoloji gibi konularda ayrı ve farklı planlar bulunmaktadır. OVHS, 2015’ten beri politika gelişimi, bütçe teklifi, için 3 yıllık olarak ve her yıl revize edilmek üzere hazırlanmaktadır (OECD, 2019, s. 199). Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları sürdürülebilirlik çerçevesinde hazırlanmaktadır.

Tablo 37. *İsrail’de Planlama Uygulamaları*

Kalkınma Planı	Orta Vadeli Harcama Sistemi	Stratejik Plan	Performans Programı	Faaliyet Raporu
Yok. Ancak altyapı, teknoloji, dijitalleşme gibi konularda sektörel olarak vardır.	Var. 3 yıllıktır ve her yıl revize edilerek uygulanır.	Var. Sürdürülebilirlik çerçevesinde hazırlanır.	Var. Sürdürülebilirlik çerçevesinde hazırlanır.	Var. Sürdürülebilirlik çerçevesinde hazırlanır.

Kaynak: *Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.*

DEĞERLENDİRME

Türkiye planlama çalışmalarını, belirli yıl aralıklarla, yasal düzenlemeler aracılığıyla ve kamu kurumlarına zorunlu hale getirerek uygulamaktadır. Ancak OECD üye ülkeleri genelinde planlama çalışmaları, daha çok proje bazlı ve esnek bir görünüm sunmaktadır. Bununla birlikte, çevresel ve ekolojik konularda OECD ülkelerinin genelini verdiği önem daha fazla iken; Türkiye altyapı, makroekonomik göstergeler gibi konulara daha fazla önem vermektedir. AB komisyonu, üye ülkelere ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına göre pandemi etkilerini azaltmak, sürdürülebilirliği arttırmak gibi hedefler dolayısıyla çeşitli planlar hazırlamaktadır. AB dışı ülkelerde ise genellikle BM kalkınma hedefleri veya Türkiye gibi kendi ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanan planlar göze çarpmaktadır.

Orta vadeli harcama sistemi, üye ülkelerin bütçe sistemlerinde genel olarak uygulansa da birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda Almanya, İsviçre gibi ülkeler borç freni mekanizması uygulayarak, belirli harcama tavanlarının aşılmasını önlemler almaktadırlar. Ayrıca üye ülkeler arası harcama tavanları 3, 4 veya 5 yıllık farklılık göstermektedir. Orta vadeli harcama sistemi bulunmayan ülkelerde ise hükümetler kendi harcama politikalarını belirlemektedir.

Stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu gibi planlama araçları ise genel olarak proje bazlı uygulanmaktadır. Bu anlamda söz konusu planlama araçları, genel olarak Türkiye'deki gibi yasal bir zorunluluk içermemekte ve içerik olarak daha esnek bir yapı sergilemektedir. Ayrıca planlama unsurlarının tümü göz önünde bulundurulduğu takdirde Güney Kore ile Türkiye'nin benzer özellikler taşıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Kamu yönetiminde planlama uygulamaları; artan nüfus oranları, teknolojik gelişmeler, değişen ekonomik ve sosyal konjonktür gibi çeşitli unsurlardan dolayı her geçen gün önemini daha çok artırmaktadır. Buna uygun olarak devletler birtakım planlama uygulamalarında bulunmaktadır. Türkiye de Atatürk dönemi Sanayi Planlarından, 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na kadar birçok planlama çalışması yürütmüştür. Bu doğrultuda mevzuatta belirtilen istisnalar haricinde her kamu kurumunun stratejik plan, performans programı, faaliyet raporu hazırlaması yasal olarak zorunlu hale getirilmiştir. Merkezi yönetim ise kalkınma planları ve orta vadeli programları belirli yıl aralıklarıyla yayımlamak zorundadır.

Dünyada ise 1990'lı yıllardan itibaren planlama çalışmaları yoğunlaşmıştır. Özellikle AB üye ülkeleri, birliğin sağladığı çeşitli fon ve politikalar kapsamında ekonomik ve sosyal yapılarına uygun olan kalkınma planlarını uygulamaktadır. Diğer ülkeler ise ihtiyaçları doğrultusunda merkezi veya yerel planlama çalışmalarında bulunmaktadır. Ancak genel olarak kalkınma planları, Türkiye'de olduğu gibi merkezi, yasal ve zorunlu bir görünüm sergilememektedir. Bu doğrultuda OECD üye ülkeleri uzun soluklu, merkezi ve rutin planlardan ziyade; bölgesel, proje bazlı ve daha esnek yapıları kalkınma planlamaları tercih etmektedirler.

Orta vadeli harcama sistemi OECD ülkelerinde genelde uygulanmakla birlikte, uygulama metotları ülkeden ülkeye farklılık arz edebilmektedir. Yine sistemin kapsadığı süre ülkeden ülkeye değişkenlik göstermekle birlikte, Türkiye'de 3 yıl; diğer üye ülkelerde 3'er, 4'er, 5'er yıllık olarak uygulanabilmektedir. OVHS uygulaması bulunmayan üye ülkelerde ise sistemin yerini dolduracak farklı uygulamalara yer verilmektedir. Örneğin Belçika'da hükümet, siyasi anlaşmalar ile bütçe planlaması yapmaktadır.

Performans esaslı bütçelemenin unsurlarından olan stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporu uygulamalarında Türkiye, kamu kurumları için zorunlu, katı ve yasal bir perspektif oluşturmaktadır. Ancak OECD ülkeleri genel olarak daha esnek ve tüm kamu kurumlarına zorunlu tutmayan bir yapı sergilemektedir. Bu belgeler bazı ülkelerde proje bazlı olduğu gibi, bazılarında özellikle merkezi yönetim için zorunlu, ancak Türkiye'ye kıyasla daha esnek bir görünüm arz etmektedir.

Şeffaflık ve mali saydamlık konularına çoğu ülke özen gösterse de, bazı ülkeler verileri tam olarak yayımlamamaktadır. Özellikle Kosta Rika'nın resmi internet adresinden diğer ülkelere erişim engeli getirmesi ve dünya kamuoyunun bilgilere direkt olarak ulaşamaması, şeffaflık ve mali saydamlık ilkelerine aykırılık teşkil etmektedir.

Özetle Türkiye gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olmasına rağmen, geneli gelişmiş ekonomilerden oluşan OECD ülkelerinden çok daha sıkı bir plan programına sahiptir. Ancak üye ülkelerin genelinde sürdürülebilirlik, yeşil dönüşüm, dijitalleşme gibi çevresel ve teknolojik konular ön plana çıkarken; Türkiye'de daha çok altyapı, ekonomik büyüme ve makroekonomik göstergelerin iyileştirilmesi gibi unsurlara vurgu yapılmaktadır.

Bu anlamda Türkiye’nin planlama çalışmalarında, doğanın korunması ve teknolojik ilerleme gibi konuları daha fazla ön plana çıkarması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. (2009). Kamuda stratejik plan amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik değerlendirme ve denetim modeli. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 2(1), 82-98.
- Aras, O. N., Erdoğan, E., ve Kök, R. (2014). Türkiye’de uygulanan orta vadeli programın ödemeler denesi tahminleri doğrultusunda performansının analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(595), 7-24.
- Barrett & Curtis. (2024). The National Development Plan in 2023: Priorities and capacity. *ESRI Survey and Statistical Series*.
- Bircan, İ. (2003). Kamuda Stratejik ve AB Politikaları. *Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi*, Todai Yayınları.
- Çetin, O. M. (2018). *Türk kamu yönetiminde stratejik planlama: Karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, Ö., Eroğlu, E., ve Taş, K. (2011). Türkiye’deki çok yıllık bütçeleme uygulamasının stratejik planlar ve orta vadeli mali planlar bağlamında etkinliğinin değerlendirilmesi. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 119-146.
- Delice, E. (2014). *Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığına Türkiye’de planlamanın değişimi: 1980’den günümüze bir kamu politikası analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirdizen, Ö. (2012). Stratejik planlama, stratejik planlama süreci, hukuki altyapısı ve kamuda gelişimi. *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-23.
- Demirel, D. (2015). Performans esaslı bütçe: ABD, İngiltere ve Türkiye örnekleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 153-176.
- Europa Commission. (2021). France’s Recovery and Resilience Plan. https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/country-pages/frances-recovery-and-resilience-plan_en (Erişim Tarihi: 28.11.2024).
- Federal Ministry of Austria (2023). National Strategic Plan 2023-2027. <https://info.bml.gv.at/en/topics/agriculture/common-agricultural-policy-and-subsidies/national-strategic-plan-2023-2027.html> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).
- Genç, F. N. (2009). Türk kamu yönetiminde stratejik planlama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 201-212.
- German Sustainable Development Strategy (2021). The Federal Government. <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975274/1941044/bdb1a9f7f4c14005a1a3e92a6cce777d/2021-07-09-kurzpapier-n-englisch-data.pdf?download=1> (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
- Gülçiçek, M. (2010). *Kamu sektöründe uygulanmakta olan orta vadeli harcama sisteminin ulusal ve uluslararası açıdan incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, M., ve Agun, B. A. (2020). Türk kamu yönetiminde planlama ve plan-bütçe ilişkisi. *Journal of Politics, Economy and Management (JOPEM)*, 3(2), 53-69.
- Gürer, H. (2006). Stratejik planlamanın temelleri ve Türk kamu yönetiminde uygulamasına yönelik öneriler. *Sayıştay Dergisi*, 63, 91-105.
- <https://finances.belgium.be/fr> (Erişim Tarihi: 04.11.2024).
- <https://finmin.lrv.lt/lt/> (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

<https://fm.dk/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).
<https://gouvernement.lu/fr.html> (Erişim Tarihi: 02.12.2024).
<https://kormany.hu/> (Erişim Tarihi: 17.11.2024).
<https://minfin.gov.gr/> (Erişim Tarihi: 03.12.2024).
<https://portal.mineco.gob.es/> (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
<https://treasury.gov.au/> (Erişim Tarihi: 26.11.2024).
<https://vm.fi/en/frontpage> (Erişim Tarihi: 04.11.2024).
<https://www.bmf.gv.at/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).
<https://www.budget.gouv.fr/> (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
<https://www.bundesfinanzministerium.de> (Erişim Tarihi: 04.11.2024).
<https://www.canada.ca/en.html> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.cao.go.jp/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.cfp.pt/> (Erişim Tarihi: 30.11.2024).
<https://www.dipres.gob.cl/> (Erişim Tarihi: 23.11.2024).
<https://www.dnp.gov.co/> (Erişim Tarihi: 23.11.2024).
<https://www.economie.gouv.fr/> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
<https://www.efv.admin.ch/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.finance.gov.au/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.fm.gov.lv/lv> (Erişim Tarihi: 15.11.2024).
<https://www.gob.mx/shcp> (Erişim Tarihi: 29.11.2024).
<https://www.gov.ie/en/> (Erişim Tarihi: 07.11.2024).
<https://www.gov.il/> (Erişim Tarihi: 24.11.2024).
<https://www.gov.pl/> (Erişim Tarihi: 19.11.2024).
<https://www.gov.si/> (Erişim Tarihi: 06.12.2024).
<https://www.gov.uk/> (Erişim Tarihi: 02.12.2024).
<https://www.government.is/> (Erişim Tarihi: 25.11.2024).
<https://www.government.nl/> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).
<https://www.government.se/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024).
<https://www.hacienda.cl/> (Erişim Tarihi: 21.11.2024).
<https://www.hacienda.gob.es/> (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
<https://www.mef.gov.it/> (Erişim Tarihi: 07.12.2024).
<https://www.mfcr.cz/> (Erişim Tarihi: 17.11.2024).
<https://www.mfsr.sk/sk/> (Erişim Tarihi: 05.12.2024).
<https://www.moef.go.kr/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.mof.go.jp/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.plan.be/> (Erişim Tarihi: 12.11.2024).
<https://www.pmc.gov.au/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
<https://www.portugal.gov.pt/pt/gc24> (Erişim Tarihi: 02.12.2024).
<https://www.regjeringen.no/> (Erişim Tarihi: 22.11.2024).
<https://www.sida.se/> (Erişim Tarihi: 04.12.2024).
<https://www.treasury.govt.nz/> (Erişim Tarihi: 28.11.2024).
<https://www.umar.gov.si/> (Erişim Tarihi: 12.11.2024).
<https://www.valitsus.ee/> (Erişim Tarihi: 11.12.2024).
<https://www.whitehouse.gov/> (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

- Italia Domani (2021). Italia Domani, the National Recovery and Resilience Plan. <https://www.italiadomani.gov.it/en/home.html> (Erişim Tarihi: 30.11.2024).
- Kasek, L., ve Webber, D. (2009). *Performance-based budgeting and medium-term expenditure frameworks in emerging Europe*. The World Bank.
- Mas Colombia (2023). Do you know what the Medium-Term Fiscal Framework is? A guide to understand it. <https://mascolombia.com/en/do-you-know-what-the-medium-term-fiscal-framework-is-a-guide-to-understand-it/amp/> (Erişim Tarihi: 28.11.2024).
- OECD. (2019). *Budgeting and Public Expenditures in OECD Countries 2019*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264307957-en>
- Övgün, B. (2010). *Devlet ve planlama*. Siyasal Kitabevi.
- Özdamar, M. (2019). *Türk kamu yönetiminde stratejik planlama: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Öztürk, A., ve Aslanoğlu M. (1995). *Ekonomik planlama*. Ekin Kitabevi.
- PEBR (2024, 2 Ekim). Performans esaslı bütçe rehberi: Pilot kurumlar için taslak, *Hazine ve Maliye Bakanlığı*, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Performans-Esaslı-B-C3%BCt%3%A7eleme-Rehberi-Aral%4%B1k-2004.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2024).
- PPHR (2024, 20 Eylül). Performans Programı Hazırlama Rehberi 2009. *T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/dYR0q+4587_performansrehberfinal.pdf.pdf (Erişim Tarihi: 20.10.2024).
- Sezen, S. (1999). *Devletçilikten özelleştirmeye Türkiye’de planlama*. Türkiye ve Orta Doğu Amme Enstitüsü.
- Sustainable Development Goals. (2021). *Danimarka*. <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/denmark> (Erişim Tarihi: 01.12.2024).
- Vergi Algı (2021). *Bütçe sisteminin değişmesinin ardından Orta Vadeli Mali Plan da tarihe karışıyor*. <https://vergialgi.com/butce-sisteminin-degismesinin-ardindan-orta-vadeli-mali-plan-da-tarihe-karisiyor> (Erişim Tarihi: 25.11.2024).
- Waterston, A. (1965). *Development planning: lessons of experience*. Baltimore, Jhon Hopkins Press.

EXTENDED ABSTRACT

Planning is one of the concepts that has emerged in the public sector for the last two centuries. Especially after the Second World War, states that were devastated designed various planning practices in order to recover quickly. In this context, Soviet Russia and Turkey were among the first countries in the world to implement planning practices systematically and consciously. Turkey started its first planning practices with the five-year industrial plans of the Atatürk period. Although development plans were designed later, they could not be put into practice until the 1960s. A concrete step was taken in planning with the establishment of the State Planning Organization in 1960. Thus, both a constitutional institution was established for planning practices and the foundations were laid for the preparation of development plans at certain annual intervals. In 2011, the State Planning Organization was abolished and the Ministry of Development was established. In 2018, the Strategy and Budget Presidency was established due to the transition to the Presidential Government System. Today, plan and program activities are carried out through this institution.

The concept of strategic planning came to the fore in the world in the 1990s. In contrast to general development plans, more specific and institution-oriented strategic plans, performance programs, activity reports and medium-term expenditure system practices began to take place in the public sector in these years. In Turkey, these planning practices were adopted in the early 2000s with the Public Financial Management and Control Law No. 5018 and these practices were made mandatory for the public sector.

The medium-term expenditure system is a tool that allows the evaluation of economic activities and the results of these activities through budgets made at different times. Strategic planning is a structure that analyzes the environment, current status and values of an organization and relates them to the desired goals. Performance programs are documents that report the organization's goals, activities, needs and performance indicators annually. Activity reports are annual documents prepared by senior managers and spending authorities for evaluations related to plans. All these documents are published regularly by public institutions in Turkey. In this context, the medium-term expenditure system is published at 3-year intervals and revised every year. Strategic plans are prepared every year in line with the vision, mission, goals and objectives of the public sector. Performance programs and activity reports are prepared annually in accordance with strategic plans. According to Law No. 5018, public institutions are required to prepare these documents every year.

In the study, the development plans, strategic plans, medium-term expenditure systems, performance programs and activity reports of OECD member countries were examined by using official websites. As a result of the examination, it was observed that European Union member countries generally implement their development plans within the framework of the plans designed by the European Union. However, these plans are generally not published routinely, regularly and with a specific concept as in Turkey. They are prepared more on a project basis or in line with the needs in the current country conjuncture. Although the medium-term expenditure system is generally applied, expenditure ceilings vary from country to country. These ceilings are applied for 3, 4 or 5 years. In the rare countries where the system is not applied, different applications are used to replace this system. Strategic plans, performance programs and activity reports are generally not documents that all public

institutions in Turkey must prepare. In this sense, the documents exhibit a flexible appearance compared to Turkey. In addition, there are deficiencies in transparency and fiscal transparency in some countries. In particular, Costa Rica's blocking of the ministry's website to the world public opinion appears to be contrary to transparency and fiscal transparency, considering the acquisition of information from the internet in this century.

Countries have generally carried out planning activities in line with the "United Nations Sustainable Development Goals". In addition, countries have also processed and given importance to issues such as sustainability, green transformation, digitalization, and climate change. Although Turkey is in the category of developing countries, it exhibits a much more rigorous and orderly appearance in planning activities compared to other member countries. However, due to the fact that issues such as infrastructure and improvement of macroeconomic indicators are at the forefront, environmentally friendly practices such as sustainability and green transformation have remained in the background. In this context, giving more importance to these studies will also make it easier to achieve other goals and objectives. In addition, an important issue such as the protection of nature will be underlined again and again.

YAYIN İLKELERİ

Hakkari Review aşağıda belirtilen yayın ilkeleri çerçevesinde faaliyet yürütür.

1. Hakkari Review, yayın süreçlerinin her aşamasında BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin sağlanmasına yönelik amacı gözetir.
2. Hakkari Review'e gönderilen her çalışma öncelikle Editörler Kurulu tarafından ön incelemeye tabi tutulur. Ön inceleme kapsamında çalışma, dergi yazım kurallarına uygunluk gibi şekil şartları yanı sıra dergi kapsamına uygunluk, ilgili bilim alanına özgün katkı, ilan edilmiş etik ilkelere uygunluk gibi içerik şartları açısından değerlendirilir.
3. Ön inceleme sonucunda reddedilen çalışma gerekçesi ile birlikte, çalışmanın sisteme yüklenmesini takip eden on beş gün içerisinde sorumlu yazara iade edilir.
4. Ön inceleme sonucunda hakem incelemesine gönderilmesine karar verilen çalışmalar konu ve ilgili bilim alanına uygun ve en az birisi kurum dışından olmak üzere iki hakeme gönderilir.
5. Hakem değerlendirme süreci hakem ve editörler için ilan edilen Etik ilkeler çerçevesinde yürütülür.
6. Hakemlere değerlendirmeleri için bir ay süre tanınır. İhtiyaç duymaları halinde ek süre verilebilir.
7. Süre sonunda dönüş yapmayan veya incelemeyi kabul etmeyen hakem(ler) yerine yeni hakem(ler) belirlenir.
8. Hakem değerlendirmeleri sonucu iki hakemin de aynı yönlü görüş bildirmeleri durumunda karar, hakem raporları ile birlikte yazara iletilir.
9. Hakem değerlendirmeleri sonucunda iki farklı görüş olması durumunda üçüncü bir hakem daha görevlendirilir. Nihai karar üçüncü hakem raporu doğrultusunda verilir. Her ne sebeple olursa olsun görevlendirilen yeni hakem(ler) de yukarıda belirtilen sürelerle tabidirler.
10. Hakem değerlendirmeleri sonucunda yayınlanması kabul edilmeyen çalışmalar sorumlu yazara, gerekçesi ile birlikte iade edilir.
11. Hakem değerlendirmesi sonucunda yayınlanması kabul edilen çalışmalar, düzenlenmiş hali ile sisteme yüklenir. Düzenlenen versiyonun son etik intihal oranı %20 üzerinde çıkması durumunda çalışma editör kurulu tarafından reddedilir.
12. Kabul edilen çalışmalar "Son Kabul Şablonu" doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmak üzere sorumlu yazara iletilir.
13. Bütün süreçleri tamamlanmış çalışmalar yayın sırasına alınır ve takip eden ilk sayıda yayınlanır.

ETİK KURALLAR

Hakkari Review’de uygulanan yayım süreçleri, tüm ilgilileri kapsar şekilde, aşağıda belirtilen Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehber doğrultusunda hazırlanan etik kurallar çerçevesinde yürütülmektedir.

Yazar(lar)ın Etik Sorumlulukları:

1. Yazar(lar)ın gönderdikleri çalışmaların özgün nitelikte olması ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir.
2. Yazar(lar)ın çalışmalarında aşağıda belirtilen bilimsel araştırma ve yayım etiğine aykırı eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir.
 - a. *İntihal*: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini, bilimsel etik kurallarına uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.
 - b. *Sahtecilik*: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.
 - c. *Çarpıtma*: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.
 - d. *Mükerrer yayım*: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
 - e. *Dilimleme*: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayım yaparak belirli sınav değerlendirmelerinde ve akademik teşvik ve terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
 - f. *Haksız yazarlık*: Aktif katkısı olmayan kişileri makale yazarlarına eklemek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.
 - g. *Duplikasyon*: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamak. (Yayım içeriğinin birden fazla uzmanlık alanını ilgilendirdiği veya yayımın farklı bir dilde yayımlanmasında yarar görüldüğü durumlarda her iki yayım kuruluşundan onay almak koşuluyla yayım tekrarı kabul edilebilir.)
 - h. *Diğer etik ihlali türleri*: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayımlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayımlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

3. Etik kurallar çerçevesinde; Hakkari Review’de değerlendirilmeye alınabilmesi için aşağıda belirtilen çalışmalar için Etik Kurul İzni alınması gerekmektedir.
 - a. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
 - b. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
 - c. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
 - d. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
 - e. Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar
4. Bu çerçevede Hakkari Review’de değerlendirmeye alınacak çalışmalarda, gerektiğinde belgelendirilmek üzere;
 - a. Olgu sunumlarında “Aydınlatılmış onam formu”nun alındığının belirtilmesi,
 - b. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
 - c. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Hakem(ler)in Etik Sorumlulukları:

1. Hakem(ler) sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını değerlendirmeyi kabul etmelidir.
2. Değerlendirmelerini objektif ve açık bir biçimde yapmalı, kendi kişisel çıkarları/görüşleri doğrultusunda hareket etmemelidir.
3. Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek editörü bilgilendirmelidir.
4. Değerlendirme sürecini gizlilik ilkesi çerçevesinde yürütmeli, kendisine ulaştırılan çalışmanın kişiye özel olduğunu göz önünde bulundurup üçüncü şahıslarla paylaşılmamalıdır.
5. Hakem olarak atandığı çalışmadan kendi çalışmalarını için bilgi aktarımı yapmamalı, herhangi bir akademik/kişisel çıkar gözetmemelidir.
6. Değerlendirmesini yapıcı bir dille yapmalı, hakaret içeren aşağılayıcı kişisel yorumlardan kaçınmalıdır.
7. Ret kararı verecekleri çalışmalar için açık ve ayrıntılı gerekçeler bildirmelidir.
8. Değerlendirmeyi kabul ettiği çalışmayı zamanında ve yukarıda belirtilen etik sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirmelidir.

Editör(ler)in Etik Sorumlulukları:

1. Çalışmaları ön inceleme sonucu kabul edip hakemlere göndermek ya da reddetmek sorumluluk ve yetkisine sahip olan editörler bu sorumluluk ve yetkisini yerinde ve zamanında kullanması yanı sıra;
 - a. Çalışmanın özgün ve alanına katkı sağlaması, derginin yayın politikası, yazım kuralları ve düzeyi gibi ölçütlerden hareket etmesi, çalışma ile ilgili çıkar çatışması içinde olmaması zorunludur.
2. Hakem atanmasına karar verilen çalışmalara ait olduğu bilim alanına ve konusuna uygun hakem belirlemelidir. Bunu yaparken;
 - a. Yazar(lar) ve hakemler arasında çıkar çatışması olup olmadığını gözetmek,
 - b. İki taraflı kör hakemlik gereği yazar ve hakem bilgilerini karşılıklı olarak gizli tutmak,
 - c. Hakemleri tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri konusunda teşvik etmek,
 - d. Nezaketsiz ve bilimsel olmayan değerlendirmeleri engellemek,

-
- e. Hakemleri, sonraki değerlendirme süreçlerinde görev verip vermeme kararlarını belirlemek üzere; değerlendirmelerini süresi içinde yapma, raporlarındaki özen ve hakem(ler) için belirlenmiş etik ilkelere uyup uymama gibi ölçütler açısından değerlendirmek,
 - f. Değerlendirme sürecinde hakemlerin ihtiyaç duyduğu bilgi ve kuralları sağlamak zorundadırlar.
3. Bunun yanı sıra editör(ler) görevlerini yaparken;
 - a. Buldukları konumu kendi bireysel ve akademik çıkarları doğrultusunda kullanmamalıdır.
 - b. Yazar(lar) ve hakem(ler) arasında ayrımcılık yapmadan ilişkilerini şeffaf ve objektif bir biçimde sürdürmelidir.
 - c. Ret verecekleri aday makaleler için açık ve ayrıntılı gerekçeler bildirmelidir.
 - d. Bilimsel araştırma, yayın ve hakem etiklerini de göz önünde bulundurmalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Çalışmanın sayfa yapısı üst, alt, sağ ve soldan 2.5 cm olmalıdır.
2. Çalışma metni, Başlıklar da dâhil olmak üzere, Times New Roman, 12 punto ve tek satır aralığında, dipnotlar ise Times New Roman 10 punto ve tek satır aralığında yazılmalıdır.
3. Paragrafın girintisi 1.25 cm olmalıdır. Metin içinde paragraflar arası boşluk önce ve sonra 0nk şeklinde olmalıdır.
4. Çalışmanın Başlığı ve Diğer Dillerdeki Başlığı, Özet ve Abstract hariç tüm başlıklar (Ana ve alt başlıklar dâhil), metin ve dipnotlar iki yana yaslı şekilde yazılmalıdır.
5. Her çalışma için bir Kapak sayfası hazırlanmalı ve "**Çalışma Adı Kapak**" şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.
6. Kapak sayfasında sırasıyla; Çalışmanın yazıldığı dildeki Başlığı, Diğer dillerdeki Başlığı, Yazar/Yazarların İsimleri, (kurumları, mail adresleri ve ORCID bilgilerini içerecek şekilde) ortalanmış bir şekilde yer almalıdır. Birden fazla yazarlı makalelerde Sorumlu Yazar açıkça belirtilmelidir.
7. Çalışma metni ayrı bir dosya olarak hazırlanmalı ve "**Çalışma Adı Metin**" şeklinde isimlendirilerek ayrı bir dosya şeklinde sisteme yüklenmelidir. Çalışma metninde yazar/yazarların isimlerine yer verilmemeli, ayrıca yazar/yazarların kimliklerini çağrıştıracak ifadeler (kendine referans, teşekkür gibi) makalenin yayına kabul edilmesi durumunda sonradan eklenmek üzere metinden çıkarılmalıdır.
8. Kapak ve Metin dosyası yanı sıra **Telif Hakkı Devir Formu** ve Etik Kurul izni gerektiren çalışmalarda Etik Kurul Kararının da sisteme yüklenmesi gereklidir.
9. Çalışmanın Başlığı bütün harfleri büyük, koyu ve ortalanmış bir şekilde yazılmalıdır.
10. Başlıktan sonra çalışmanın yazıldığı dilde Özet yer almalıdır. Türkçe yazılmış makalelerde Özet Türkçe, diğer dillerde yazılmış makalelerde ise Özet makalenin yazıldığı dilde olmalıdır.
11. Özet Times New Roman 10 punto yazı karakterinde tek satır aralığında ve İtalik şekilde yazılmalıdır. Makalenin Özeti 150-500 kelime arasında olmalıdır.
12. Özet'in ardından en fazla 5 kelimededen oluşan Anahtar Sözcükler yer almalıdır.
13. Makalenin diğer dillerdeki başlığı (çalışma Türkçe ise İngilizce, diğer dillerde ise Türkçe), Abstract ve Keywords de Times New Roman 10 punto yazı karakterinde tek satır aralığında ve italik şekilde yazılmalıdır. Abstract 150-500 kelime arasında olmalıdır.
14. Çalışmanın Ana Başlıkları koyu, tamamı büyük harflerle Paragraf girintisi 1.25 cm olacak şekilde; alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük, Paragraf girintisi 1.25 cm olacak şekilde yazılmalıdır. Birinci düzey alt başlık koyu, ikinci düzey alt başlık koyu italik, üçüncü düzey alt başlık ise italik şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklara numara verilmemelidir.
15. Giriş bölümü yeni bir sayfadan başlamalı, sonraki Ana Başlıklar ve alt başlıklar sayfa atlanmaksızın devam etmelidir.
16. Ana Başlıklardan önce 12nk, diğer düzeylerdeki başlıklar ile Tablo ve Şekil adlarında ise önce 6nk şeklinde olmalıdır.
17. Sonuç ve Kaynakça bölümleri yeni bir sayfadan başlamalıdır.
18. Her çalışmanın sonunda yeni bir sayfadan başlayacak şekilde ve 750-1000 kelime arasında Extended Abstract (Genişletilmiş Özet) yer almalıdır. Genişletilmiş özet Türkçe yazılmış çalışmalarda İngilizce, diğer dillerde (Arapça, İngilizce, Almanca vb.) yazılmış çalışmalarda ise Türkçe yazılmalıdır. Genişletilmiş özetle çalışmada kullanılan yöntem, bulgular ve sonuçlara yer verilmeli, ihtiyaç duyulması halinde başlıklar kullanılmalıdır.
19. Makaleler, 10000 sözcüğü geçmemelidir.
20. Türkçe makalelerde Türk Dil Kurumu'nun sözlükleri ve yazım kılavuzu dikkate

alınmalı ve mümkün olduğunca Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

21. Alana özgü yabancı dildeki kavramın/terimin Türkçe karşılığı kullanılırken ilgili kavramın/terimin ilk kullanıldığı yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilmelidir.
22. Metin içi atıflarda esas olarak APA 7 sistemi tercih edilmekle birlikte yazar/yazarlar metinlerinde bütünlüklü bir standart takip etmeleri kaydıyla MLA ve ISNAD atıf sistemlerinden herhangi birisini de kullanılabirler.
23. APA 7 sisteminde metin içi atıflarda gerekli kurallara dikkat edilmesi gerekmektedir.